

İNSAN HAKLARI KENTLERİ GÖSTERGELERİ

**RAOUL
WALLENBERG
INSTITUTE**

RESEARCH
WORLDWIDE
İSTANBUL

İNSAN HAKLARI KENTLERİ GÖSTERGELERİ

RAOUL
WALLENBERG
INSTITUTE

İNSAN HAKLARI KENTLERİ GÖSTERGELERİ

Yazarlar:

Gülay Günlük-Şenesen
Özgür Arun
Aslıhan Aykara
Ulaş Sunata
Adem Arkadaş Thibert
Yelda Yücel

Yayına Hazırlayanlar:

Bahar Özden Coşgun
Gülin Özdemir Eroğlu

Web sitesi: www.rwistanbul.org

E-Posta: info@rwsitanbul.org

ISBN:

978-605-69275-9-1

Grafik Tasarım ve Dizgi:

Pelin Günaltay

Baskı ve Cilt

Emsal Matbaa Tanıtım Hiz. San. ve Tic. Ltd. Şti.
Bahçekapı Mh. 2477. Cad. No: 6 Etimesgut/ANKARA
Tel: (90 312) 278 82 00 • Fax: (90 312) 278 82 30

Basım Tarihi:

Mart 2021

İçindekiler

Kısaltmalar	7
Önsöz	8
Giriş	10
İnsan Hakları Kenti Göstergelerinin Ortak Çerçevesi	18
Toplumsal Cinsiyet Göstergeleri	28
Çocuk Hakları Göstergeleri	42
Engellilik Alanına İlişkin Göstergeler	58
Yaşlanma Göstergeleri	72
Mülteci Göstergeleri	82

Kısaltmalar

ADNKS	Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi
BM	Birleşmiş Milletler
CESCR	Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi
ÇHK	Çocuk Hakları Komitesi
ÇHS	Çocuk Haklarına Dair Sözleşme
CoE	Avrupa Konseyi
EIGE	Avrupa Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Enstitüsü
GEI	Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Endeksi
GII	Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi
GİGM	Göç İdaresi Genel Müdürlüğü
ICF	İşlevsellik, Yetiyitimi ve Sağlığın Uluslararası Sınıflandırması
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü
İHKP	İnsan Hakları Kentleri Projesi
KDK	Kadın Dostu Kent
OECD	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
OHCHR	Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği
RWI	Raoul Wallenberg İnsan Hakları ve İnsancıl Hukuk Enstitüsü
SIDA	İsveç Uluslararası Kalkınma İşbirliği Ajansı
SKA	Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları
SKKA	Sürdürülebilir Kalkınma için Küresel Amaçlar
STÖ	Sivil Toplum Örgütü
TDBB	Türk Dünyası Belediyeler Birliği
TEPAV	Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
UN	Birleşmiş Milletler
UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
UNICEF	Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu
WHO	Dünya Sağlık Örgütü
YUKK	Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu

Önsöz

Dr. İlhami Alkan Olsson

RWI Başdanışmanı

Bu çalışma, İsveç Lund Üniversitesi Hukuk Fakültesi bünyesinde yer alan Raoul Wallenberg Uluslararası İnsan Hakları ve İnsancıl Hukuku Enstitüsü'nün, Türk Dünyası Belediyeler Birliği ve yedi pilot belediye ile başlattığı, sonrasında Türkiye Belediyeler Birliği ve Avrupa Konseyi ile iş birliği çerçevesinde gelişen 'İnsan Hakları Kentleri' projesi kapsamında hazırlanan 'İnsan Hakları Kentleri Göstergeleri' çalışmasını okuyucuya sunmayı hedeflemektedir.

'İnsan Hakları Kenti' yaklaşımı, son on yılda giderek artan biçimde hayatımıza girmiştir. Bu yaklaşımın temelinde, insan haklarının, özellikle de norm oluşturma bağlamında, her ne kadar küresel, uluslararası ve ulusal düzeylerde ele alınıyor olsa da, uygulama, hayata geçirilme aşamasında yerel yönetimlerin sorumluluk ve işlevlerinin çok önemli olduğu gerçeği yatmaktadır. İnsan Hakları Kenti kavramının artan öneminde kuşkusuz bir başka etmen de, hızla kentleşen, hatta metropolleşen nüfus hareketliliğinin yaşandığı dünyamızda, kentlerin değişen işlevleri ve artan etkileridir. Söz konusu kentleşme hali, arkaplanları birbirinden çok farklı çok sayıda insanın, ihtiyaçların, beklentilerin bir araya geldiği; karmaşık ve içiçe geçmiş sorunlara yeni türden cevaplar üretilmesinin gerekli olduğu yeni yapıları ve yaklaşımları da gerekli kılmaktadır. Sorunlara ve çözümlere 'hak temelli' bakış açısını merkeze alan insan hakları kentleri, birbirinde farklı kavramsallaştırma ve pratiklerle yerelde katılım, içermeci, toplumsal cinsiyet

eşitliği gibi yaklaşım ve değerleri bünyesinde toplayan ve uygulamaya sokan yeni bir birlikte yaşama kültürünü de temsil etmektedir.

Göstergeler, bu yaklaşım ve değerlerin yalnızca güzel sözler olarak kalmaması, yerel politikaların 'vitrin süslemelerinin' bir aracına dönüşmemesi için önemli olduğu kadar, neyin nasıl yapılması gerektiğinin daha iyi anlaşılması, alınan mesafelerin ölçülmesi, açıklık ve denetlenebilirlik açılarından da son derece değerli ve vazgeçilmezdir. İnsan hakları göstergeleri, devletlerin altında imzalarının olduğu uluslararası sözleşmelerin gerekliliklerini yerine getirmelerinde hem yardımcı olur hem bu sözlerin hayata geçirilme düzeylerini ölçer. İnsan hakları kentleri göstergeleri de, insan hakları kenti olmanın yolunu aydınlatan lambalar işlevini görebileceği gibi, gelinen noktayı ve daha yapılması gerekenleri de bize gösterebilir. Bu açıdan, insan hakları kenti olma sürecinin pusulasıdır.

Elinizdeki çalışma, farklı alanlardaki uzmanların çalıştıkları alanlarda geçerli uluslararası insan hakları normlarına dayanarak ürettikleri, uluslararası normları, bu alanda çalışan yerel yönetim uzmanları ve alanda çalışan sivil toplum kuruluşları iş birliğiyle 'yerelleştirdikleri' gösterge setlerini içermektedir. Bu anlamıyla, Türkiye'de yürütülen proje sürecinin ve sonuçlarının somutlaştırılması amacıyla katılımcı belediyelere katkıda bulunmayı hedeflerken, bir yanıyla da, insan hakları göstergelerine ilişkin uluslararası literatüre Türkiye'den bir katkı olma özelliğine sahiptir.

Bu çalışmanın bu alanda yapılacak daha pek çok başka çalışmanın öncüsü ve habercisi olmasını dilerken, çalışmanın ortaya çıkmasını sağlayan ortaklıklara ve günlük hayatın hakka ve hukuka dayalı, katılımcı ve kapsayıcı olması için gösterilen çabalara minnetimizi ifade etmek isteriz.

Giriş

Bahar Özden Coşgun

İnsan Hakları Kentleri Projesi
RWI Program Danışmanı

İnsan hakları ile yerel yönetimleri buluşturan **insan hakları kenti** yaklaşımı, en genel tanımıyla evrensel insan hakları norm ve standartlarının yerel düzeyde uygulanması ve belediyeler tarafından referans alınması olarak tanımlanabilir. Bu çerçevede insan haklarının kent politikalarına, uygulamalarına ve hizmetlerine dahil edilmesi ve böylece yerele, gündelik hayata uyarlanması hedeflerini içerir.

Halka en yakın ve gelişmiş idari birim olan belediyeler, merkezi yönetime nazaran, halkın gündelik hayatını doğrudan etkileyen kararlar alır ve hizmetler üretir. Dolayısıyla, insan haklarının teşviki ve korunmasında birincil sorumluluk merkezi yönetimlerde olmasına rağmen; belediyeler, uluslararası ve ulusal insan hakları stratejilerini ve politikalarını gündelik hayatta uygulayarak tamamlayıcı bir rol oynar. Bunun da ötesinde, yoğun göç hareketleri ile birlikte hızlanan ve karmaşıklaşan kentleşme süreçleri yerel yönetimler üzerindeki baskının artmasına sebep olurken, küreselleşen dünyada aynı zamanda onları kilit bir aktöre dönüştürmüş ve yerel uygulamalara stratejik önem kazandırmıştır.

Bu çerçevede *sürdürülebilir kentler, sosyal kentler, sağlıklı kentler, akıllı kentler, enerji kentleri, yürünebilir kentler, kültürlerarası kentler, yaş dostu kentler, kadın dostu kentler, çocuk dostu kentler* ve daha birçok benzeri kentsel ağın hedefinde yerel yönetimler yer alırken, amaçları genel olarak kentsel yaşamın

ve çevrenin iyileştirilmesidir. Bu hedefin temelinde ise sağlık hakkı, çevre hakkı, ekonomik, sosyal ve kültürel haklar vb. olmak üzere özünde insan haklarının, yerel yönetim politikaları ve uygulamaları aracılığıyla hayata geçirilmesini sağlamak yer almaktadır.

Bu noktadan hareketle, insan hakları kentleri yaklaşımını bir şemsiye kavram olarak da ele almak mümkündür. Yukarıda ifade edilen ağlarla ortaklaştığı kent sakinlerinin yaşam kalitesini iyileştirme hedefi çerçevesinde; insan hakları kentleri, yerel yönetimlerin, belediyelerin insan hakları temelli bir yaklaşım benimsemesini gerekli kılar. Başka bir deyişle, belediye politikalarının, meclis kararlarının, stratejik plan ve programlarının ve uygulamalarının insan hakları standartları ile uyumlu olması anlamına gelir. Kent sakinlerini hak sahipleri olarak ve belediyeyi görev/yükümlülük sahibi olarak tanımlar. İnsan hakları temelli yaklaşım; bir kişiyi, mağdur veya yardıma muhtaç olarak gören hayır yaklaşımından veya ihtiyaç sahibi olarak gören ihtiyaç temelli yaklaşımdan ayrılarak hak sahibi bireyler olarak değerlendirir. Örneğin katılım, ihtiyaç temelli yaklaşımda bir strateji olarak tanımlanırken hak temelli yaklaşım için temel bir hak ve hedef olarak görülür. Bu bağlamda insan hakları kentleri yaklaşımı da, yerel yönetim hizmetlerini, insan hakları ile ilişkilendirerek, belediyelerin yasal yetkileri dahilinde yükümlülüklerini yerine getirmek üzere **katılımcılık, eşitlik, ayırım gözetmeme, kapsayıcılık ve hesap verebilirlik** ilkeleri doğrultusunda yöntemler sunarak kapasitelerinin geliştirilmesini ve kent yaşamının iyileştirilmesini destekler.

Küresel düzeyde tek bir tanımı, ortak bir siyasi taahhüt çerçevesi veya standart bir yöntem önerisi olmamakla birlikte, son dönemde “insan hakları kentleri” ve uygulamaları daha sık gündeme gelmektedir. Özellikle yerel yönetimler ile ulusal/bölgesel ve küresel yerel yönetim birliklerinin artan bir oranda bu yaklaşımı sahiplenmesi sonucunda dünyanın farklı coğrafyalarında farklı yaklaşımlara dayanan ve kentlerin kendi yerel koşullarına özgü uygulamalar ve örnekler ortaya çıkmıştır. En genel ifadesiyle, **insan hakları kentleri** uluslararası insan hakları sözleşmelerine atıfta bulunarak yerel politikalarında, plan ve programlarında, kurumsal yapılanmalarında, faaliyet ve hizmetlerinde uluslararası insan hakları ilkeleri ve standartlarını kendine kılavuz edinen katılımcı, kapsayıcı, eşitlikçi, hesap verebilir ve demokratik yerel yönetimler olarak tanımlanabilir.

İnsan hakları kenti görece yeni bir yaklaşım olarak karşımıza çıksa da, uluslararası insan hakları çerçevesinin çizildiği ilk dönemlerde, İnsan Hakları Evrensel Beyanname’si’nin öncülerinden biri olan *Eleanor Roosevelt* tarafından insan haklarının yerelle olan ilişkisi en somut biçimde ortaya konmuştur. 1958 yılında yaptığı bir konuşmasında Roosevelt, evrensel insan haklarının başladığı yeri *eve yakın yerler* olarak tarif etmiş, insan haklarını bireylerin yaşadığı mahalle, gittiği okul, çalıştığı işyeri ile ilişkilendirerek bu hakların oralarda anlamı olmadığı takdirde, hiçbir yerde anlamı olmayacağını belirtmiştir.

Bundan yaklaşık bir 10 yıl sonra 1968 yılında, Fransız sosyolog ve filozof Henri Lefebvre, kentsel eşitsizlikler karşısında anti-kapitalist bir manifesto niteliğinde “*kent*

hakkı” ifadesini ilk kez kullanarak kavramsallaştırmıştır. Kent hakkı en genel anlamda, kentsel mekâna ve kentin sağladığı ekonomik, sosyal, kültürel ve tüm imkanlara kentte yaşayan herkesin eşit erişimini, tüm karar alma süreçlerine katılımını ve bütün yaşayanların temel hak ve özgürlüklerinin tamamını gerçekleştirebilmesi olarak tarif edilebilir. Bu bağlamda kent hakkı, insan haklarının yerelde hayata geçirilmesinin ötesinde kentsel mekânın sosyal ve ekonomik ilişkilerinin, politik süreçlerinin radikal bir biçimde dönüşümünü öngörür. Kent hakkı, dili ve genel yaklaşımı daha az radikal hale gelerek 2005 yılında hazırlanan UNESCO ve Birleşmiş Milletler HABITAT gibi kurumların da katkı verdikleri **Dünya Kent Hakkı Şartı** içinde özel olarak tanımlanmıştır. Şart, kent hakkını kentlerin sürdürülebilirlik, demokrasi, hakkaniyet ve sosyal adalet ilkeleri doğrultusunda adil bir şekilde kullanılması olarak tanımlamaktadır.

Ancak, anti-kapitalist bir dönüşümü öngören kent hakkı kavramından farklı olarak uluslararası insan haklarının yerelde uygulanmasına odaklanan “*insan hakları kentleri*” ifadesi ilk kez 1997 yılında, merkezi Birleşik Devletler’de bulunan *İnsan Hakları Eğitimi için Halk Hareketi (People’s Movement for Human Rights Education)* adlı uluslararası sivil toplum örgütü tarafından kullanılmıştır. Söz konusu uluslararası kuruluş tarafından geliştirilen insan hakları kenti programı kapsamında, aynı yıl **Arjantin’de Rosario Kenti**, aldığı meclis kararıyla İnsan Hakları Evrensel Beyanname’sini belediye için kılavuz niteliğinde temel ilkeler olarak kabul etmiştir. Böylelikle Rosario ilk insan hakları kenti olarak adını duyurmuştur. Takip eden dönemde bu örnekten de ilham alan **Graz (2001), Montreal (2006), Mexico City (2010), Barselona (2010), Gwangju (2011), Utrecht (2011), Viyana (2014), York City (2017), Lund (2018)** gibi bazı kentler kendisini insan hakları kenti ilan etmiştir.

Gwangju kenti, 2011 yılında yayımladığı **Gwangju İnsan Hakları Kentleri Deklarasyonu** ile insan hakları kentini, “*yerel bağlamda insan haklarının temel değerler ve kılavuz ilkeler olarak anahtar rol oynadığı bir yerel toplum ve sosyo-politik süreç*” olarak tanımlamaktadır. Benzer şekilde, yayımladıkları deklarasyonlar veya kabul ettikleri şartlar çerçevesinde, yukarıda adı geçen kentler uluslararası insan hakları ilkelerini kendilerine rehber edinerek sorumluluk almış ve bu ilkelerin kentsel politikalara, hizmetlere yansıtılması için eylem planları hazırlamak, göstergeler oluşturmak, insan hakları temelli izleme ve etki analizleri yapmak, insan hakları eğitimleri vermek, belediye bünyesinde insan hakları ofisleri açmak, sivil toplum örgütleri ve üniversitelerin katılımı ile komiteler oluşturmak gibi çalışmalar başlatmıştır.

Öte yandan insan hakları kentleri, kentlerin bir araya gelerek oluşturdukları ağlar ve yerel yönetim birlikleri aracılığı ile, 2000’li yıllardan itibaren, bölgesel ve küresel düzeyde de teşvik edilmiştir. Dünyadaki yerel yönetimleri çatısı altında toplayan en geniş katılımlı küresel yerel yönetim birliği olan *Birleşmiş Kentler ve Yerel Yönetimler Teşkilatı ve bünyesinde yer alan Sosyal İçerme, Katılımcı Demokrasi ve İnsan Hakları Komitesi; Kentte İnsan Haklarının Korunması Avrupa Şartı (2001) ile Kentte İnsan*

Hakları Küresel Şartı'nın (2011) yerel yönetimler tarafından imzalanmasını ve uygulamaya konmasını teşvik etmekte ve yerel yönetimlere bu alanda destekler sunmaktadır.

Ayrıca, 2011 yılından beri her yıl Güney Kore'nin **Gwangju** şehrinde düzenlenmekte olan **Dünya İnsan Hakları Kentleri Forumu (World Human Rights Cities Forum)**, insan hakları kentleri yaklaşımına ve uygulamalarına destek veren, bu alanda çalışan yerel, bölgesel ve küresel aktörleri bir araya getiren bir buluşma noktası olmuştur. Farklı bölgesel deneyimler ve girişimler arasındaki bağlantıların güçlendirilmesi amacıyla yukarıda adları sayılanlar dahil olmak üzere kentleri, ağları, platformları, uzmanları, akademisyenleri ve sivil toplum örgütlerini her yıl buluşturan Forum, yerel yönetimlerin insan hakları ve yerel demokrasi için küresel gündemlerinin tanımlanmasında ve yaygınlaştırılmasında da önemli bir rol oynamaktadır.

Yerel Yönetim ve sivil toplum kuruluşları tarafından sahiplenilen ve geliştirilen *insan hakları kentleri* yaklaşımı, merkezi yönetimleri muhatap alan bölgesel ve küresel uluslararası kuruluşlar nezdinde de karşılık bulmuş ve desteklenmiştir. Bu çerçevede; özellikle Avrupa Konseyi ve bünyesinde yer alan Avrupa Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi tarafından geliştirilen; yerel demokrasi, özerklik ve yerindenlik ilkelerinin temel niteliklerini ortaya koyan Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı ile **Avrupa Kentsel Şartı I** (1992) ve yeni bir kentlilik için manifesto olarak geliştirilen **Avrupa Kentsel Şartı II** (2008), yerel yönetimler için kentli haklarına ilişkin rehber niteliğindeki en önemli politika belgeleri arasında yer almıştır.

Birleşmiş Milletler ve Avrupa Konseyi'nin benimsediği temel yaklaşıma göre, yerel yönetimler yurttaşların gündelik ihtiyaçlarına çok daha yakın olmalarından dolayı her gün insan hakları meseleleri ile ilgilenmek durumundadır. Bu nedenle insan hakları ve yerel yönetimler arasında açık ve güçlü bir bağ vardır. Hizmetlerini yürütürken, yerel yönetimler eğitim, sağlık, çevre gibi doğrudan insan haklarıyla ilişkili olan ve sınırları içinde yaşayanların insan haklarından yararlanma imkânlarını güçlendiren veya zayıflatan konularda kararlar alır ve hizmetler üretirler.

Birleşmiş Milletler'in, 2015 tarihli "İnsan Haklarının Desteklenmesi ve Korunmasında Yerel Yönetimlerin Rolü Hakkındaki Araştırma Temelli Rapor'unda"¹, yerel yönetimlerin insan hakları alanındaki görevleri üç ana kategoriye ayrılmıştır: **Haklara saygı gösterme**, hakları koruma ve hakların kullanılmasını sağlama. Haklara saygı gösterme görevi yerel yetkililerin kendi eylemleri yoluyla insan haklarını ihlal etmemesi gerektiğini ifade eder. Bunun için yerel yetkililerin kendi yetki alanlarındaki kişilerin haklarına ve özgürlüklerine karışmaktan kaçınmaları gerekmektedir.

¹ Human Rights Council (2015) "Research-based report on the role of local government in the promotion and protection of human rights"

Sağlık hakkı bağlamında, yerel yönetimler örneğin göçmen ve mülteci grupların, kendi bünyelerindeki sağlık tesislerinden yararlanmalarına imkan vermelidir. **Hakları koruma** görevi üçüncü tarafların bireylerin hak ve özgürlüklerini ihlal etmemelerini sağlamaya yönelik önlemlerin alınması anlamına gelir. Örneğin, koruma görevi kapsamında kadınlara karşı şiddet riskini azaltacak daha güvenli kentsel mekânlar yaratılması yerel yönetimlerin sorumlulukları arasındadır. **Hakların kullanılmasını sağlama** görevi yerel yönetimlerin halkın insan hak ve özgürlüklerinden yararlanmalarını kolaylaştırmak için eyleme geçmeleri gerektiği anlamına gelir. Örneğin yerel yönetimler kendi bünyeleri içindeki eğitim olanakları veya yönlendirme ile göçmen ve mültecilerin eğitime erişim hakkının, meslek edindirme kursları ile çalışma hakkının sağlanmasına destek olabilirler. Bireylerin haklarından yararlanırken ayrımcılığa uğramalarını engelleme görevi çerçevesinde, yerel yönetim içinde eşitlik birimleri oluşturabilirler.

Yerel yönetimler engelli kişiler, cinsiyet ayrımcılığı kurbanları, çocuklar, yaşlı kişiler ve göçmenler, mülteciler gibi kırılgan durumdaki grupların haklarının korunması ve desteklenmesine özel bir önem göstermelidir. Bu gruplara sağlanan yerel hizmetlerin kalitesi; karar alma süreçlerine katılım, hizmetlere erişilebilirlik ve kent güvenliği bağlamında niteliği, yerel yönetimlerin uygulamada insan haklarına ne denli saygı gösterdiklerini belirleyen bir “test” niteliğindedir². Bu açıdan, yerel politikaların doğrudan çağdaş insan hakları çerçevesini göz önüne alarak geliştirilmesi; kurumsal yapılanma, stratejik plan ve uygulamaların bu doğrultuda gerçekleştirilmesi sağlanmalıdır.

Türkiye İnsan Hakları Kentleri Projesi

Kentlerde artan nüfus; düzensiz ve hızlı kentleşme nedeniyle Türkiye’de yerel yönetimler artan şekilde maddi kaynak ve gelişen gündemi takip edebilecek güncel planlama ihtiyacı duymaktalar. Öte yandan, çeşitli nedenlerle ortaya çıkan göçlerle kentlerde yaşanan insan hareketliliği yerelde sağlanan hizmetler üzerinde baskı yaratarak toplumsal eşitsizlikleri ve çekişmeleri artırmaktadır. Kadın, çocuk, engelli bireyler, yaşlılar ve mülteciler gibi kırılgan grupların kentsel yaşam deneyimleri değerlendirildiğinde, özellikle ekonomik, sosyal ve kültürel haklarını kullanmaları konusunda ciddi sorunlar yaşadıkları bilinmektedir. Sorun alanı olarak tespit edilen bu ve benzeri güncel meselelere karşı, İnsan Hakları Kentleri Projesi belediyeler için kentlerde yaşayan farklı toplumsal gruplara duyarlı, kapsayıcı ve katılımcı çözüm alanları yaratabilmeyi amaçlamaktadır.

İnsan Hakları Kentleri Projesi, Lund Üniversitesi Raoul Wallenberg Uluslararası İnsan Hakları ve İnsancıl Hukuk Enstitüsü ve Türk Dünyası Belediyeler Birliği (TDBB) iş birliğiyle yürütülmekte olup 2018-2020 dönemini kapsamaktadır. İsveç Uluslararası Kalkınma Ajansı (SIDA) tarafından finanse edilen projede Research Worldwide İstanbul danışmanlık hizmeti vermektedir. Proje kapsamında, belediyelerin teknik kapasitesi, proje deneyimi, istekliliği, siyasi ve coğrafi

dağılımları gözetilerek bir büyükşehir belediyesi ve altı büyükşehir ilçe belediyesi pilot olarak yer almıştır. Proje Ankara’dan Altındağ ve Çankaya; İstanbul’dan Maltepe ve Zeytinburnu; Gaziantep’ten Şahinbey, Antalya’dan Muratpaşa belediyeleri ile Mersin Büyükşehir Belediyesi’nin katılımı ve katkıları ile gerçekleştirilmektedir.

Projenin yerel yönetimlere yönelik faaliyetlerinde Türkiye Belediyeler Birliği, Avrupa Konseyi ile Yerel İzleme Araştırma ve Uygulamalar Derneği (Yerel-İz) ile ortak çalışmalar yürütülmektedir. İnsan Hakları Kentleri Projesi, Türkiye’de belediyelerde ‘kadın’, ‘çocuk’, ‘engelli’, ‘yaşlı’ ve ‘mülteci’ gruplarının uluslararası ve ulusal yasalar tarafından garanti altına alınmış haklarının kent yaşamında uygulamaya geçirilmesini, gündelik hayata uyarlanmasını ve belediye hizmetlerine yansıtılmasını hedeflemektedir.

Proje, söz konusu alanlarda somut politika önerileri üretme amacıyla başta belediyeler ve akademi olmak üzere, bu başlıklarda çalışan meslek kuruluşları, kamu kurumları, sivil toplum kuruluşları ve uluslararası kuruluşların yer alabileceği katılımcı ve kapsayıcı ortak platformlar oluşturmayı hedeflemektedir.

Projenin bir ikincil hedefi ise, yukarıda değinilen alanlarda Türkiye’deki akademinin eğitim ve araştırma kapasitesini güçlendirmek ve bu çerçevede belediye-akademi iş birliğini geliştirmektir. Bu başlıklarda çalışan akademisyenlerin sayısının ve niteliklerinin artırılması, akademisyen ve programların, aynı alanlarda çalışan yurtdışı akademilerle ilişkilerinin güçlendirilmesi, yine bu projenin hedefleri arasındadır.

Koordinatörlüğünü Prof. Dr. Gülay Günlük Şenesen’in üstlendiği elinizdeki bu çalışma tema uzmanlarından oluşan Danışma Grubu tarafından hazırlanmıştır. Projenin başlangıcından itibaren Türkiye’de insan hakları kentleri için özgün bir kavramsal çerçeve geliştiren ve bu doğrultuda belediye hizmetleri ile insan haklarını ilişkilendirerek belediyeler için insan hakları kentleri göstergelerini hazırlayan Proje Danışman Grubu, toplumsal cinsiyet eşitliği/kadın temasında Doç. Dr. Yelda Yücel, çocuk temasında Adem Arkadaş-Thibert, engellilik temasında Doç. Dr. Aslıhan Aykara, yaşlı temasında Doç. Dr. Özgür Arun ve mülteci temasında Doç. Dr. Ulaş Sunata Özdemir tarafından oluşmaktadır.

‘Kadın’, ‘çocuk’, ‘engelli’, ‘yaşlı’ ve ‘mülteci’ olarak belirlenen beş (kırılgan) grubun kentle ve belediye hizmetleri ile ilişkisi, “(i) katılımcılık, (ii) erişilebilirlik ve (iii) güvenlik” boyutlarıyla ele alınmıştır. Bu çerçevede hazırlanan insan hakları kentleri göstergeleri, Danışma Grubu üyeleri ile pilot belediyelerin kendi temaları üzerinden bir araya gelmesiyle belediyelerin ihtiyaçları, öncelikleri ve belediyeler için uygulanabilirliği göz önünde bulundurularak geliştirilmiştir.

Başta bu çalışmanın Koordinatörlüğünü üstlenen Prof. Dr. Gülay Günlük Şenesen ve Danışma Grubu ile Türk Dünyası Belediyeler Birliği’ne; Altındağ, Çankaya, Maltepe, Muratpaşa, Mersin Büyükşehir, Şahinbey ve Zeytinburnu Belediyelerimizin değerli temsilcilerine, destek ve katkılarından dolayı Türkiye Belediyeler Birliği’ne, projenin başlangıç aşamasında katkı veren Doç. Dr. Sevgi Usta, Dr. Seda Yurtcanlı Duymaz ve Nejat Taştan ile göstergelerin hazırlık sürecinde birlikte çalıştığımız Yerel-İz ekibine; katkı sağlayan, destek veren tüm akademisyen ve uzmanlara teşekkürlerimizi sunarız. Türkiye’de insan hakları kentlerinin gelişmesine katkı vermesini ve bu yönde çalışan belediyelerimize ışık tutmasını dileriz.

² Akay, Hale. (2016). Yerel Yönetimler İçin İnsan Hakları Temelli Yaklaşım: Kavramsal Çerçeve ve En İyi Uygulama Örnekleri. Türkiye Avrupa Vakfı Yayını.

İnsan Hakları Kenti Göstergelerinin Ortak Çerçevesi

Gülay Günlük-Şenesen

İnsan haklarının yerelleştirilerek izlenmesine yönelik olarak hazırladığımız göstergelerin dayanakları ülkemizin de taraf olduğu uluslararası insan hakları sözleşmeleri, *Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları* ve *Habitat III-Yeni Kentsel Gündemdir*. Bu belgelerde özellikle ayrımcılığa, eşitsizliklere maruz kalan kırılgan grupların kent yaşamındaki konumlarını iyileştirmenin gereğine dikkat çekildiğinden Türkiye’de belediyeler için geliştirdiğimiz İnsan Hakları Kenti göstergelerinin odak grupları kadın (toplumsal cinsiyet), çocuk, engelli, yaşlı ve mültecilerdir.

Bu kapsamda belediyelerde insan hakları perspektifi ile hizmet üretme yolunda farkındalık yaratma ve stratejik plan ve performans programı hazırlıklarında politika tasarımını yönlendirme amaçlanmıştır. Yönetişimin geliştirilmesi önceliklidir.

Belediyelerin kadın, çocuk, engelli, yaşlı, mülteci gruplarının her birinin özelinde faaliyet belirleme ve yürütmelerine odaklanmak gerekli olmakla birlikte insan hakları perspektifi açısından hedefi, süreç yönetimi, sonuçları ve bütüncül kapsayıcılığı açısından yetersizdir. Örneğin, kadınlar için pembe otobüs, sadece engellilere, ya da yaşlılara yönelik gezi düzenleme vb. faaliyetler yaygındır. Ancak bu tür sosyal belediyecilik kapsamındaki kimi faaliyetler bu grupların durumunu görelî olarak iyileştirse de ortak kent yaşamında eşit haklardan yararlanmama, ayrımları pekiştirme, grupları yalıtma sonucunu doğurabilmektedir. Haklar, eşitlikler ve yaşam kalitesi açısından temel sorunsal belediye faaliyetlerinin eşitsizlikleri eşitliğe doğru olası dönüştürme işlevlerinin ne olduğudur.

İnsan Hakları Kenti belediyesinden beklenti -yetki, yükümlülük ve girişebilecekleri açısından- kırılğan grupların kent yaşamında hakça var olma koşullarının iyileştirilmesine yönelik katılımcı politika tasarımı ve uygulaması biçiminde özetlenebilir. Yerel yönetimin, politika tasarımıyla uygulamaya kadar olan süreçte her bireyin hakkının hayata geçmesini sağlama ve bireylerin haklarını kullanması için bir araç olması, toplumun yaşam kalitesini yani dirliğini (*well-being*) iyileştirmesi beklenmektedir. Bir-iki örnekle açalım: Engelli bireylere tekerlekli sandalye yardımı engelli bireyin ev dışına çıkabilme fırsatını yaratacaktır. Ancak tekerlekli sandalye kullanımına uygun yol, kaldırım ve bilgilendirme olmadığında engelli birey bu olanağı gerçekleştiremeyecek, örneğin belediye salonunda engelli bireylere yönelik bir toplantıya katılamayacaktır. Küçük çocuk bakım olanağı sağlanmadığında kadınlara, yetişkinlere bilgilendirme yapılmadığında çocuklara, ulaşım olanağı sağlanmadığında yaşlılara, çeviri hizmeti sağlanmadığında mültecilere yönelik belediye faaliyetlerine katılım sınırlı olacaktır. Bu örnekler diğer kent yaşamı olanakları (park, ulaşım, kültürel etkinlikler, kamu kuruluşları) bağlamında çoğaltılabilir.

Kuşkusuz hizmetlere erişim potansiyel yararlanıcıların hizmet sunumundan haberdar olmalarını gerektirir; hizmet bilgilerinin farklı okuryazarlık türleri, dil, iletişim aracı donanımları gözetilerek ulaştırılma kanallarının oluşturulması önemlidir. Daha da önemlisi, yararlanıcıların fırsatlarını geliştirmeleri, tercih ileterek hizmetlerin kapsamını belirleme ve dönüştürme yani katılım ortamları gerektirir. Bu da kurumsal işleyişin de dönüşmesi ile sağlanır. Kısaca, belediye hizmetlerinin varlığı hedef yararlanıcıların beklentisi ve yararlanması ile özdeş değildir.

Olanak ile gerçekleştirilme ilişkisi, yaşam kalitesinin yani dirliğin iyileştirilmesinin koşullarını belirlemeye ışık tutmaktadır.¹ Bu ilişkinin birey yaşamının çeşitli boyutları

1 Bu bağlamda bahsi geçen 'olanaklar', nesnel ve sabit, değişmez bir durumu ifade etmeyip, hem kaynaklarla ihtiyaçlar arasında yapılan öncelikleme ile siyasi tercihleri hem de Birleşmiş Milletler 'Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nde belirtildiği üzere, hemen gerçekleştirilemeye bile, süreç içinde gerçekleştirilmesinin hedeflendiği, ama bunun belirsiz bir geleceğe ertelenmeyip, bugünden bu hedefe yönelik adımların atıldığı bir ilerlemeyi de içermektedir. Benzer biçimde, 'katılımcılık', ihtiyaçlar ve imkanlar arasındaki öncelikleme tercihlerinin demokrasi ve insan hakları ile ilişkisinde kilit bir kavram olarak akılda tutulmalıdır.

ile tanımlanmasında Amartya Sen'in işlevsellik-yapabilirlik yaklaşımı çok ufuk açıcudur.^{2,3} İşlevsellik (örneğin sokağa çıkma) bireyin elindeki olanaklarla neyi gerçekleştirdiği (ex post) anlamına gelir. Örneğin, sokağa çıkabilme fırsatı, olanağı yani yapabilirliği (ex ante) ise güvenli kamusal alan, ulaşım hizmeti, temiz hava gibi koşullar gerektirir. Koşullar sağlandığında, engeller olmadığında, bu eyleme girişme bireyin özgür tercihi kalacaktır. Bireysel boyuttaki öznel işlevsellikler kamu politikasının doğrudan kapsamında olamayacağı halde, işlevselliklerin gerçekleştirilmesini sağlayacak yapabilirliklerin geliştirilmesi kamu politikası ile hedeflenebilir.⁴ Bu noktada politika müdahale alanlarının hem belirlenmesi hem de izlenmesi açısından yapabilirliklerin işlevselleştirilmesi, yaşamla somut bağının kurulması sorunsalı ve bu doğrultuda gösterge üretimi önem kazanmaktadır.

Bireyin yaşamının kalitesinin yani dirliğinin (well-being) bileşenleri tartışmalarında Nussbaum'un insan onuruna yakışır bir yaşam perspektifinden oluşturduğu yapabilirlikler listesi yol açıcı olmuş, bu somutlaştırma Robeyns ve izleyen feminist katkılarla gelişmiştir.⁵ Yerel yönetimlerin doğrudan temas ettikleri toplumun dirliğine katkılarının toplumsal cinsiyet açısından modellemesi ve yapabilirliklerin kamu kaynak dağılımı ile ilişkilendirilmesi ise Addabbo vd.'nin katkıları ile somutlaşmıştır.⁶

Bu akademik birikimin ışığında Türkiye belediye hizmetlerini toplumsal cinsiyet açısından inceleyen Günlük-Şenesen vd. (2017)⁷ çalışması buradaki çatının çatılmasında yönlendirici olmuştur. Belirtilen çalışmada erişim temelinde 10 bileşenli

2 Sen, A. (1999) Development as Freedom (1999) ve Amartya Sen'in diğer eserleri.

3 Yapabilirlik yaklaşımı ile insan hakları yaklaşımının buluşmasına ilişkin zengin bir akademik yazın bulunmaktadır. Örneğin Bkz. Burchardt, T. & Vizard, P. (2011) 'Operationalizing' the Capability Approach as a Basis for Equality and Human Rights Monitoring in Twenty-first-century Britain, Journal of Human Development and Capabilities, 12:1, 91-119; Diane Elson, Sakiko Fukuda-Parr, Polly Vizard (ed.) (2012) Human Rights and the Capabilities Approach: An Interdisciplinary Dialogue, Routledge (Journal of Human Development and Capabilities, Vol. 12, No. 1, February 2011 dergisinden tıpkıbasım); Fukuda-Parr, S. (2011) "The Metrics of Human Rights: Complementarities of the Human Development and Capabilities Approach", Journal of Human Development and Capabilities, 12(1), 73-89; Nussbaum, M. C. (2000) "Women's Capabilities and Social Justice", Journal of Human Development, 1(2), 219-247; Vizard, P. (2007) Specifying and Justifying a Basic Capability Set: Should the International Human Rights Framework be given a more Direct Role?, Oxford Development Studies, 35:3, 225-250; Whiteside, N. & Mah, A. (2012) Human Rights and Ethical Reasoning: Capabilities, Conventions and Spheres of Public Action", 46(5): 921-935.

4 Al-Janabi, H. (2018) "Do capability and functioning differ? A study of U.K. survey responses", Health Economics, 27(3), 465-479.

5 Nussbaum, M. C. (2000) "Women's Capabilities and Social Justice", Journal of Human Development, 1(2), 219-247; Nussbaum, M. C. (2003) 'Capabilities as fundamental entitlements: Sen and global justice', Feminist Economics, 9(2-3), pp. 33-59; Robeyns, I. (2003) 'Sen's capability approach and gender inequality: selecting relevant capabilities', Feminist Economics, 9(2-3), 61-92.

6 Örneğin Addabbo, T., Lanzi, D. & Picchio, A. (2010) Gender Budgets: A Capability Approach, Journal of Human Development and Capabilities, (11-4), 479-501; Addabbo vd. diğer katkıları için bkz. Günlük-Şenesen, G., Yücel, Y., Yakar Önal, A., Ergüneş, N., Yakut Çakar, B. (2017) Kadınsız Kentler -Toplumsal Cinsiyet Açısından Belediyelerin Politika ve Bütçeleri, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.

7 Günlük-Şenesen, G., Yücel, Y., Yakar Önal, A., Ergüneş, N., Yakut Çakar, B. (2017) Kadınsız Kentler - Toplumsal Cinsiyet Açısından Belediyelerin Politika ve Bütçeleri, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.

bir yapabilirlikler listesi oluşturulmuştur.⁸ 10 kent belediyesinin stratejik planları ile performans programları kadınların dirliğine (yapabilirlikler kümesi) olası katkı perspektifiyle incelenmiş, yapabilirlikler belediye hizmetleri, kurumsal yapıları ve bütçe tahsisi ile eşleştirilmiştir. Kentlere yapılan ziyaretler ile hem yerel karar alıcıların ve uygulayıcıların, hem de hizmetten yararlanıcıların toplumsal cinsiyet açısından belediye hizmetleri konusundaki yaklaşımları değerlendirilmiştir.

Ancak, bu süreçte yukarıdaki kimi yapabilirliklerin (ör. barınma, eğitim, sağlık, istihdam) gelişmesi yolunda hizmet üretmenin belediyenin doğrudan yasal yükümlülüğü olmadığı, kimi yapabilirliklerin ise kapsamı çok geniş belediye faaliyetleri (ör. çevre planlama, altyapı yatırımları) ile eşleştirilmesinin güçlüğü görülmüştür. Benzer sınırlılıklar belediye hizmetleri ile belediyelerin insan hakları yükümlülükleri açısından da geçerlidir; temel insan haklarının belediye hizmetleri ile eşleştirilmesinin somutlaştırılması gerekmektedir.

Çalışmamızda belediye hizmetlerinin kadın, çocuk, yaşlı, engelli, mülteci hakları perspektifinden değerlendirilmesini yapabilirlikler listesinin daraltılmış kapsamıyla somutlaştırmaya girişilmiştir. Bu aşamada grupların dirliği açısından *Katılımcılık* (K), *Erişilebilirlik* (E) ve *Güvenlik* (G) yapabilirlikleri üzerinde yoğunlaşmak uygun görülmüştür. Bunun belediyelerle iletişimi, gösterge üretmeyi ve göstergelerin zaman içinde izlenmesini kolaylaştıracağı düşünülmüştür. *Katılımcılık* ile belediye kararlarına katılabilme, talepleri iletebilme, kısaca yönetim olanakları, *Erişilebilirlik* ile kamusal alanda var olma ve belediye hizmetlerine erişebilme, *Güvenlik* ile şiddetsiz, korkusuz bir kent yaşamı kastedilmektedir.⁹

Bu olanakların gelişmesine yönelik hizmet tasarımı belediye mevzuatı yani yasal görev ve sorumluluklar belirleyici olmakla birlikte, belediyelerin kent yaşamının kalitesini iyileştirmeye yönelik girişimde bulunma alanları da mevcuttur. Kavramsal çerçeve ile uygulamanın uyumlaştırılmasında 30-31 Mart 2018 tarihlerinde

8 Bu yapabilirlikler şunlardır: 1. Güvenli ve Yeterli Yaşam Alanına Erişim, 2. Yeterli Hareketliliğe ve Çevresel Planlamaya Erişim, 3. Boş Zaman ve Spor Etkinliklerine Erişim, 4. Bakım Hizmetlerine Erişim, 5. Toplumsal ve Siyasi Katılım, 6. Ücretli İstihdama ve Uygun Çalışma Koşullarına Erişim, 7. Parasal Gelire Erişim, 8. Sağlığa Erişim, 9. Eğitim ve Öğrenime Erişim, 10. Şiddetsiz Bir Yaşama Erişim.

9 Seçtiğimiz yapabilirlikler ile İnsan Hakları Kenti yaklaşımının Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarına Kjaerum vd. (2018:12)'de belirtilen başlıca katkı alanları şöyle eşleştirilebilir:

1) İyi yönetim ilkelerinin insan haklarını belediye politikalarına dahil etmesi (K)

2) İnsan hakları öğretimi ve eğitimi (G) (E) (K)

3) Kent yurttaşlarının politika yapma sürecine hak sahibi ve ayrılmaz parçası olarak katılmasının ve bilgiye erişim hakkının vurgulanması (E) (K)

4) Din ve vicdan, fikir, haber alma ve ifade özgürlüğü. Yerleşim yerlerindeki ayrışmanın azaltılmasına çaba gösterilmesi (G)

5) Tüm kamu (belediye) hizmetlerinin erişilebilirliğinin sağlandığının teminat altına alınması (E)

6) Farklı arkaplanlardan gelenlerin bir araya gelebilecekleri ortamlar yaratılması (G) (E)

Kjaerum, M., Davis, M. F., Fredriksson, G., & Sartori Reis, I. (2018). Human Rights Cities and the SDGs. Lund: Raoul Wallenberg Institute of Human Rights. (<https://rwi.lu.se/publications/human-rights-cities-and-the-sdgs/>)

Antalya'da düzenlenen *Proje Geliştirme Çalıştayı* belirleyici olmuştur. Tema uzmanları, belediye temsilcileri ve sivil toplum üyeleri kent yaşamındaki öncelikli somut sorunları belirlemişler, belediye görev ve sorumluluğu kapsamında çözüm önerileri geliştirmişlerdir. Böylelikle *Katılımcılık*, *Erişilebilirlik* ve *Güvenlik* yapabilirlikleri üzerinde ortaklaşma ve kapsamalarının netleştirilmesi sağlanmış, belediye hizmetlerinde durum saptaması ve gelişmenin izlenmesi için ilgili göstergelerin üretilmesine girişilmiştir.

İnsan Hakları Kenti için Göstergeler

Gösterge, kavramdan yani soyut düzlemde somuta geçişin aracıdır. Gösterge konu özelinde ortak dili oluşturma, çözümleme (analiz) ve veri derlemenin temelini oluşturur. Bizim için gösterge uluslararası ve ulusal yasalar ile garanti altına alınmış hakların kent yaşamında pratiğe geçirilmesi açısından mevcut durumun ve önceliklere göre aksaklıkların (yapısal), buna göre hedef ve iyileştirmeye yönelik işler belirlemenin (çıktı), seyir ve durumdaki değişimin (etki, sonuç) izlenmesi için başat gerekliliktir.

İnsan hakları göstergeleri konusunda gerek akademik gerekse de kurumsal uygulama açısından çok geniş bir yazın mevcuttur.¹⁰ Çalışmamızın başında hem bu birikimin, hem yapabilirliklerden bağımsız grup (kadın-toplumsal cinsiyet, çocuk, yaşlı, engelli, mülteci) gereksinimlerinin, hem de kent hakları göstergelerinin ışığında kent yaşamı, tema ve yapabilirlikler kesişiminde özgün gösterge kümeleri üretme gereği doğdu. Bu girişimimizin nedeni bu kesişimleri kent düzeyinde yansıtan göstergelerin mevcut olmamasıdır. Önce birkaç örneğe değineceğiz.

Birleşmiş Milletlerin 2012 tarihli Human Rights Indicators başlıklı yayınında¹¹ ulusal düzeyde hakların sağlanmasına ilişkin yükümlülükler, ilgili mevzuat, hak ihlallerinin denetimi ile İnsani Gelişim İndeksi'nin bileşenleri temelinde ayrımcılığın izlenmesine yönelik yaklaşımlar ayrıntılı olarak yer almaktadır. Bu yayın merkezi hükümet düzeyinde

10 Örneğin bkz. Andersen, E.A., Sano, H-O. (2006) Human rights indicators at programme and project level: Guidelines for defining indicators monitoring and evaluation, Copenhagen : Danish Institute for Human Rights; Green, M. (2001) "What We Talk About When We Talk About Indicators: Current Approaches to Human Rights Measurement" Human Rights Quarterly 23(4): 1062-1097 November; Rosga, A., Satterthwaite M. L. (2012) "Measuring Human Rights-UN Indicators in Critical Perspective", Davis, K., Fisher, A., Kingsbury, B., Merry, S.E. (eds.) Governance by Indicators -Global Power through Quantification and Rankings, Oxford University Press ch.12.

11 OHCHR-UN (2012) Human Rights Indicators: A Guide to Measurement and Implementation. (HR/PUB/12/5), New York and Geneva: United Nations.

çok ufuk açıcı ve yönlendiricidir, ancak ulusal düzeyden yerel yönetim düzeyine geçişin göstergesi gereklerini sağlamamaktadır. İnsan Hakları Kenti taahhüdünde bulunmuş olan yurtdışındaki kentlerin uygulamakta olduğu standart bir somut gösterge listesi de bulunmamaktadır. Bu durumun bir istisnası, göstergeleri yoksunluk bağlamında öncelikli alanlar açısından tanımlayan York (İngiltere) kentidir.¹² Ayrımcılık yapmama ve Eşitlik başlığı altında, nefret suçu sayısı, toplumsal cinsiyet açısından ücret farkı; Eğitim başlığı altında, eğitim ve istihdam dışındaki gençler (%) ile yoksul öğrencilerin lise bitirme puanları; İnsana Yakışır Yaşam Düzeyi başlığı altında, çocuk yoksulluğu (%), gıda yardımı alan kişi sayısı, ücret eşitsizliği (medyan - en alt %25 dilim farkı), barınma (evsizler, geçici barınaktakiler); Sağlık ve Sosyal Bakım başlığı altında ortalama ömür (katmanlara göre yıl), hastane hizmetinde insan hakları uygulaması ile sosyal bakım memnuniyeti (%) ele alınmıştır. Bu öncelikler çalışmamızdaki yapılabirlikler ile kısmen ilişkilendirilebilir.

Öte yandan, kent yaşamının kalitesini çeşitli yönlerden izlemeye yönelik olarak geliştirilen, yaygınlıkla başvuru alan çok sayıda indeks vardır.¹³ Bu indekslerin bileşenleri olan göstergeler belirlenen (yürünebilirlik, güvenlilik, erişilebilirlik, toplumsal cinsiyet eşitliği gibi) nitelik temelinde kentlerin durumunu yansıtır. Yapılabirlikler için gösterge oluşturma sürecinde bu göstergelerden, uluslararası insan hakları hukuki çerçevesinden, *Habitat III-Yeni Kentsel Gündem*deki önceliklerden ve Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarının, özellikle de kent yaşamına ilişkin 11. amacın göstergelerinden yararlandık.¹⁴

Bu süreçte Performans Yönetimi Sistemi yaklaşımının nicel, nesnel (SMART) gösterge oluşturma kriterlerini de benimsedik.¹⁵ Buna göre göstergelerin Belirli, Ölçülebilir, Ulaşılabilir, Gerçekçi (sonuç odaklı) ve Zamanlı olması gerekiyordu. Göstergeler geçerli, yani ölçmek istediğimiz kavramı ölçme ve güvenilir yani zaman içinde ve tekrarlandığında tutarlı olma koşullarını sağlamalıydı. Kent düzeyinde göstergelerin verileri zaman içinde sürekli ve aynı kapsamda derlenebilmeli, politika

uygulamasının sonuçları zaman içinde karşılaştırmalı, izlenebilmeliydi. Çalışmamızda bu koşulların kent yaşamındaki haklar ile bağlamı gözetildiğinden temaya özgü nitel, öznel göstergeleri de dâhil ettik.

Temel sorunsalımız, belediyelerin Kadın, Çocuk, Yaşlı, Engelli ve Mültecilerin 'Katılımcılık', 'Erişilebilirlik' ve 'Güvenlik' yapılabirliklerine yönelik hangi hizmetleri sunduğu ve sunması gerektiği olduğundan, Türkiye'ye özgü, ama aynı zamanda yerleşik uluslararası insan hakları normlarıyla uyumlu somut gösterge üretimine yöneldik. Kuşkusuz özünde tüm yapılabirliklerin birbiriyle kesişme kümeleri vardır, ancak ayrıştırılabilen kapsamları üzerinden ilerlemek de gereklidir. Tahmin edilebileceği gibi, temaya özgü gösterge kümelerinde genel kent yaşamına ilişkin göstergeler de yer almıştı. Bu göstergeleri tema kümesinden ayırarak bir araya getirdik. Bu ortak göstergeler İnsan Hakları Kenti için bir çatı küme olarak önerilmektedir. Bunların tamamlayıcı kümeleri ise tema özelinde ayrıntılandırılmış göstergelerdir.

Okuyucunun dikkatini çekebileceği gibi, tematik alanlardaki göstergelerin ele alınışında kimi farklılıklar bulunmaktadır. Söz konusu farklılık bazen temanın içerdiği özellik, ya da gerekliliklerle, bazen de tema uzmanlarının geldikleri akademik arkaplan ve yaklaşım farkından kaynaklanmaktadır. Her bir temanın giriş yazısında tema uzmanı tarafından gösterge araştırmaları ve süreçlerine ilişkin açıklamalar yer almaktadır.

Tema uzmanlarının gösterge hazırlıkları, İstanbul'da düzenlenen *İnsan Hakları Kentleri* (8 Haziran 2018) ve *Kentsel Göstergeler* (28 Ocak 2019) çalıştaylarına katılanların, Yerel-İz Derneği'nin ve ortak belediyelerdeki ilgililerin görüşleri doğrultusunda son halini aldı.

Özetle, ekteki göstergeler Türkiye'de belediyelerin muhatap alınabileceği haklar (yükümlülük, pozitif, tedrici tahakkuk) ile kadın, çocuk, engelli, yaşlı ve mültecilerin kentte hak kullanımını, dirliğin yapı taşları olan *Katılımcılık, Erişilebilirlik ve Güvenlik* yapılabirlikleri temelinde bağdaştırarak izleme çabamızın ürünüdür.

12 York Human Rights Indicator Report 2017, Human Rights: Reclaiming the Positive. https://www.york.ac.uk/media/cahr/documents/2017_Report_A4_final.pdf

13 Örneğin Habitat Taahhüdü İndeksi, BM-Habitat Kentsel Yönetişim İndeksi, BM-Habitat Şehir Planlaması ve Tasarımı-Toplumsal Cinsiyet Göstergeleri, Kentsel Hareketlilik İndeksi, Yürünebilirlik İndeksi, Güvenli Kentler İndeksi, Kentsel Yaşam İndeksi, Kentsel Erişilebilirlik İndeksi, Kentsel Yönetişim İndeksi. Ayrıntılar için bkz. Akduran, Ö., Yakar Önal, A., Günlük-Şenesen, G. (2018) Kentsel Haklar ve Hizmetlere Erişimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Haritalama ve İzleme Raporu, Ankara: CEİD. (<http://www.ceidizleme.org/medya/dosya/81.pdf>)

14 <https://habitat.csb.gov.tr/yeni-kentsel-gundem-new-urban-agenda-i-5733>; <https://www.kureselamaclar.org/amaclar/surdurulebilir-sehirler-ve-topluluklar/>

15 <http://www.endvawnow.org/en/articles/336-indicators.html>; https://www.betterevaluation.org/sites/default/files/EA_PM%26E_toolkit_module_2_objectives%26indicators_for_publication.pdf ; https://www.measureevaluation.org/resources/training/capacity-building-resources/gbv/GBV%20ME%20Facilitators%20Guide_Jan2010nh.pub

Tablo 1. Ortak Göstergeler

ORTAK GÖSTERGELER	
İNSAN HAKLARI	<ul style="list-style-type: none"> • Yıllık personel eğitimi içinde insan hakları ile ilgili eğitim oranı (%) • Belediye yönetimi ve çalışanlar içinde yıllık insan hakları eğitimlerine katılanların oranı (toplam personel sayısına oranla, %) • Belediye kentte insan haklarına dönük eğitim çalışması yapıyor mu? (Evet/Hayır) • Belediye kentte insan haklarına eğitim çalışması yapıyorsa, bu eğitimlere katılım oranları (katılan kişi / kentteki ilgili hedef kitle (polis, mahalle sakinleri...)) (%)
KATILIM	<ul style="list-style-type: none"> • Belediyede eşitlik komisyonu (birimi) var mı? (Evet/Hayır) • Belediye hizmetleri ile ilgili memnuniyet anketi yapılıyor mu? (Evet/Hayır) • Belediye hizmetleri ile ilgili memnuniyet anketi yapılıyorsa, katılımcı oranı (Katılımcılar/ kentteki nüfus; %) • Belediyeye iletilen, en çok talep gelen 5 dilekçe konusu • 1000 Kişi başına düşen otobüs sayısı (binde) ve yeterlilik durumu
BELEDİYE HİZMETLERİNE ERİŞİLEBİLİRLİK	<ul style="list-style-type: none"> • 1000 Kişi başına düşen minibüs/dolmuş sayısı (binde) ve yeterlilik durumu • 1000 Kişi başına düşen deniz ulaşım aracı sayısı (binde) ve yeterlilik durumu • 1000 Kişi başına düşen otobüs durağı sayısı (binde) ve yeterlilik durumu • 1000 Kişi başına düşen minibüs/dolmuş durağı (binde) ve yeterlilik durumu • 1000 Kişi başına düşen metro durağı sayısı (binde) ve yeterlilik durumu • 1000 Kişi başına düşen iskele sayısı (binde) ve yeterlilik durumu • Toplu ulaşım araçlarında (deniz ulaşımı dahil) indirimli seyahat imkanı var mı? (Evet/Hayır) • Varsa, bu indirimlerden yararlanan nüfus oranı (indirimden yararlanan K/K nüfus; E/E nüfus; vb. %) • Duraklarda toplum taşıma araçlarının zaman çizelgesi var mı? • Toplu taşıma hizmeti çizelgeye uygun olarak işliyor mu? • Toplu taşıma sefer sayısı ve sıklığı yeterli mi? (Evet/Hayır) • Şoförler hizmet verdikleri mahalledeki/bölgedeki nüfusun yapısı ve çeşitliliği hakkında farkındalık eğitimi aldılar mı? (Evet/Hayır) • Engellilerin, çocukların rahatça hareket edebileceği toplam belediye binalarının belediye binasına oranı (%) (Açıklama: Binalarda asansör, rampa, engelli, çocuk ihtiyaçlarına uygun şartlarda tuvalet olanlar.) • Meskun alanlarda belediye hizmet merkezine 500 metre (çember yarıçapı) erişimi olmayan alan oranı, % • Mahalledeki belediye hizmet merkezlerine ücretsiz ulaşım hizmeti var mı? (Evet/Hayır) • Mahalledeki belediye hizmet merkezlerine ücretsiz ulaşım varsa niteliği, sıklığı • Belediyenin diğer kamu hizmetlerine (hastane, okul vb.) ücretsiz ulaşım hizmeti var mı? (Evet/Hayır) • Belediyenin diğer kamu hizmetlerine ücretsiz ulaşım varsa niteliği, sıklığı • Kentte temiz suya erişimi olan hane sayısı/toplam hane (%) • Kentte elektriğe erişimi olan hane sayısı/toplam hane (%) • Kentte kanalizasyona erişimi olan hane sayısı/toplam hane (%)

ORTAK GÖSTERGELER	
	<ul style="list-style-type: none"> • Belediyenin ücretsiz sportif faaliyetleri var mı? (Evet/Hayır) • Belediyenin spor merkezlerinden yararlanma kapasitesi (1000 kişi başına, binde) • Belediyenin farklı kuşakları buluşturan etkinlikleri var mı? (Evet/Hayır) • Belediyenin düzenlediği sergi sayısı (1000 kişi başına, binde) • Belediyenin düzenlediği konser sayısı (1000 kişi başına, binde) • Belediyenin düzenlediği gösteri sayısı (1000 kişi başına, binde) • Meydan alanı (m², mahallede kişi başına) • Park/yeşil alan (m², mahallede kişi başına) • Meskun alanlarda 500 metre (çember yarıçapı) park erişimi olmayan alan oranı, % hektar cinsinden • 1000 m²'den büyük parklarda ücretli ve ücretsiz tuvaleti olan park sayısı. Bunun toplam büyük park sayısına oranı (%) ve temizlik durumu • Diğer kamusal alanlarda umumi tuvalet var mı ve temizlik durumu nedir? • Yürüyüş yolu var mı? (Evet/Hayır) • Bisiklet yolları var mı? (Evet/Hayır) • Belediye sağlık hizmeti sunuyor mu? (Evet / Hayır) • Belediye sağlık hizmeti sunuyor ise, bu hizmetlerin niteliği (hastane, sağlık taraması, vs)
GÜVENLİK	<ul style="list-style-type: none"> • Mahallelere göre suç oranları (%) • Caddeler/Sokaklara göre suç oranları (%) • Toplu ulaşım araçlarında güvenliği sağlamaya dönük önlem alınıyor mu? (Evet/Hayır). • Toplu ulaşım araçlarında güvenliği sağlamaya dönük önlem alınıyor ise bunların niteliği. • Toplu ulaşım araçlarında kamera sayısı (ilgili toplu taşıma aracı sayısına oranla, %) • Her mahallenin aydınlatması ile ilgili memnuniyet verisi var mı? (Evet/Hayır) • Güvenlik kameralı parkların oranı, % (Güvenlik kameralı park sayısı / toplam park sayısı) • Güvenlik kameralı otobüs durağı oranı, % (Güvenlik kameralı otobüs durağı sayısı / toplam otobüs durağı sayısı) • Güvenlik kameralı metro-tren istasyonu oranı, % (Güvenlik kameralı metro-tren istasyonu sayısı / toplam metro-tren istasyonu sayısı) • Kaldırımlar yürümeye elverişli mi? Dar, yüksek, bozuk kaldırım var mı? (E/H) • Yaya geçitleri işaretlenmiş mi? (E/H) • Yaya ve araçlar için ayrı ayrı (sesli ve/ya görüntülü) sinyalizasyon var mı? (E/H) • Afet ve salgın gibi büyük acil durumlarda belediyede bunun koordinasyonu için bir birim var mı? • Belediyelerin krizi ve krize karşı alınan önlemleri özellikle kırılgan gruplara iletme yolları neler?

Toplumsal Cinsiyet Göstergeleri

Yelda Yücel

Kentte İnsan Hakları ve Toplumsal Cinsiyet

Kent yaşamı örtük veya açık toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri ile örülüdür. Bu nedenle, İnsan Hakları Kentleri Projesi (İHKP) kapsamında “toplumsal cinsiyet” kavramı projede yer alan tüm kırılgan kesimlerin ortak bir bileşeni olarak ele alınmaktadır. Yaşlı, çocuk, engelli ve sığınmacı (göçmen) topluluklar kent haklarına toplumsal cinsiyet farklılıklarına bağlı olarak farklı yollarla erişir veya erişimleri kısıtlanır. Projede bu farklar söz konusu toplulukların insan hakları kapsamı içinde gözetilmiş ve diğer bölümlerde ele alınan bu kesimlerin gösterge setlerinde ayrıca içerilmiştir. Ancak, toplumun yarısını oluşturan kadınların kent hakkının kullanımında sadece kadın olmalarından kaynaklanan köklü, ataerkil ayrımcılıklar bulunur. Toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin kadının insan hakları önündeki en önemli engellerden biri olması kadınların bu çalışmada ayrı bir grup olarak ele alınmasını gerektirmiştir.

Kent yaşamının gündelik akışı içinde toplumsal cinsiyet ayrımcılıklarının bazıları kamusal alanda (örneğin, yoksulluk, çalışan yoksulluğu, şiddet, istihdam gibi başlıklar altında); bazıları (hane içi eşitsiz iş bölümü, dayak, tecavüz gibi) hane içi ilişkilerde; bazıları da kadınların farklı hayat döngülerinde ortaya çıkan (annelik, orta yaşlarda yaşlı bakımı gibi) sorumluluklarıyla ilişkili olarak kendini gösterir. Temel insan haklarının vazgeçilmez bir bileşeni olan kadın haklarının kent yaşamına yerleştirilmesi ve toplumsal cinsiyet eşitsizlikleriyle mücadele için gereken asgari koşullardan bazılarını şu şekilde sıralayabiliriz (Akay, 2010; Falu, 2014; Charter for Women's Right to City, 2004):

- Şiddet ve korkudan arınmış bir çevrenin sağlanması;
- Su, gelir, barınma, istihdam, eğitim gibi en temel insani ihtiyaçların insana yakışır yaşamı sağlayacak şekilde karşılanması;
- Şehir içinde bireylerin hareketliliğinin önündeki engellerin yok edilmesi;
- Mülk ve varlık ediminde var olan cinsiyetçi uygulamaların ortadan kaldırılması;
- Kadınların cinsellikleri ve bedenleri üzerinde kendilerinin söz sahibi olması;
- Toplumsal hayatın her alanına eşit katılım ve erişim fırsatının olması;
- Kadınların kendi istediği sosyal ve duygusal ilişkiler kurma özgürlüğünün olması ve buna dönük seçim fırsatlarının sağlanmış olması;
- Yerleşimlerin sürdürülebilir, çevre ile uyumlu, çevresel olumsuz etkilerinin en aza indirgenecek şekilde tasarlanması.

Çalışmamız kentte kadının insan hakları ve dirliğinin bu kapsamlı koşulları içinde başta kuramsal çerçevemizde belirtilen ulusal, uluslararası anlaşmalar ve kanunlar kapsamındaki belediye yetki ve sorumluluk alanlarına giren hizmet alanlarını kapsamaktadır¹. Bu kapsam aynı zamanda 2015 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda kabul edilen Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SKA) ile de uyumludur. SKA içinde özellikle beşinci amaç olan Toplumsal Cinsiyet Eşitliği amacı kadınlar ve kız çocuklarına karşı her türlü ayrımcılığın ve şiddetin ortadan kaldırılmasını hedeflemekte; üye devletlerden kadınların siyasi, ekonomik ve kamusal yaşama etkin ve eşit bir biçimde katılımlarının sağlanması için gereken önlemlerin alınmasını istemektedir. Bunun yanı sıra, diğer amaçlar da (örneğin, on birinci amaç (sürdürülebilir şehirler ve topluluklar), birinci amaç (yoksulluk) ve ikinci amaç (sıfır açlık) gibi doğrudan kadınların nitelik ve ihtiyaçlarına öncelik verilmesini talep eden hedefleri içermektedir.

1 Bu çerçevede özellikle BM Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW, 1981); Kadınlara Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadele Hakkındaki Avrupa Konseyi Sözleşmesi (kısa adıyla İstanbul Sözleşmesi, 2014); kent hakları ve sürdürülebilir yaşam alanları meselesi odaklı uluslararası HABİTAT konferansları; Avrupa Yerel Yaşamda Kadın Erkek Eşitlik Şartı (2006), Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (2010) ve Avrupa Kentsel Şartı (1992) gibi anlaşmalar önemlidir. Türkiye sayılan bu çerçeve metinlerinin imzacısıdır.

Kent ve İnsan Hakları Bağlamında Toplumsal Cinsiyet Eşitsizlikleri Göstergeleri

Toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin hem kent hem de insan hakları bağlamında ele alınması oldukça yeni bir konudur. Bu iki alandaki çalışmalar genellikle ya kent konusundan bağımsız kadının insan haklarının temel politika metin ve uygulamasına yerleştirilmesi (anaakımlaştırılması) izleği üzerinden kavramsal ve kurumsal ilerlemeye odaklanmakta; ya da insan hakları çerçevesinden bağımsız, kentler için eşitsizlik göstergeleri ile açıkların (başka bir deyişle, çıktı ve performansın) ölçümüne yoğunlaşmaktadır.

Son yıllarda kadının insan haklarının anaakımlaştırılması gereği uluslararası kurum ve kuruluşların rapor, araştırma ve söylemlerinde sıklıkla yer bulmaktadır. Örneğin, Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) kurum politikalarında cinsiyet eşitliği denetleme ve değerlendirme rehberi ile bu sürece katkıda bulunmaktadır². Bir başka örnek, 2007'de kurulan ve bir Avrupa Birliği kurumu olan Avrupa Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Enstitüsü'nün (EIGE) çalışmalarıdır (Starl vd., 2014). EIGE, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Endeksi (GEI) üretmekte; bunu 28 ülke için altı temel bileşen³ altında 31 gösterge ile beş yılda bir 2005'ten bu yana yayınlanmaktadır.

İnsan hakları kentlerinde toplumsal cinsiyet ölçüm ve değerlendirme kıstasları bildiğimiz kadarıyla yeterince çalışılmamış bir alandır. Kentte toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve barınma, şehir planlaması, ulaşım gibi alt temalar konusunda az sayıda gösterge çalışmaları mevcuttur (Akduran vd. 2018: 115-117; Şeker vd. 2020). Türkiye için bilinen en iyi örnek, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı'nın (TEPAV) çalışmasıdır⁴. Birleşmiş Milletler tarafından kullanılan Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği (GII) endeksinden yola çıkılarak hazırlanan endeksler (Yereller için Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Endeksi⁵ ve Yereller için Toplumsal Cinsiyet Güçlenme Endeksi⁶) il düzeyinde cinsiyet eşitsizliğini hesaplamaktadır. Bu kapsamda belediyelerle ilgili sadece 'belediye

2 ILO'nun hazırladığı rehber için bkz. http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@ed_mas/@eval/documents/publication/wcms_165986.pdf (Erişim: 14 Ocak 2020)

3 Temel bileşenler: İş, para, bilgi, zaman, güç ve sağlık. Bunun yanı sıra, bilgi notu olarak, endekste hesaplanmayan iki ek bileşen yayınlanmaktadır. Bunlar "kadına yönelik şiddet" ve farklı durumların (cinsel kimlik ve yönelim, etnik ve dini kimlikler, yaş, engellilik durumu, aile yapısı ve doğulan ülke) toplumsal cinsiyet ile kesişiminden oluşan bileşendir.

4 TEPAV 81 il için Cinsiyet Eşitliği Karnesi, 2018.

5 Endeks, anne ölüm oranı, toplam doğumlar içinde ergen doğurganlık oranı (19 yaş altı), belediye meclisinde kadın temsil oranı, ortaöğretimde ve yükseköğretimde kadın mezun oranı ve kadın kayıtlı istihdam oranından oluşmaktadır.

6 Bu endekste ise, ergen doğurganlık oranı, kadın istihdam oranı, en az 25 yaş üstü lise mezuniyet kadın oranı, belediye meclisinde kadın temsil oranı göstergelerine yer verilmektedir.

meclisinde kadınların temsil edilme oranı' göstergesi kullanılmaktadır ve il çapında eşitsizlik boyutuyla ilgilenen çalışmanın kent idari yapılanmasında yer alan farklı paydaşları eşitsizliklerle mücadelede ortak sorumlu kıldığı söylenebilir⁷. Dolayısıyla, belediyelerin sorumluluğunda olan hakların korunması, gözetimi ve uygulanmasının temel alındığı İHKP projesi kapsamı için bu göstergeler yeterli bir çerçeveye sunmaz.

Ayrıca, çalışmamızda çıktı göstergelerinin yanı sıra belediyelerin bu konudaki adımlarını izlememize olanak verecek süreç göstergelerine de ihtiyaç duymaktayız. Bu nedenle, kent ölçeğinde geniş kapsamlı göstergeler bu proje kapsamında uygun araçlar olamamaktadır.

Diğer yandan, kentlerde toplumsal cinsiyet eşitliği çabalarının görünür hale geldiği en önemli pratikler tüm dünyada ilgi gören *Kadın Dostu Kent (KDK)* çalışmalarıdır. Bu çalışmalar, kimi zaman bağımsız inisiyatifler ve projeler kimi zaman da ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşların liderliğinde çoklu paydaşlı projeler şeklinde kendini göstermektedir (Baykan 2015: 17-21). 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren popülerleşen ve daha çok 2000'li yıllarda yaygınlaşan KDK projeleri arasında bilinen en iyi örnek Seoul Büyükşehir Belediyesi'nin 2007'den günümüze etkin bir biçimde yürüttüğü süreçtir⁸. KDK projesi kentte kadına dönük ayrımcılıkları ortadan kaldırmayı ve kadınların yaşam kalitesini yükselterek onların kentteki diğer herkesle birlikte toplumsal yaşama eşit katılımını sağlamayı amaçlar. Seoul KDK projesinin günümüzdeki diğer irili ufaklı çalışmadan farkı uzun ömürlü olması, katılımcılığı teşvik ederek kaynakları ve belediye politikalarının etkili bir şekilde uygulanmasını desteklemesi ve denetim süreçlerini hayata geçirebilmesidir. Öte yandan, Seoul için kaynak araştırmamız sırasında, İHKP projemizde oluşturmayı hedeflediğimiz gösterge ve ölçme değerlendirme ölçeklerine İngilizce kaynaklarda rastlayamadık.

Türkiye'de de 2006 ve 2019 yılları arasında İçişleri Bakanlığı ve Birleşmiş Milletler birimlerinin iş birliği ve ulusal kuruluşların desteği ile KDK ortak programları uygulanmıştır⁹. Bu programların ilkinde kentlerde idari konumda olan kurumların

sorumlulukları belirlenmiş, her kent için yerel eşitlik planları hazırlanmış, performans dayalı bütçe ve planlama çerçevesi ile uyumlu hedefler, hizmetler ve göstergeler tanımlanmıştır. Benzer çalışmalarda olduğu gibi, kadınlar için yaşanabilir kentler oluşturmak, toplumsal cinsiyet bakışını kent plan ve bütçelerine yerleştirmek ve bunun için kadın örgütleri ve kurum kapasitelerini geliştirerek katılımcılığı arttırmak amaçlanmıştır. Bu çok kapsamlı projeler toplumsal cinsiyet eşitliği farkındalığı ve bilgi birikimi yaratmış; ancak sürekliliği sağlanamamış ve uygulandığı dönemde hedeflerinin gerisinde kalmıştır¹⁰.

İHKP Toplumsal Cinsiyet Göstergeleri

İHKP projesinin temel kavramsal çerçevesine uygun bir biçimde, kent haklarına erişimin kadınlar aleyhine farklılaştığı alanlarda kadınların yapabilirliklerinin iyileşmesine katkıda bulunabilecek göstergeler ürettik (Tablo 2.). Bu göstergelerin ilk aşamada toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini ve kadınlarla erkeklerin hizmete erişimindeki açıkları göstermesini hedefledik. Bununla birlikte, bu göstergelerin belediyelere hizmet üretebilecekleri, dolayısıyla strateji, hedef oluşumunda yararlanabilecekleri, hizmet sunumlarının çıktılarını izleyebilecekleri araçlar olabilmesi için, bunların somut, ölçülebilir, tekrarlanabilir verilerinin olmasını gözettilik. Kadın erkek eşitsizlikleri göstergelerinin çoğunluğu niceliksel göstergelerden oluşurken, sorun alanlarını veya üretilen hizmetin niteliğini açığa çıkaracak şekilde niteliksel sorular ekleyerek gösterge setini zenginleştirdik.

Masa başında oluşturduğumuz taslak toplumsal cinsiyet göstergelerinin somut, ölçülebilir, erişilebilir olup olmadığını ve amaca hizmet edip etmediğini proje katılımcısı dört belediyenin uzmanları ile, (Maltepe/İstanbul, Zeytinburnu/İstanbul, Muratpaşa/Antalya and Altındağ/Ankara) Ekim 2017-Haziran 2019 döneminde çeşitli birebir derinlemesine görüşmelerle sınadık. Bu belediyelerle görüşmemizin nedenleri gösterge hazırlama sürecinde sıklıkla birlikte çalışmış ve bir deneyim oluşturmuş olmak; bölgesel çeşitliliği ve sayısal olarak belediyelerimizin yarısından çoğunun görüşünü içerecek şekilde örnekleme oluşturmaktır. Bu şekilde kadınların yapabilirliklerine yönelik gösterge kümesi ekteki son halini aldı (Tablo 2).

⁷ Benzer bir yaklaşım, yereldeki tüm idarelerin cinsiyet eşitliği konusunda politika geliştirmelerine destek sağlamak amacıyla ilçe düzeyinde yapılan endeks çalışmasında da görülür (Şeker vd. 2020). 234 ilçe için hesaplanan cinsiyet açığı endeksinde 27 gösterge bulunmakta; yerel ve merkezi düzeyde farklı kamu kurumlarından ve Türkiye İstatistik Kurumu'ndan ilçe düzeyinde, kaynaklara erişimle ilgili veriler derlenmektedir.

⁸ Bu konuda daha detaylı açıklamalar için bkz. <http://english.seoul.go.kr/policy-information/education-women-children/women/> ; <https://seoulsolution.kr/en/content/women-friendly-city-project> (Erişim tarihi: 14 Ocak 2020)

⁹ Bu programlardan ilki iki aşamalı ortak programdır. Programın ulusal ortağı ve temel paydaşı İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü; 2006-2010 döneminde diğer paydaşlar BM Nüfus Fonu (UNFPA), ve Sabancı Vakfı'dır. İzmir, Kars, Nevşehir, Şanlıurfa, Trabzon ve Van pilot illerinde uygulanmıştır. İkinci aşama 2011-2015 yıllarını kapsamış, UNFPA, BM Kalkınma Programı (UNDP) ve İsveç Uluslararası İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (SIDA) desteği ile Adıyaman, Antalya, Bursa, Gaziantep, Malatya, Mardin, Samsun'da yürütülmüştür. <http://www.kadindostukentler.com/proje.php> (Erişim tarihi: 14 Ocak 2020)

2015-2019 yılları arasında İçişleri Bakanlığı, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı, Belediyeler Birliği, BM Kadın Birimi (Un Women), UNDP, Sabancı Vakfı ve Sabancı Üniversitesi'nin yürüttüğü bir başka ortak programda 11 pilot ilde toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme çalışmalarına odaklanılmıştır (Yücel ve Günlük-Şenesen, 2018: 276).

¹⁰ Kadın dostu kentler BM Ortak projelerinin etraflıca değerlendirmesi için bkz. Günlük Şenesen vd. (2017) ve Inksater vd. (2015).

Göstergeleri tasarlarırken **güvenli ve şiddetten arınmış bir yaşama erişimini** başlı başına kadınlar ve erkekler için kent haklarının farklılaştığı en önemli alanlardan biri olarak değerlendirdik. Hem kamusal alanda hem de aile içinde kadınlara yönelik şiddetin önlenmesi için belediyenin aldığı önlemlerle ilgili sorular oluşturduk. Şiddete uğrayan kadınların başvurabileceği mekanizmalar, sığınma evi ve kurumsal kapasite ile ilgili göstergeler ürettik. En önemlisi, bu hizmetlerin hedefi/yararlanıcısı kadınların kentte güvende hissedip hissetmedikleri bilgisinin katılımcılığın ve etkin hizmet sunumunun ön koşulu olduğunu belirttik.

Kadınların kentte dirliğinin ve temel ekonomik, sosyal ve kültürel haklarının en önemli bileşenlerinden biri olan **erişilebilirlik** yapabilirliğini kent içi hareketlilik ve kamu hizmetlerine erişim temelinde tasarladık. Bu çerçevede hazırladığımız göstergelerde belediyenin sunduğu eğitim, istihdam, (varsa) sağlık olanakları gibi hizmetlerin kadınlar ve erkekler için aynı koşullarla erişilebilir olup olmadığını sorguladık. Bu alanlardaki açıkları araştırdık. Belediyenin kendi kurumsal yapısı içinde istihdam politikasına toplumsal cinsiyet bakışını yerleştirip yerleştirmedeğini, belediye pozisyonlarında kadınların konumunu oluşturduğumuz göstergelerle sorguladık.

Benzer şekilde, gelir düzeyleri, zaman kullanımları erkeklerden farklı ve kısıtlı olan kadınların özgül koşullarını dikkate alan kent içi hareketliliklerini arttıracak göstergeler hazırladık. Bilindiği gibi, kent içi hareketlilik ve kamu hizmetlerine erişim, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin en çarpıcı bir biçimde tezahür ettiği ama kamu politikası içinde bu haliyle en az yer bulan alanlardan biridir. Kadınlar ve erkekler gerek hane içi gerekse kamusal alandaki farklı konumları nedeniyle kent yaşamını aynı saat dilimleri içinde veya benzer sosyal pratikler içinde deneyimlemezler. Kadınlar arasında özel araç sahipliği düşük, toplu taşıma kullanımı daha yaygındır. Hane içi iş bölümünden kaynaklanan eşitsiz yükler veya hanede yaşanan şiddet kadınların kent içi hareketliliğini ve kamusal hizmetlere ulaşımını kısıtlayan faktörlerin en önemlileri arasındadır (Yücel ve Günlük-Şenesen, 2018). Bundan başka, kent içi hareketlilik ve buna eşlik eden özgürlük, kente aidiyet ve kendi olabilme gibi duygular kadınlar ve erkekler için farklı anlamlar taşır (Fenster, 2005). O nedenle göstergelerimiz yol ve kaldırımların, belediye toplu taşıma araç, hizmet binalarının ve parkların kadınların erişimine ve bakmakla yükümlü olduğu hane fertlerinin özgül durumları ve ihtiyaçlarına uygun olması hedefiyle hazırlandı.

Bundan başka, hane içi bakım ve yeniden üretim faaliyetlerinin kadınlar ve erkekler arasında eşitsiz dağılımı (başka bir deyişle, bu işlerin kadınların temel sorumluluğu olduğu ön kabulü) bugün hala kadınların kent yaşamına katılımını sınırlayan en sorunlu alanı oluşturur. Bu nedenle çalışmamızda kadınların bakım hizmetlerine

erişimini kolaylaştıran veya bakım yükümlülüklerini azaltan belediye kurumsal kapasite ve hizmet sunumlarına ilişkin göstergeler de erişilebilirlik alt bileşeninin önemli parçalarından birini oluşturdu.

Çalışmamızın üçüncü temel bileşeni olan **katılım** yapabilirliği göstergelerini kadınların toplumsal hayatın her alanına kentteki tüm yerleşiklerle birlikte tam ve eşit bir biçimde katılımını öngörerek hazırladık. Kadınların buldukları yerde kamusal yaşama katılmaması hem kendileri ve gözettileri kişi ve konularda söz sahibi olamamalarına, hem de öznel ihtiyaçları çerçevesinde kent planlamalarında yer bulamamalarına yol açar. Yerel yönetimlerin orta vadeli stratejik plan ve programları, yıllık performans programları genellikle farklı kesimlerin katılımıyla oluşturulmaz; dolayısıyla, bu politika belgeleri toplumsal cinsiyete karşı duyarsızdır. Yetki düzeyleri arttıkça daha az kadın bu kurumların yönetimlerinde yer bulabilir. Çoğu durumda yerel yönetimlerin eşitlik mekanizmaları ya yoktur; ya da olsa bile etkin çalışmaz. Bu nedenle, göstergelerimiz kadınların o yerleşime ait belediye karar, plan, bütçe, kaynak tasarım ve uygulaması aşamalarında veya yönetici konumlarında olup olmadıklarını hedefleyen ölçütlerden oluştu. Bunlar stratejik plan hazırlık toplantılarına katılan kadınlar ve kadına yönelik ayrımcılık alanında çalışan sivil toplum kuruluşları ile iş birliklerine, belediye bünyesindeki eşitlik mekanizmalarının yapısına, katılımcı sayılarına, karar alma düzeylerinde kadınların temsiline kadar çeşitlilik içerdi. Bunun yanı sıra, belediyenin kentte kadın hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliğine dönük eğitimlerini, toplumsal cinsiyet farkındalığını arttırarak öncelikle kadınların katılım yapabilirliklerine olumlu katkıda bulunacağı düşüncesiyle katılım yapabilirliği kategorisinde değerlendirdik.

Son söz

Gösterge setlerimizin sadece kadınlara yönelik hizmet ve politikaların üretilmesine destek olan araçlar değil, aynı zamanda kentte kadınların insan hakları konusundaki farkındalık artışının da araçları olmasını bekliyoruz. Bu nedenle, bu haliyle bu çalışma bu uzun yoldaki ilk adımlardan sadece birini oluşturuyor. Bundan sonra somut olarak katılımcı belediyelerin öncelikleri ile uyumlu verilerin üretilmesinin; bunun için yapı ve mekanizmaların kurulmasının yollarını aramamız gerekiyor. Problem alanlarının gösterge üretim süreci ile görünür hale gelmesinin belediyelerin daha odaklı, sınırları tanımlı ve etkin politika tasarımlarını hayata geçirmesinin ve kentlerin kadınların insanca yaşadığı mekanlar olmasının ilk adımları olmasını diliyoruz.

Kaynaklar

Akay, Hale. (2010). Yerel Yönetimler İçin İnsan Hakları Temelli Yaklaşım: Kavramsal Çerçeve ve En İyi Uygulama Örnekleri. Türkiye Avrupa Vakfı Yayını.

Akduran, Özgün; Yakar Önal, Ayşegül; Günlük Şenesen, Gülay. (2018). *Kentsel Haklar ve Hizmetlere Erişimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Haritalama ve İzleme Raporu*. Ankara: CEİD.

Baykan, Deniz Altay. (2015). *Yerel Yönetimler İçin Kadın Dostu Kent Planlaması ve Tasarım İlkeleri Kitabı*. Uzerler Matbaacılık, Ankara. ISBN 978-605-65874-0-5.

Charter for Women's Right to City. (2004). <http://www.hlrn.org/img/documents/WFW-%20%20Charter%20for%20Womens%20Right%20to%20the%20City%20-%202004.pdf> (Erişim: 10 Ocak 2020)

Falu, Anu. (2014). "Inclusion and Right to the City. Exercising Women's Citizen Rights: The Women's Agenda for Rosario, Argentina". <http://www.edcities.org/en/wp-content/uploads/sites/2/2015/03/ana-falu-EN.pdf> (Erişim: 10 Ocak 2020)

Fenster, Tovi. (2005). "The Right to the Gendered City: Different Formations of Belonging in Everyday Life", *Journal of Gender Studies*, 14:3, 217-231, DOI: 10.1080/09589230500264109

Gender Equality Index (2017). Methodological Report. EIGE. Eurpoean Commision. <https://eige.europa.eu/publications/gender-equality-index-2017-methodological-report> (Erişim: 14 Ocak 2020)

Günlük-Şenesen, Gülay; Yücel, Yelda; Yakar Önal, Ayşegül; Ergüneş, Nuray; Yakut Çakar, Burcu. (2017). *Kadınsız Kentler: Toplumsal Cinsiyet Açısından Belediyelerin Politika ve Bütçeleri*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul.

Inksater, Kimberly; Powell, Anamaria Golemac; Baser, Zeynep. (2015). Evaluation of the "UN Joint Programme on Promoting Gender Equality at Local Level (Women Friendly Cities)" and "Women Friendly Cities Small Grants Programme". Sida Decentralised Evaluation. <https://www.sida.se/contentassets/246734a7dca142c08ffe0c805cb28d9a/15528.pdf> (Erişim:14 Ocak 2020)

Starl, Klaus; Apostolovski, Veronika; Meier, Isabella; Möstl, Markus; Vivona, Maddalena; Kulmer, Alexandra. (2014). Human Rights Indicators in the Context of the European Union. Work Package No. 13 – Deliverable No. 1. <http://www.fp7-frame.eu/wp-content/uploads/2016/08/12-Deliverable-13.1.pdf> (Erişim: 14 Ocak 2020)

Şeker Murat; Akduran, Özgün; Saldanlı, Arif; Bektaş, Hakan (2020). İlçe Düzeyinde Toplumsal Cinsiyet Endeksi – Türkiye 81 İl, 234 İlçe. YANINDAYIZ Derneği. <https://yanindayiz.org/toplumsal-cinsiyet-esitligi-endeksi/> (Erişim: 27 Kasım 2020)

Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV). 81 İl için Cinsiyet Eşitliği Karnesi. (2018). <https://www.tepav.org.tr/tr/yayin/s/699> (Erişim: 14 Ocak 2020)

Yücel, Yelda; Günlük-Şenesen, Gülay. (2018). "Sustainability of Gender Budgeting in Local Administrations in Turkey: An Assessment from the Well-Being Perspective". *GenderBudget Analysis in Europe: Developments in Practice* içinde. O'Hagan, Angela; Klatzer, Elisabeth (ed.), Palgrave Macmillan (eBook ISBN 978-3-319-64891-0; Hardcover ISBN 978-3-319-64890-3).

Tablo 2. Toplumsal Cinsiyet Göstergeleri

TOPLUMSAL CİNSİYET GÖSTERGELERİ	
KATILIM	1. Belediye Meclisi'nde Kadın Temsil Edilme Oranı (K/E, %)
	2. Belediyede yönetici konumunda temsiliyet: Başkan, Başkan Yrd., Müdür, Müdür Yrd., Şef; Koordinatör pozisyonlarında toplam kadın oranı (K/E, %)
	3. Belediyede Kadın Daire Başkanlığı var mı? (Evet/Hayır)
	4. Belediyede Kadın Daire Başkanlığı varsa bu birimlerde K/E oranları (%)
	5. Belediyede Kadın Müdürlüğü var mı? (Evet/Hayır)
	6. Belediyede Kadın Müdürlüğü varsa bu birimlerde K/E oranları (%)
	7. Belediyede eşitlik komisyonu (birimi) varsa bu birimde K/E oranları (%)
	8. Belediyede eşitlik komisyonu (birimi) varsa Belediye meclis kararları içinde Eşitlik Komisyonu'nun önerdiği kararların oranı, % (Eşitlik komisyonunun önerdiği karar sayısı / Toplam Meclis kararı sayısı)
	9. Kadınlar için gönüllülük programı var mı? (Evet/Hayır)
	10. Kadınlar için gönüllülük programı varsa, niteliği (Ne tür hizmetler üretildiği)
	11. Belediye hizmetleri ile ilgili memnuniyet anketi yapılıyorsa, kadın katılımcı oranı (K/kentteki K nüfus; K/E, %)
	12. Belediyeye iletilen dilekçelerde kadın oranı (K/kentteki K nüfus; K/E, %)
	13. Belediyeye web sitesinden iletilen taleplerde kadın oranı (K/E, %)
	14. Belediyeye telefon yoluyla iletilen taleplerde kadın oranı (K/E, %)
	15. Belediyeye yüzyüze iletilen taleplerde kadın oranı (K/E, %)
	16. Toplumsal cinsiyet (veya kadın) çalışması yapan örgütlerle yapılan proje (etkinlik, iş birliği) yapılıyor mu? (Evet/Hayır)
	17. Toplumsal cinsiyet (veya kadın) çalışması yapan örgütlerle yapılan proje (etkinlik, iş birliği) varsa niteliği (Ne tür hizmetler üretildiği)
	18. Belediye stratejik plan hazırlık toplantılarına dış paydaş olarak katılan kadın Sivil Toplum Örgütü (STÖ) oranı, % (Dış paydaşlarla yapılan stratejik plan hazırlık toplantılarına katılan Kadın STÖ sayısı / Dış paydaşlarla yapılan stratejik plan toplantılarına katılan toplam STÖ sayısı)
	19. Stratejik Plan Hazırlığından sorumlu ekibin içinde kadın oranı, % (Ekibin içindeki kadın sayısı / Toplam ekip üyesi)
	20. Yıllık personel eğitimi içinde kadın hakları ve toplumsal cinsiyet ile ilgili eğitim oranı (%)
	21. Belediye yönetimi ve çalışanlar içinde yıllık kadın hakları ve toplumsal cinsiyet eğitimlerine katılanların oranı (toplam personel sayısına oranla, %)
	22. Belediye yönetimi ve çalışanlar içinde yıllık kadın hakları ve toplumsal cinsiyet eğitimlerine katılanların kadın erkek oranı (K/E, %)
	23. Belediye kentte kadın haklarına ve toplumsal cinsiyet eşitliğine dönük eğitim çalışması yapıyor mu? (Evet/Hayır)

TOPLUMSAL CİNSİYET GÖSTERGELERİ	
KATILIM	24. Belediye kentte kadın haklarına ve toplumsal cinsiyet eşitliğine dönük eğitim çalışması yapıyorsa, bu eğitimlere katılım oranları (katılan kişi/ kentteki ilgili hedef kitle (polis, mahalle sakinleri...) (%)
	25. Engelli, yaşlı kullanımına ve bebek arabasına uygun otobüs sayısı (toplam otobüs sayısına oranla, %)
ULAŞIM, HAREKETLİLİK	26. Kadınlara özgü durak harici indirme-bindirme imkanı var mı? (Evet/Hayır)
	27. Kadınlara özgü durak harici indirme-bindirme imkanı varsa niteliği (sıklığı, zaman aralığı...)
ERİŞİLEBİLİRLİK	28. 1000 m ² 'den büyük parklarda emzirme odası veya bebek bakım mekanı olan park sayısı. Bunun toplam büyük park sayısına oranı (%)
	29. Emzirme odası ve bebek bakım mekanı olan belediye binası sayısı. Bunun toplam belediye bina sayısına oranı (%)
	30. Belediyenin yaşlı hizmeti veren kurumu varsa yararlananların oranı (K/E, K/(65+ K nüfus); E/(65+ E nüfus%)
	31. Belediyenin evde bakım yardımı hizmeti alan kadın oranı (toplam, K/E, %)
	32. Belediyenin evde bakım yardımı hizmeti alan 65 yaş üzeri kadın oranı (K/E, K/(65+ K nüfus); E/(65+ E nüfus%)
	33. Belediyeden evde bakım yardımı desteği alanların içinde: Evde yemek, temizlik, saç-tırnak kesimi gibi (hastalık dışı) bakım desteği alan toplam kadın oranı (K/E, %)
	34. Belediyeden evde bakım yardımı desteği alanların içinde: Hasta bakım desteği alan kadın oranı (K/E, %)
	35. Belediyenin halka açık kendi kreşi, çocuk yuvası var mı? (Evet/Hayır)
	36. Belediyenin halka açık kendi kreşi, çocuk yuvası varsa kız ve erkek çocuk yararlanıcı oranı (K/E ; K/ TÜİK verilerine göre ilçe 0-4 veya 0-5 yaş grubu K; E/UİK verilerine göre ilçe 0-4 veya 0-5 yaş grubu E) (açıklama: TÜİK Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi'nde (ADNKS) ve projeksiyonlarda 0-4 yaş aralığını kullanmaktadır)
	37. Belediyenin desteklediği (kamu-özel) halka açık kreş, çocuk yuvası var mı? (Evet/Hayır)
	38. Belediyenin desteklediği (kamu-özel) halka açık kreş, çocuk yuvası varsa kız ve erkek çocuk yararlanıcı oranı (K/E ; K/ TÜİK verilerine göre ilçe ilgili yaş grubu; E/ UİK verilerine göre ilçe ilgili yaş grubu E) (açıklama: TÜİK Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi'nde (ADNKS) ve projeksiyonlarda 0-4 yaş aralığını kullanmaktadır)
	39. Belediyenin kendi personeline yönelik kreş, çocuk yuvası var mı? (Evet/Hayır)
	40. Belediyenin kendi personeline yönelik kreş, çocuk yuvası varsa kız ve erkek çocuk yararlanıcı oranı (K/E, %)

TOPLUMSAL CİNSİYET GÖSTERGELERİ		
ERİŞİLEBİLİRLİK	EĞİTİM	41. Belediye tarafından düzenlenen eğitim kurslarından yararlananların oranı (K/K nüfus; E/E nüfus; %) 42. Belediye tarafından düzenlenen beceri kurslarından yararlananların oranı (K/K nüfus; E/E nüfus; %)
	KÜLTÜREL YAŞAM	43. Belediye tarafından düzenlenen hobi kurslarından yararlananların oranı (K/K nüfus; E/E nüfus; %) 44. Belediyenin spor merkezlerinden yararlananların oranı (K/K nüfus; E/E nüfus; %) 45. Belediye tarafından düzenlenen sergilerden yararlananların oranı (K/K nüfus; E/E nüfus; %) 46. Belediye tarafından düzenlenen konserlerden yararlananların oranı (K/K nüfus; E/E nüfus; %) 47. Belediye tarafından düzenlenen gösterilerden yararlananların oranı (K/K nüfus; E/E nüfus; %)
	SAĞLIK	48. Belediyenin hastanesi varsa yararlanıcı oranı (K/K nüfus; E/E nüfus; K/E, %) 49. Belediye hastane dışında sağlık hizmeti sunuyorsa, yararlanıcı oranı (K/K ilgili yaş grubu nüfus; E/E nüfus ilgili yaş grubu nüfus; K/E, %) (Açıklama: ilgili yaş grubu nüfus, yetişkin, çocuk ve yaşlı olarak tanımlanabilir)
	İSTİHDAM	50. İş bulurken, iş kurarken, belediye kadınlara özel destek veriyor mu? (Evet/Hayır) 51. İş bulurken, iş kurarken, belediye kadınlara özel destek veriyor ise bunların niteliği 52. Kadın kooperatiflerine ve gelir getiren kadın kuruluşlarına belediye destek veriyor mu? (Evet/Hayır) 53. Kadın kooperatiflerine ve gelir getiren kadın kuruluşlarına belediye destek veriyor ise bunların niteliği 54. Kadınlara yönelik iş geliştirme ve danışmanlık merkezi var mı? (Evet/Hayır) 55. Kadınlara yönelik iş geliştirme ve danışmanlık merkezi varsa faaliyet alanları (imalat sanayi, hizmetler, tarım) 56. Kadınlara yönelik iş geliştirme ve danışmanlık merkezi varsa bir yılda hizmet alan kadın oranı (K/Kadın nüfus, %) 57. Kadınların ürünlerinin satıldığı dükkan veya Pazar alanı var mı? (Evet/Hayır) 58. Kadınların ürünlerinin satıldığı dükkan veya Pazar alanı varsa, bir yılda bu imkandan yararlanan kadın üretici oranı (K/K nüfus, %) 59. Belediyede istihdam edilen toplam (memur+işçi) personelde kadın erkek oranları (K/E, %) 60. Belediyede istihdam edilen memur personelde kadın erkek oranları (K/E, %) 61. Belediyede istihdam edilen toplam işçi personelde kadın erkek oranları (K/E, %) 62. Belediyede istihdam edilen personelde kadınlar lehine kota uygulaması var mı? (Evet/Hayır) 63. Belediyede istihdam edilen personelde kadınlar lehine kota uygulaması varsa yüzdesi (%)

TOPLUMSAL CİNSİYET GÖSTERGELERİ		
ERİŞİLEBİLİRLİK	DİĞER	64. Belediyenin kadınlara yönelik hizmet merkezi var mı? (Evet/Hayır) 65. Belediyenin kadınlara yönelik hizmet merkezi varsa, niteliği (Hangi hizmetler sunuluyor?) 66. Belediyeden yoksulluk yardımı alan yalnız ebeveyn kadınların kentteki toplam yalnız ebeveyn sayısına oranı (%)
		GÜVENLİK

Çocuk Hakları Göstergeleri

Belediyeler için Çocuk Hakları Yükümlülüklerini Uygulayarak İzlemek Aracı

Adem Arkadaş Thibert

Giriş - Çocuk Hakları, Göstergeler ve Belediyeler Arasındaki İlişki

Türkiye dahil dünyadaki tüm devletler bir araya gelerek 10 yıllık bir müzakere sonucu 20 Kasım 1989 tarihinde Birleşmiş Milletler (BM) Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'yi (ÇHS) kabul ettiler. Böylece, çocukların, kendini temsil yetkisi olan, değer gören özerk insanlar olduklarını yasal olarak tanıdılar.¹

Bu nedenle, ÇHS'de ve diğer insan hakları sözleşmelerinde korunan çocuk haklarını, onların gelişen kapasiteleri çerçevesinde kendilerinin kullanmasını sağlamak için yerel ve merkezi yönetimler Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'ndan² doğan yasal yükümlülükleri uygulamak için çalışmaktadır.

Devletler hür iradeleriyle onayladıkları çocukların insan haklarının tanımlandığı sözleşmeleri iyi niyetle belediyeler de dahil kamu yönetiminin her düzeyinde uygularlar.³ Yani, belediyeler çocukların haklarının uygulaması için çözüm üretme, planlama, çocuklara karşı hesap verebilirlik araçlarını geliştirmekle yükümlüdürler.

1 Türkiye ÇHS'ni 1995 yılında onaylayarak kendi iç hukukunun bir parçası olarak kabul etmiştir.

2 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası 90. Madde : Usulüne göre yürürlüğe konulmuş Milletlerarası andlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz. Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyumsuzluklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır.

3 Viyana Sözleşmesi, Madde 26, 1969.

Bu araçlardan biri de belediyelerinin çocuklar için en iyi şekilde büyüyüp gelişebilmeleri için yapılması gerekenleri bilmek, yapıp yapmadıklarını izlemelerine yardım edecek göstergelerdir.

Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) Çocuk Dostu Şehirler, Gwangju İnsan Hakları Kenti Bildirgesi ve Yönlendirici İlkeleri, Kente dair İnsan Hakları Şartı (Haklar ve Sorumluluklar Montreal Şartı, Meksiko Kentine dair İnsan Hakları Şehri Şartı, Brazil Kente dair İnsan Hakları Şartı, vb.), İnsan Hakları Yerleşim Yerleri (Habitat) gibi tüm inisiyatiflerin ortak bulunduğu nokta belediyelerin yerel yönetime insan hakları temelli bir yaklaşımla bakıp belediyelerin işleyişini ve kurumlarını uzun bir süreçte yeniden şekillendirmesi gerektiğidir.⁴

Bu çerçevede, insan hakları temelli yaklaşımın en önemli gerekliliklerinden birisi hesap verebilirlik ilkesidir. Halihazırda zaten kent nüfusunu oluşturan her bireyin ihtiyaçları ve hakları doğrultusunda hayat standartlarının iyileştirilmesi, refahlarının artırılması için çalışan belediyelerin yaptıkları işi daha iyi gösterebilmek için insan hakları standart ve normlarına dayalı göstergelerle bu süreci izlemesi ve süreci tüm paydaşların katılımıyla uygulaması insan hakları kenti yolundaki en önemli adımlardandır. Bu nedenle de yukarıda bahsi geçen tüm çalışmalar, insan hakları göstergeleri ile izlemeyi, belediyelerin yönetim sistemlerinde yapmaları gereken değişikliği de işaret edebilen bir izleme çerçevesini bir yapıtaş olarak koymaktadır.⁵

Çocuk Hakları ve Belediyeler

Birleşmiş Milletler verilerine göre dünya toplam nüfusunun yarısından fazlası kentlerde yaşamaktadır.⁶ Aynı şekilde dünya çocuk nüfusunun yarısından fazlası da kentlerde yaşamaktadır. Bu oran artmaya devam etmektedir.⁷

Türkiye’de ise TÜİK 2018 verilerine göre il ve ilçe merkezlerinde yaşayanların oranı %92,3’e ulaştı.⁸ Türkiye’de bu nüfusun üçte birinden fazlasını çocuklar oluşturuyor.

4 Human Rights Council Advisory Committee on local government and human rights. (2015). Role of local government in the promotion and protection of human rights (A/HRC/30/49). United Nations. Para. 43.

5 For example, see: UNICEF. (2017). Framework for benchmarking progress in implementing Child Friendly Cities Initiative. Also, the United Nations High Commissioner for Human Rights. (2019). Local government and human rights (A/HRC/42/22).

6 United Nations, Department of Economic and Social Affairs, and Population Division. (2019). World urbanization prospects: The 2018 revision. p. xix.

7 UNICEF. (2012). The State of the World’s Children: Children in an urban world. UNICEF. p.4.

8 TÜİK. (2018). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları.

Kentlerde yaşayan çocuklar hakkında ayrıştırılmış ve güvenilir bilgiye her zaman ulaşmak kolay olmamakla birlikte örneğin Türkiye’de;

- her üç çocuktan birinin ağır materyal yoksulluk içinde yaşadığını⁹,
- her beş evlilikten birinin kız çocuklarla yapıldığını¹⁰,
- Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı gibi uluslararası karşılaştırmalarda Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) ülkeleri arasında Türkiye’nin son sıralarda yer aldığını¹¹,
- her yıl 350.000’e yakın çocuk emniyet birimlerine getirildiğini, bunların 250.000’inin mağdur çocuklardan, 100.000’e yakınının da kanunla muhalefete düşmüş çocuklardan¹² oluştuğunu biliyoruz.

Bu ve benzeri birçok çocuklarla ilgili bilgi il ve ilçeler bazında bulunmaktadır. Eldeki bilgilerden ve belediyeler tarafından verilen hizmetler çerçevesinde doğan göstergeler sonucu oluşacak bilgilerle çocuklar için haklarını kullanıp en iyi şekilde büyüyüp gelişebilecekleri kentler yaratmak belediyeler için mümkün. Yani, çocuk hakları göstergeleriyle hizmetlerini şekillendiren ve sunan belediyeler hem ÇHS’yi hayata geçirmiş hem de çocuk haklarını koruyan çocuk dostu belediyeler olacaklardır.

Çocuk hakları göstergeleri ile şekillenen politikalar, uygulamalar ve hizmetlerle oluşan çocuk dostu bir kentte çocukların tüm hakları hayat bulacaktır. Çocuklar belediye uygulamaları ve hizmetleriyle haklarına ulaşmış olacaklardır. Bu haklar ÇHS çerçevesinde kısaca şunlardır:

- Şiddetten, istismar ve sömürüden korunma,
- Nereden geldiği, dini, dili, geliri, cinsiyeti, engellilik durumu ne olursa olsun hakkaniyetli bir kentte hayata iyi bir başlangıç yapma, sağlıklı büyüme ve bakılma,
- Onların gelişimsel ihtiyaçları düşünülerek oluşmuş kaliteli hizmetlere, şehrin her yerinden eşit şekilde ulaşma,
- Kaliteli, içermeci ve katılımcı bir eğitim alma ve beceri geliştirme,
- Belediyenin çalışmalarında fikirlerini beyan edebilme, belediyenin kararlarını etkileyebilme,
- Kentin kültürel ve sosyal hayatına katılabilme,
- Geniş yeşil ve doğal alanlara erişebilme,
- Güvenli ve temiz bir çevrede yaşayabilme,
- Arkadaş edinip tehlikelerden uzak istediği gibi oyun oynayabilme.

9 Gökçe Uysal ve Yazgı Genç. (2018). Şiddetli Maddi Yoksunluk İçerisinde Yaşayan Çocukların Oranı Artıyor (18/225; Araştırma Notu). Bahçeşehir Üniversitesi Ekonomik ve Toplumsal Araştırmalar Merkezi.

10 TÜİK. (2016). Aile Yapısı Araştırması.

11 OECD. (2018). The Programme for International Student Assessment (PISA) Turkey Snapshot Report.

12 TÜİK. (2017). Güvenlik Birimine Gelen veya Getirilen Çocuklar.

Bu aşamada, ÇHS'nin bir parçası olan (ÇHS Madde 43) ve uygulanmasını izlemekle yetkilendirilen ve ÇHS'yi kendi yasası olarak Türkiye (Anayasa Madde 90) gibi tüm devletlerin kararlarını ve önerilerini uygulamakla yükümlü olduğu Çocuk Hakları Komitesi'nin Türkiye'ye dair en son yayınladığı sonuç gözlemlerinde yerel yönetimler ve belediyelere dair kararlarına da bakmak önemlidir:

Örneğin, Komite, Türkiye'ye göstergeler ve veri toplama ile ilgili şunları önermiştir: “Özellikle çocuk yoksulluğu ve iyi olma hali, çocuk işçiliği, engelli çocuklar, zarar ve risk davranışları gibi alanlarda düzenli ve güncel veri sağlayacak ve Sözleşmenin uygulanması için çocuk haklarının, politika ve program tasarımının gerçekleştirilmesinde edinilen gelişimi değerlendirmeye temel olarak toplanan verileri analiz edecek kapsamlı bir **veri toplama sistemi oluşturmasını** teşvik etmektedir. Bilgiler, tüm çocukların durumlarına ilişkin analizi kolaylaştıracak yaş, cinsiyet, **coğrafi konum**, etnik ve sosyo-ekonomik altyapı gibi bölümlere ayrılmalıdır.”¹³

Aynı şekilde, Komite, Türkiye'nin, “kamu kurumları arasında ulusal, bölgesel ve **yerel düzeyde bir koordinasyon ve iş birliği** açısından belirgin bir yapı ve strateji temin etmesini önermektedir.”¹⁴

Bir diğer Komite önerisi ise şu şekildedir: “...bütün çocukların tüm haklardan yararlanmalarındaki ilerlemelerin etkili bir biçimde uygulanması ve **izlenmesi için belirli, zaman kısıtlaması olan ve ölçülebilir amaçlar ve hedefler** içeren hak temelli bir yaklaşımla stratejisini güçlendirmesi gerekmektedir”. Bu hedefler, uygulama için gerekli olan insan, teknik ve finans kaynaklarının uygun bir biçimde dağıtılmasını sağlaması açısından sektörel, ulusal ve **yerel yönetim stratejileriyle ve bütçelerle bağlantılı** olmalıdır.”¹⁵

13 The UN Committee on the Rights of the Child. (2012). Concluding observations: Turkey (CRC/C/TUR/CO/2-3; Consideration of Reports Submitted by States Parties under Article 44 of the Convention). Para. 21. <http://www.cocukhaklariizleme.org/cocuk-haklari-komitesinin-turkiye-sonuc-gozlemleri-turkce-olarak-yayimlandi>

14 Ibid. Para. 13.

15 Ibid. Para. 15.

Belediyeler için Çocuk Hakları Göstergeleri

Belediye sınırları içinde çocuk haklarının hayata geçişini kolaylaştırmak ve olası hataların önüne geçerek, zamanında uygulamalarla ilgili gelişmeyi görüp istenmeyen olumsuz uygulamaların önüne geçmek için sistematik ve düzenli bir izleme sistemine ihtiyaç vardır. Bu izleme sisteminde belediye sınırlarındaki çocuklar ile ilgili durumu anlamamızı sağlayacak, bize yasal hakların hayata geçip geçmediğini “gösterecek” bir seri işarete, bir durum analizi aracına da gereksinim vardır. Bu işaretler, çocuklarla çocuklar için düşünülerek yapılmış yasal altyapı, uygulama ve hizmetler ve çocuğun hayatının iyileştiğini gösteren çıktılar olabilir. Bu işaretlerin tümü çocuk hakları göstergeleridir.

Bu göstergelerle ölçülüp görünür hale gelen çocuk hakları konularında belediyeler ilerleme sağlayıp sağlayamadıklarını tespit edebilirler.

Çocuk hakları göstergeleri, çocuğun iyi olma hali, çocuk gelişimi, insani gelişim, sosyal ve ekonomik göstergelerinden farklı olarak yasaların parçası olan insan hakları normlarını temel alarak, hak sahibi çocuklar ve yükümlülük sahibi belediye ve diğer kamu idaresi bileşenleri üzerinden çocukların haklarını kullanıp kullanmadığını anlamaya yönelik göstergelerdir. Hesap verebilirlik, ayrımcılık yasağı ve katılım gibi temel çocuk hakları kavramları ve mekanizmalarına odaklanır.¹⁶

Kısaca, çocuk hakları göstergeleri (Tablo 3.);

- belediyenin çocuklar için, çocuklarla, çocukları etkileyebilecek her türlü uygulanması için ÇHS ve ilgili diğer insan hakları hukukunu hukuki zemin olarak tanımladığı için belediye çalışmalarını yasal olarak kısıtlayabilecek engelleri aşmalarını sağlar,
- hiçbir çocuğu geride bırakmayacak şekilde tüm çocukların hakları ve ihtiyaçlarını belediyenin gözetmesini kolaylaştırır ve uygulamada ayrımcılığı önlemeye katkısı olur,
- bir süreç olan çocuk haklarının uygulanmasının izlenmesi için bir araç olduğu için sadece bir kerelik durumu değil, yıllar içinde belediyenin çocuk hakları konusundaki ne kadar ilerleyip ilerlemediğini izlemeyi sağlar.

16 The Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR). (2012). Human Rights Indicators: A Guide to Measurement and Implementation. pp 16.

Yöntem

Çocuk hakları göstergeleri oluşturulurken yöntemsel olarak aşağıdaki yol izlenmiştir:

1. İnsan Hakları Kentleri çalışması için Raoul Wallenberg İnsan Hakları ve İnsancıl Hukuk Enstitüsü (RWI) tarafından oluşturulan bilimsel çalışma grubunun geliştirdiği göstergelerin ve notlarının incelenmesi
2. Literatürün taranması
3. Göstergelerin belediye çalışanlarıyla gözden geçirilmesi

Literatürün taranma aşamasında; UNICEF'in Çocuk Dostu Şehirler İnisiyatifi çerçevesinde Türkiye'de geçtiğimiz 20 yıl içinde belediyelerle yapılan izleme ve gösterge çalışmalarından, belediyelerin Çocuk Dostu Şehir olmak için yürüttüğü çocuk hakları birimi, çocuk katılımı, çocuk hakları eğitimleri, mahalli düzeyde çocuğun durumu anket çalışmaları gibi birçok örnekten faydalanılmıştır. Benzer şekilde, UNICEF Innocenti Araştırma Merkezi tarafından hazırlanan "Çocuk Dostu Şehirler Eylem için Çerçeve, izleme çalışmaları, eşikler ve göstergeleri", "Çocuk Dostu Şehirler İnisiyatifi için gelişimin izlenmesi için eşikler çerçevesi", "Çocuk hakları ve kentsel planlama prensipleri" ve UNESCO tarafından geliştirilen "Çocuklar ve Gençlerle Daha İyi Şehirler Yaratmak: Katılım için El Kitabı" ve Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Ofisi tarafından Türkiye dahil tüm üye ülkeler tarafından belediye düzeyi de dahil tüm kamu idaresi yönetimi aşamalarında kullanılmak üzere hazırlanan "İnsan Hakları Göstergeleri Ölçme ve Uygulama Kılavuzu" göstergelerin hazırlanmasında yol gösterici olmuştur.

Son olarak, belediyeler için çocuk hakları göstergeleri geliştirilirken, hâlihazırda Türkiye'nin belediye düzeyinde de izleme yapma taahhüdü ile göstergeler kullanarak yaptığı izleme çalışması olan "Sürdürülebilir Kalkınma için Küresel Amaçlar" (SKKA) Amaç 11 "Şehirlerin ve insan yerleşimlerinin kapsayıcı, güvenli, dayanıklı ve sürdürülebilir kılınması" ve göstergeleri de kullanılmıştır.

Göstergeler geliştirilirken, ÇHS'nin semsiye hakları olarak da adlandırılacak başlıca beş hak devletlerin sözleşmeyi uygulamasını yönlendirildiği için özellikle dikkate alınmıştır:

1. Ayrım gözetmeme (ÇHS madde 2);
2. Çocuğun yüksek yararı (ÇHS madde 3);
3. Hakların uygulanması için genel önlemler (ÇHS madde 4, 42, 44)
  - a) Yerelde ve merkezde çocuk hakları uygulamaları için koordinasyon,
  - b) Çocuklar için görünen ayrı bir bütçe,
  - c) Bağımsız çocuk hakları savunucusu (ombudsman, vb.),

- d) Çocuğa ve tüm yetişkinlere ÇHS ile ilgili bilgi ve eğitimler sağlama,
  - e) Çocuk hakları bilgi sistemi oluşturma ve bu sistem içinde göstergeler ile izleme;
4. Yaşama, hayatta kalma ve gelişme (ÇHS madde 6) ve
  5. Katılım (ÇHS madde 5, 12, 13, 14, 15, 16, 17).

Giresun Belediyesi Çocuk Dostu Şehir Birimi; Eskişehir Belediyesi Çocuk Hakları Birimi, İzmir Karabağlar Belediyesi; Ankara Büyükşehir Belediyesi Çocuk Meclisi; Gelecek için Cuma Girişimi (Fridays for Future) Ankara, İzmir ve İstanbul üyeleri yukarıda belirtilen yöntemlerle oluşturulan göstergelerin gözden geçirilmesi ve oluşturulması sürecinde Nisan - Aralık 2019 tarihleri arasında görüş ve öneri sunmuşlardır.

Göstergeler, belediyelerin insan haklarına saygı, insan haklarını koruma ve insan haklarını uygulama yükümlülükleri ile bağlantılı olarak önce hakların gerçekleşebilmesi için yasal ve yönetsel alt yapıyı işaret eden yapısal göstergeler, ardından bu yapısal göstergelerle bağlantılı süreç ya da uygulama göstergeleri ile devam edip son olarak da süreç göstergeleri ile bağlantılı çocukların hayatında değişim göstermek için seçilmiş çıktı göstergeleri ile bitmektedir.

RWI İnsan Hakları Kentleri çalışması tarafından belirlenmiş üç gösterge grubu göstergelerin ölçüm alanları ile ilgili sınırını belirlemiştir:

1. Güvenlik: Çocukları ayrımcılıktan koruma; çocuklar için şiddetsiz ortam yaratma ve şiddetten koruma; yollarda güvenlik; sağlık ve çevresel güvenlik; gıda ve barınak ekonomik ve sosyal hakların güvenceye alınması
2. Erişilebilirlik: Çocukların kamusal alanları engeller olmadan kullanabilmesi; ulaşım ve bilgi dahil kamu hizmetlerine engel olmadan erişim;
3. Katılım: Çocukların yerel yönetimdeki tüm karar alma süreçlerine katılım

Göstergeler geliştirilirken göstergelerin ölçülebilirlik, belediyeler/yerel yönetim için anlamlılık ve geçerlilik kriterlerine sahip olmasına özen gösterilmiştir.

Ayırım Gözetmeme ve Verinin Ayırıştırılması

En önemli konulardan biri göstergelerle toplanacak olan nicel veriler için ayırım gözetmeme ilkesi ya da ayrımcılık yasağı gereği verinin ayırıştırılması konusudur.

Farkında olmadan gerçekleştirilecek ayrımcılığın önlenmesi ve hakkaniyetli bir hizmet sunumu için göstergelere sağlanacak yanıtların ayırıştırılması gerekmektedir. Ayırıştırma yaparken olabildiğince katmanlı ayırıştırma yapmak önemlidir. Çünkü, örneğin, belediye hizmetleri deneyimi bir çocuk için bir yetişkinden farklıdır, o çocuk kız çocuğuyorsa onun ihtiyaçları ve hakları nedeniyle hizmetleri deneyimi bir erkek çocuğundan farklı olacaktır, aynı kız çocuğu LGBTI+ ise daha farklı hizmetlere ihtiyaç duyacaktır, o kız çocuk engelli ise daha da farklı hizmetlere ihtiyaç duyacaktır, aynı kız çocuğu Roman ise onu etkileyen konular farklı olacaktır. Her durumda bir kişi ayrımcılığa uğrayabileceği birden fazla özelliğe sahip olduğu için katmanlı ayırıştırma önemlidir.

Hem insan hakları hem de insani kalkınma yapabilirlik anlayışının temeli olan hakkaniyet ilkesi gereği dışlanmış, korunma ihtiyacı olan grupların öncelenmesi için de verilerin ayırıştırılması verilecek hizmetlerin belirlenmesini etkileyeceği için o gruplar tarafından hayati önem taşıırken, onların seslerinin duyulması sağlandığı için demokrasinin gelişimi için de bir o kadar önemlidir.

Azami olarak verilerin ayırıştırılması için yaş, cinsiyet, engellilik durumu ve çeşidi, göç durumu (mülteci, sığınmacı, ülke içinde yerinden edilmiş, göçmen), oturduğu mahalle, yoksulluk seviyesi (bireysel ve/veya aile gelir durumu açısından) bilgileri kullanılabilir.

Kaynaklar

Aerts, J. (2018). Shaping urbanization for children: A handbook on child-responsive urban planning. UNICEF.

Chawla, L., Unesco, & Unesco (Eds.). (2002). Growing up in an urbanising world. Earthscan.

Fricker, M. (2007). Epistemic injustice: Power and the ethics of knowing. Oxford University Press.

Human Rights Council Advisory Committee on local government and human rights. (2015). Role of local government in the promotion and protection of human rights (A/HRC/30/49). United Nations.

Prüss-Üstün, A., Wolf, J., Corvalán, C., Bos, R., and Neira, M. (2016). Preventing disease through healthy environments: A global assessment of the burden of disease from environmental risks (Second edition). World Health Organization.

OECD. (2018). The Programme for International Student Assessment (PISA) Turkey Snapshot Report.

The Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR). (2012). Human Rights Indicators: A Guide to Measurement and Implementation.

The United Nations High Commissioner for Human Rights. (2019). Local government and human rights (A/HRC/42/22).

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. (1982 - 1987, 2010, 2017 değişiklikleri ile).

TÜİK. (2018). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları.

TÜİK. (2016). Aile Yapısı Araştırması.

TÜİK. (2017). Güvenlik Birimine Gelen veya Getirilen Çocuklar.

Uluslararası Çocuk Merkezi. (2009). Yerel Yönetimlerde Çocuk Hakları Birimi: Gaziantep için Örnek Uygulama Kılavuzu.

United Nations, Department of Economic and Social Affairs, and Population Division. (2019). World urbanization prospects: The 2018 revision.

UNICEF. (2012). The State of the World's Children: Children in an urban world. UNICEF.

UNICEF. (2017). Framework for benchmarking progress in implementing Child Friendly Cities Initiative.

UNICEF Public Finance and Local Governance Social Policy. (2017). Child Participation in Local Governance-A UNICEF Guidance Note.

UNICEF. (2018). Child Friendly Cities and Communities Handbook.

UNICEF. (2007). Implementation handbook for the Convention on the Rights of the Child (Fully rev. 3rd ed.).

Uysal, G. ve Genç, Y. (2018). Şiddetli Maddi Yoksunluk İçerisinde Yaşayan Çocukların Oranı Artıyor (18/225; Araştırma Notu). Bahçeşehir Üniversitesi Ekonomik ve Toplumsal Araştırmalar Merkezi.

Vienna Convention on the law of treaties. (1969) <https://treaties.un.org/doc/publication/unts/volume%201155/volume-1155-i-18232-english.pdf>

Wernham, M. (2016). Mapping the Global Goals for Sustainable Development and the Convention on the Rights of the Child. UNICEF.

WHO. (2018). Air pollution and child health: prescribing clean air.

Açıklama

- Yanında (ÇHK) yazan göstergeler BM Çocuk Hakları Komitesi'nin Türkiye'den ve diğer devletlerden istenilen bilgilerdir.
- Yanında (SKA) yazan göstergeler BM Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları göstergeleridir.

Tablo 3. Çocuk Hakları Göstergeleri

ÇOCUK HAKLARI GÖSTERGELERİ		
	GÖSTERGELER	ÖNERİ VE NOTLAR
KATILIM	<p>1. Belediye sınırlarındaki farklı çocuk gruplarını (cinsiyet, yaş ve engelli kişilere, ilçe/mahalle/köy göre) içerecek şekilde çocuk danışma kurulu var mı? (ÇHK/UNCRC)</p> <p>İkincil göstergeler: Çocuk danışma kurulunun;</p> <p>1.1. Belediye çocuk hakları birimi desteğiyle kendilerinin oluşturduğu kuralları var mı?</p> <p>1.2. Kendi bütçesi ve toplantı yeri var mı?</p> <p>1.3. Her ay belediye çocuk hakları birimi ile toplanıyor mu?</p> <p>1.4. Her yıl belediye başkanı ve belediye meclis üyeleri ile çocuk buluşması etkinliklerini belediye çocuk hakları birimi ile hazırlıyor mu?</p> <p>1.5. Belirlediği sorunların/çözümlerin % kaç belediye yönetimi tarafından kabul edildi ve uygulandı mı?</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Belediyenin kararlarına çocukların katılımını sağlama yükümlülüğünü hayata geçirebilmeleri için gerekli bir yapı olduğu için gerekli bir gösterge. • Ancak, bir çocuk danışma kurulunun kurulmuş olması kendi başına katılımı ile ilgili yeterli bilgi veremeyeceği için bu gösterge ile ilgili bir ilerleme sağlanıp sağlanmadığını anlamak için göstergenin altındaki ikincil göstergelerin sağlanmış olması gerekmektedir. • Belediyede bir çocuk danışma kurulu kurulması ve gelişmesi zaman alacağı için ikincil göstergelerin hepsini karşılamak ilk yıl mümkün olmayabilir. Ancak, göstergeye ulaşmak için gerekli adımların atılması belediyenin çocuk dostu olması için önemli adımlardır.
	<p>2. Farklı çocuk grupları (yaş grubu, engellilik, dile göre) için bilgi içeren yayınlar (yaprakçık, broşür, afiş, poster, video, web sitesi, sosyal medya, vb) var mı? (ÇHK)</p> <p>2.1. Bunlar çocuk hakları ile ilgili mi?</p> <p>2.2. Belediye karar alma mekanizmalarına katılım ile ilgili mi?</p> <p>2.3. Belediye hizmetleri erişim ve şikâyet/bireysel iletişim mekanizmalarına ilişkin mi?</p> <p>2.4. Şiddete uğradıklarında ulaşabilecekleri yerler ile ilgili mi?</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Çocuk katılım hakkının hayata geçmesi için öncelikli gereklilik çocukların ve çocuklara bakmakla yükümlü yetişkinlerin hem hakları hem de belediye ve belediyenin verdiği hizmetlerle ilgili bilgiye sahip olmalarıdır. Aksi takdirde bilgiden kaynaklı çocuklara karşı bir haksızlık oluşacaktır.¹

¹ Fricker, M. (2007). Epistemic injustice: Power and the ethics of knowing. Oxford University Press. pp 60-67

ÇOCUK HAKLARI GÖSTERGELERİ		
	GÖSTERGELER	ÖNERİ VE NOTLAR
KATILIM	3. Bu yayınlara ulaşan çocuk sayısı nedir? Bu sayının belediye sınırlarındaki toplam çocuk nüfusuna oranı nedir (yaş grubu, engellilik, dile göre)?	<ul style="list-style-type: none"> Çocuk katılım hakkının hayata geçmesi için öncelikli gereklilik çocukların ve çocuklara bakmakla yükümlü yetişkinlerin hem hakları hem de belediye ve belediyenin verdiği hizmetlerle ilgili bilgiye sahip olmalarıdır.
	4. Belediye içinde çocuk hakları birimi var mı? (ÇHK) İkincil göstergeler: Çocuk hakları birimi; 4.1. İnsan Hakları Kentleri göstergelerinde de kullanarak yıllık çocukların durumu raporu yayınlıyor mu? 4.2. Belediyenin tüm projelerini çocuk hakları açısından inceleyip öneri sunuyor mu? 4.3. Çocuğa ve aileye yönelik verdiği hizmetlerin incelenmesi ile oluşturulmuş haritalandırma çalışması var mı? (örneğin http://belediye.istanbul95.org/ gibi) 4.4. Çocuklar için kolay ulaşılabilir, yaşa ve engellilik durumuna göre anlaşılabilir hazırlanmış belediye hizmetleri ile ilgili ve genel olarak bireysel şikâyet/başvuru mekanizması var mı? (web sitesinde sayfa, SMS, uygulama, şikâyet kutuları, vb.) 4.5. Her yıl 2 kez belediye çalışanları için çocuk hakları bilgilenme ve uygulama toplantıları gerçekleştiriliyor mu? 4.6. Belediye strateji belgesinde ve insan hakları faaliyet planında çocukların görüşünün yer alması için çocuklarla her yıl 2 kez danışma toplantısı gerçekleştiriyor mu?	<ul style="list-style-type: none"> Çocuklar için kentle ilgili sorunlara çözüm bulmak amacıyla belediye sınırlarındaki nüfusun üçte birinden fazlasını oluşturan çocukları belediye stratejik planın ve uygulamalarının merkezinde yer almaşı için gerekli bir yapı olduğu için gerekli bir gösterge. Ancak, bir çocuk hakları birimi kurulmuş olması kendi başına erişilebilirlik ile ilgili yeterli bilgi veremeyeceği için bu gösterge ile ilgili bir ilerleme sağlanıp sağlanmadığını anlamak için göstergenin altındaki ikincil göstergelerin sağlanmış olması gerekmektedir. Belediyede bir birimin kurulması ve gelişmesi zaman alacağı için ikincil göstergelerin hepsini karşılamak ilk yıl mümkün olmayabilir. Ancak, göstergeye ulaşmak için gerekli adımların atılması belediyenin çocuk dostu çocuk olması için önemli adımlardır.
ERİŞİLEBİLİRLİK	5. Toplu taşıma araçlarına kolay erişimi olan çocuk nüfusunun belediye sınırlarındaki toplam çocuk nüfusuna oranı nedir (cinsiyet, yaş ve engelli kişilere göre ayrıştırılmış)? (SKA 11.2.1)	<ul style="list-style-type: none"> Çocukların belediye sınırlarındaki her yere ulaşabiliyor olması onların eğitim, sağlık, güvenlik gibi pek çok haklarını kullanmaları için bir araçtır.
	6. Çocukların kullanımına tamamen açık, yapılaşmış alanların şehirlerdeki ortalama payı nedir (cinsiyet, yaş ve engelli kişilere göre)? (SKA 11.7.1)	<ul style="list-style-type: none"> Aynı şekilde engelli, farklı yaş gruplarındaki, farklı cinsiyetteki, göçmen, mülteci gibi farklı çocuk gruplarının hepsine açık yapılandırılmış alanlara ulaşabiliyor olması onların haklarını kullanırken kenti sahiplenmeleri için önemlidir.

ÇOCUK HAKLARI GÖSTERGELERİ		
	GÖSTERGELER	ÖNERİ VE NOTLAR
ERİŞİLEBİLİRLİK	7. Her 100 çocuk için güvenlik standartlarına uygun çocuk oyun alanı bulunan park alanı / m2 olarak ne kadardır?	<ul style="list-style-type: none"> Belediye sınırlarında çocukların oyun haklarını kullanabilip kullanamadıklarını anlamak için gerekli bir gösterge.
	8. Her 100 çocuk başına düşen toplam yeşil alan / m ² olarak ne kadardır?	<ul style="list-style-type: none"> Çocukların sağlıklı bir çevrede yaşama haklarının belediye tarafından uygulanıp uygulanmadığını anlamak için gösterge.
	9. Belediye kreşlerinden faydalanan çocuk sayısının, belediye sınırlarındaki toplam çocuk sayısına oranı nedir (cinsiyet, yaş ve engelli kişilere, ilçe/mahalle/köy göre) ?	<ul style="list-style-type: none"> Belediye hizmetlerine çocukların erişip erişmediğini anlamak için, erişimi arttırmaya yönelik adımlar atabilmek için gerekli gösterge.
	10. Belediye çocuk sağlık biriminden faydalanan çocuk sayısının belediye sınırlarındaki toplam çocuk sayısına oranı nedir (cinsiyet, yaş ve engelli kişilere, ilçe/mahalle/köy göre)?	<ul style="list-style-type: none"> Belediye hizmetlerine çocukların erişip erişmediğini anlamak için, erişimi arttırmaya yönelik adımlar atabilmek için gerekli gösterge.
	11. Belediye çocuklar için psikolojik danışmanlık merkezlerinden faydalanan çocuk sayısının belediye sınırlarındaki toplam çocuk sayısına oranı nedir (cinsiyet, yaş ve engelli kişilere, ilçe/mahalle/köy göre)?	<ul style="list-style-type: none"> Belediye hizmetlerine çocukların erişip erişmediğini anlamak için, erişimi arttırmaya yönelik adımlar atabilmek için gerekli gösterge.
	12. Belediyenin çocuklar ve gençler için açtığı kurslardan faydalanan çocuk sayısının belediye sınırlarındaki toplam çocuk sayısına oranı nedir (cinsiyet, yaş ve engelli kişilere, ilçe/mahalle/köy göre)?	<ul style="list-style-type: none"> Belediye hizmetlerine çocukların erişip erişmediğini anlamak için, erişimi arttırmaya yönelik adımlar atabilmek için gerekli gösterge.
	13. Belediye yardımlarından (gıda, ev, eğitim, kıyafet, diğer) faydalanan çocuk sayısının belediye sınırlarındaki toplam çocuk sayısına oranı nedir (cinsiyet, yaş ve engelli kişilere, ilçe/mahalle/köy göre)?	<ul style="list-style-type: none"> Belediye hizmetlerine çocukların erişip erişmediğini anlamak için, erişimi arttırmaya yönelik adımlar atabilmek için gerekli gösterge.

ÇOCUK HAKLARI GÖSTERGELERİ	
GÖSTERGELER	ÖNERİ VE NOTLAR
<p>14. Son 12 ay içinde belediye sınırlarındaki çocuk nüfusu yaş, cinsiyet ve mahalle bazında kaçtır (ÇHK)?</p> <p>14.1. Toplam çocuk nüfusu içinde engelli çocuk oranı,</p> <p>14.2. Toplam çocuk nüfusu içinde mülteci ve zorunlu iç göçmen sayısı ve oranı,</p> <p>14.3. Güvenlik güçlerine getirilen/gelen çocuk sayısı (geliş nedenine, cinsiyet, yaş, engellilik durumu ve olay yerine göre)</p> <p>14.3.1. Kanunla ihtilafa düşmüş çocuk</p> <p>14.3.2. Suç mağduru çocuk (cinsel istismar dahil) (SHK/SDG/11.7.2)</p> <p>14.4. Toplam okula gitme yaşındaki çocuk nüfusu içinde okulu terk eden çocuk oranı</p> <p>14.5. 16-18 yaşında eğitimde olmayan ve çalışmayan (Neet) çocuk oranı (toplam 16-18 yaşındaki çocuk nüfusuna)</p> <p>14.6. Kurum bakımındaki çocuk sayısı</p> <p>14.7. Kronik hastalığı olan çocuk sayısı ve oranı (belediye sınırlarındaki toplam çocuk nüfusuna)</p> <p>14.8. Sığınma evlerinde kız çocuk sayısı</p> <p>14.9. Sığınma evinde annesiyle kalan çocuk sayısı</p> <p>14.10. Çalışan çocuk sayısı ve belediye sınırlarındaki toplam çocuk nüfusuna oranı</p> <p>14.11. Sokakta çalışan çocuk sayısı</p> <p>14.12. Sokakta yaşayan/evsiz çocuk sayısı</p> <p>14.13. Yoksulluk sınırı altındaki çocuk sayısı ve belediye sınırlarındaki toplam çocuk nüfusuna oranı</p>	<ul style="list-style-type: none"> Bu nicel veriler belediyenin 5 yıllık ve yıllık planını yaparken kullanması gereken, verilecek hizmetleri, alınacak önlemleri belirleyecek azami bilgidir. Hem belediye hizmetleri için toplanan veriden hem de Türkiye İstatistik Kurumu ve diğer kamu kurum ve kuruluşlarından elde edilebilir.
<p>15. Çocuklardan gelen önerilerle geliştirilip uygulanan güvenlik tedbiri sayısı nedir? Belediye tarafından uygulanan 3 örnek veriniz.</p>	<ul style="list-style-type: none"> Belediyeye çocuklardan gelen şikâyetler ve bu şikâyetleri ortadan kaldırmak için yine çocuklardan alınacak çözümlerin sayısı verilirken ve bunlara örnekler verilerek bu sayının doğrulama kaynağı olarak kullanılır (Bağlantılı göstergeler: 8, 18 ve 19).

ÇOCUK HAKLARI GÖSTERGELERİ	
GÖSTERGELER	ÖNERİ VE NOTLAR
<p>16. Güvenlik tedbiri sonucu raporlanan şiddet olaylarında azalma ya da artma nedir?</p>	<ul style="list-style-type: none"> Güvenlik tedbirleri sonucu şiddet olaylarında azalma olması beklense de, bu tedbirler içinde olabilecek şikâyet mekanizmaları ve eğitim faaliyetleri, şiddet olaylarının raporlanmasındaki artış da dikkate alınmalıdır.
<p>17. Gecekondu, gayri resmi yerleşim yerleri veya yetersiz konutlarda yaşayan çocuk nüfusunun belediye sınırlarındaki toplam çocuk nüfusuna oranı nedir? (SKA/SDG 11.1.1)</p>	<ul style="list-style-type: none"> Bu gösterge gecekondu gibi çocukların gelişimini olumsuz etkileyen kentsel yoksulluk sonucu oluşmuş yerleşim yerlerinin azalması için tedbirler almak ve hâlihazırda gecekondu bölgelerinde yaşayan çocuklar için özelleştirilmiş hizmet modelleri geliştirme süreci için önemlidir.
<p>18. Afetlerden (deprem, sel, yangın, vb.)</p> <p>18.1. Etkilenen çocuk sayısı nedir?,</p> <p>18.2. Kaybolan çocuk sayısı nedir?</p> <p>18.3. Ölen çocuk sayısı nedir? (yaş, cinsiyet, engellilik durumuna göre) – (SKA/SDG 11.5.1)</p>	<ul style="list-style-type: none"> İklim değişikliği ile aşırı hava olayları artmakta olduğu ve Türkiye'nin deprem fay hatlarında olması sonucu belediyelerin afetlere karşı hazırlıklı olması gerekmektedir. Bu gösterge belediyenin ne kadar hazırlıklı olduğu konusunda bilgi vermektedir.
<p>19. Şehirlerdeki (nüfusa göre ağırlıklı) ince partikül maddelerin (örneğin PM2.5 ve PM10) yıllık ortalama seviyeleri nedir? (SKA/SDG 11.6.2)</p>	<ul style="list-style-type: none"> Dünya çocuklarının %93'ü hava kirliliğinin sağlığı olumsuz etkileyeceği kentlerde yaşıyor.² Çocuk sağlığını etkileyen bu olayı ortadan kaldırmak belediyeler açısından önemli bir gösterge. Bu bilgi belediyenin kent farklı yerlerine yerleştireceği cihazlar ile ölçülebileceği gibi Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'ndan da alınabilir.
<p>20. Hava kirliliğine, zehirli atık, atık ve çevre kirliliğine bağlı hastalıklardan etkilenen çocuk sayısı ve belediye sınırlarındaki tüm çocuklara oranı nedir (yaş, cinsiyet, ilçe/köy/mahalle, hangi hastalık, ölüm, engelli olma)? (ÇHK)</p>	<ul style="list-style-type: none"> Dünya genelinde kentlerde yaşayan 543.000 çocuk sadece hava kirliliği ile ilişkili hastalıklardan ölmektedir.³ Sadece 2012 yılında çevre kirliliği nedeniyle 5 yaş altı 1.709,860 çocuk ölümlü gerçekleşti. Belediyelerin, temelde kentselme sonucu oluşan bu önlenemez ölümleri ortadan kaldırmak için bu gösterge ile izleme yapmaları hayati öneme sahiptir.

2 WHO. (2018). Air pollution and child health: prescribing clean air. p.7.

3 Ibid. and Prüss-Üstün, A., Wolf, J., Corvalán, C., Bos, R., and Neira, M. (2016). Preventing disease through healthy environments: A global assessment of the burden of disease from environmental risks (Second edition). World Health Organization. p.112.

Engellilik Alanına İlişkin Göstergeler

Aslıhan Aykara

Kentte Engelli Hakları

Kent yaşamına baktığımızda, engelliliği bir çeşitlilik olarak gören ve bu çeşitliliğin getirdiği farklı gereksinimleri karşılamaya yönelik çok yönlü çözümler üreten hak temelli bir yaklaşımın benimsenmediğini açıkça görebiliriz. Bundan ziyade, engelliliği bir cezalandırılma biçimi olarak gören ahlaki bir bakış açısıyla, engelli bireyleri toplumsal işlevselliklerini yerine getiremeyen ve tedavi edilmeleri gereken hastalar olarak gören tıbbi bakış açısıyla ve engelli bireylerin yardıma muhtaç görüldüğü hayırseverlik anlayışıyla yaklaşıldığını görürüz.

Engelli bireylere yönelik uygulamaların geliştirilmesinde, kendi görüşleri alınmaksızın, onların adına karar veriliyor. Bunun temel nedeni de onların kendi yaşamlarının öznesi değil, kendilerine yardım sunulan edilgen bireyler olarak görülmesidir. Toplumda daha çok sağlamcı (ableism) bir bakış açısı mevcut ve doğrudan engelli bireyleri ilgilendiren konular, uygulamalar ve hizmetler söz konusu olduğunda dahi engelli olmayan, 'sağlam' kişilerin karar vericiler olduğunu görüyoruz. Sağlamcılık Ho (2008) tarafından becerikliliğin normallığe eşdeğer olduğu inancıyla engelliliği değersizleştiren ve farklılaştıran tutumları ifade eden bir kavram olarak tanımlanmıştır. Campbell (2001)'a göre ise sağlamcılık, mükemmel olarak tasarlanmış belirli bir tür beden ve bedensel standart üreten bir inançlar, süreçler ve uygulamalar ağını ifade etmektedir ve bu nedenle engellilik insan olmanın azaldığı bir durum olarak ortaya çıkmaktadır (s.44).

İşte söz edilen bu bakış açıları, engelliliğin kentte insan hakları konusunda ele alınmasını zorunlu kılan başlangıç noktaları olarak görülmüştür. Bu çalışmada, İnsan Hakları Kentleri açısından engelliliğe ilişkin göstergelerin hazırlanmasında hak temelli bir bakış açısı benimsenmiş ve engelli bireylerin muhtaçlığına değil haklarına odaklanılmıştır. Belediyeler açısından engelli bireylere yönelik olarak yerine getirilmesi gereken sorumlulukların ortaya konması konusu, bu bireylerin önündeki engellerin kaldırılması ve yapabilirliklerinin artırılmasıyla doğrudan bağlantılıdır ve kentte engellilik alanına ilişkin çalışmalarda insan hakları temelli, kapsayıcı bir bakış açısının benimsenmesi ve somut adımların atılması gerekli görülmektedir.

Engelli bireylerin erişim, katılım ve güvenlik bağlamında yapabilirliklerini ortaya koymaya yönelik olarak, özellikle belli başlı bazı konulara ağırlık verilmesi gerektiği görülmüştür. Bunlar; erişim kapsamında ulaşım, hareketlilik, kentsel mekan düzenlemeleri, sağlık hizmetleri, bilgi ve iletişim teknolojileri, eğitime ve istihdama erişim, boş zaman ve spor etkinlikleri; katılım kapsamında sosyal yaşamın içinde yer alma, siyasal yaşama ve karar verme süreçlerine katılma; güvenlik kapsamında da şiddetsiz bir yaşam sürdürebilmedir.

Engelli bireyler kent yaşamında, kentsel mekan düzenlemelerinin evrensel tasarım ilkelerine uygun olmaması nedeniyle erişilebilirlik sorunlarıyla karşı karşıya kalırlar. Refakatçi desteği olmaksızın bağımsız hareket edebilme, ulaşım gibi hakları kısıtlanan bu bireyler, yukarıda da değindiğimiz gibi, kendi yaşamlarının öznesi olamayan yardıma muhtaç bireylere dönüşürler. Kendilerini ilgilendiren konularda kendilerini ifade edebilmelerine yönelik mekanizmaların yetersizliği nedeniyle ise onların yerine engelli olmayan bireyler karar vericiler konumundadırlar ve bu da engelli bireylerin katılım hakkının ihlal edilmesine yol açar. Bunların önüne geçilebilmesi için ise bu çalışmada özellikle bu bireylerin kendilerini ilgilendiren konularda doğrudan söz sahibi

olmalarına yani katılım hakkına önem verilmiştir ve çalışma, kentte engelli bireylerin insan haklarının ve dirliğinin ulusal, uluslararası kanunlar ve sözleşmeler kapsamındaki belediye yetki ve sorumluluk alanlarına giren hizmet alanlarını kapsamaktadır.

Kent ve İnsan Hakları Bağlamında Engellilik Alanına İlişkin Göstergeler

Kent yaşamında engelli hakları konusuna ilişkin uygulamalara bakıldığında, çoğunlukla engelli bireylerin eksikliklerine, işlevselliklerine odaklanan bir bakış açısı olduğu görülür. Kentsel mekan düzenlemelerinde halihazırda bulunan ve engelli olmayan bireyler düşünülerek tasarlanmış yapı ve olanakların üzerine, engelli bireylerin 'özel' gereksinimlerini karşılamaya yönelik eklemeler yapılarak çözümler üretilmeye çalışılır. Hak temelli bakış açısından uzak bu çalışmaların yerine, Türkiye İnsan Hakları Kentleri Projesi kapsamında, engelli bireylerin insan olarak sahip oldukları haklardan yola çıkarak onların yapabilirlikleri açısından ne gibi çalışmaların ortaya konabileceği üzerinde durulmuş; yalnızca kentte var olan fiziksel çevre düzenlemelerinin neler olduğuna değil, bunlardan engelli bireylerin ne kadar, ne şekilde haberdar olduğuna, bunlardan yararlanma durumlarına önem verilmiştir.

Engellilik alanına ilişkin ulusal ve uluslararası literatür, mevzuat ve uygulamalara baktığımızda, öncelikle çok temel bir belge olan Engelli Hakları Sözleşmesi (2009)'nden söz etmek gerekir. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 13 Aralık 2006 tarihli kararıyla kabul edilen ve 3 Mayıs 2008 tarihinde yürürlüğe giren Sözleşme, Türkiye tarafından 30 Mart 2007 tarihinde imzalanmış, 3 Aralık 2008 tarihli ve 5825 sayılı Kanunla onaylanması uygun bulunmuş ve Sözleşme'nin onayına ilişkin karar, 14 Temmuz 2009 tarihli ve 27288 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak Sözleşme Türkiye bakımından, 28 Ekim 2009 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Sözleşmede engelli bireylerin eşitlik, bağımsızlık, özgürlük, yaşama, erişilebilirlik, güvenlik, topluma katılma, hareketlilik, ifade özgürlüğü, eğitim, sağlık, rehabilitasyon, istihdam, siyasal yaşama katılım, sosyal yaşama katılım gibi pek çok alana dair haklarına yer verilmiştir. Buna ek olarak yine Türkiye'de engellilik alanında önemli bir yere sahip olan 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun (2005) incelenmiştir.

Dünya Sağlık Örgütü ve Dünya Bankası iş birliğiyle hazırlanan Dünya Engellilik Raporu (2011) yine bu alanda incelenmesi gereken önemli bir belge olarak karşımıza çıkmıştır. Engelli bireylerin onuru, bağımsızlığı, insan çeşitliliğinin bir parçası olarak kabulü,

ayrımcılığın önlenmesi, fırsat eşitliği, sağlık, rehabilitasyon, eğitim, istihdam, siyasal yaşam, kültürel yaşam, eğlence ve spor aktivitelerine katılım, adalete erişilebilirlik, toplumsal yaşama tam ve etkin katılım konularında önemli açıklamalar sunan bu rapordan büyük ölçüde yararlanılmıştır.

Uluslararası literatüre baktığımızda kırılğan gruplara ve özelde de engellilik alanına ilişkin olarak hazırlanmış olan göstergeler bulunmaktadır. Başlangıç düzeyinde Birleşmiş Milletler tarafından yayınlanan Human Rights Indicators'tan (2012) önemli fikirler edinilmiştir. İnsan haklarının neler olduğuna, nasıl bir bakış açısının gerekli olduğuna ve bu hakların sağlanmasına, ayrımcılığın önlenmesine dair pek çok konuya yer veren bu belge faydalı olmuştur. Bunların yanında, genelde Sürdürülebilir Kalkınma için Küresel Hedefler, özelde ise Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri için Engellilik Göstergeleri (Disability Indicators for the SDG), European Comparative Data on Europe 2020 & People with Disabilities gibi kaynaklar yine göstergelerin kapsayacağı konular hakkında yol gösterici olmuştur.

International Classification of Functioning, Disability and Health (ICF) indeksi, engelliliğe ilişkin göstergelerin hazırlanması konusunda önemli yarar sağlamıştır. Ayrıca, Yürünebilirlik İndeksi (Global Walkability Index), Erişilebilirlik Endeksi (Accessibility Index) gibi indeksler de incelenmiştir. Bunlara ek olarak Andersen ve Sano (2006)'nın yapmış olduğu çalışma da, gösterge hazırlarken göz önünde bulundurulması gereken ilkeler açısından yol gösterici bir kaynak olmuştur.

İHKP Engellilik Göstergeleri

İHKP kapsamında göstergelerin oluşturulmasındaki temel amaç, yerel yönetimlerin kadın, yaşlı, çocuk, engelli, mülteci bireylerin gereksinimlerini karşılamaya yönelik hizmetlerinin ne kadar işlevsel olduğu ve eksiklikler varsa bunların nasıl giderilebileceğine dair onlara bir yol haritası sunmaktır. Örneğin engellilik alanına ilişkin olarak, ulaşım, kentsel mekan düzenlemeleri, yerel halkın bilinçlenmesi gibi konularda neler yaptığını ve neler yapılabileceğini görmek açısından bu göstergeler bir fırsat niteliğindedir. Bir diğer önemli husus, bu göstergelere ilişkin olarak belediyelerin sahip oldukları verilerin zaman içinde gelişme gösterip göstermediğine dair bir izleme olanağının olmasıdır. Bu açıdan ise mutlaka tekrar vurgulamak gerekir ki, engelli bireylerin kendilerinin tüm bu süreçlerde yer almaları önemli bir gerekliliktir.

Belediyelerin engelli bireylere yönelik hizmet ve uygulamalarına yönelik göstergelerin oluşturulması açısından yukarıda söz ettiğimiz bu belgelerde yer alan bilgiler kendi

başına yetersiz kalmıştır ve temel bazı fikirler edinilmesinin ardından daha belirli, gerçekçi, zaman bağlamı olan göstergelerin hazırlanmasına geçilmiştir (Tablo 4.). Bu bağlamda, göstergelerin oluşturulmasında, Performans Yönetimi Sistemi yaklaşımının nicel ve nesnel gösterge oluşturma kriterleri benimsenmiştir. Buna göre göstergelerin belirli, ölçülebilir, ulaşılabilir, gerçekçi ve zamanlı olmasına özen gösterilmiştir. Bu kapsamda göstergelerin, belirli olabilmesi açısından ortak sayılabilecek göstergelere yer verilmemesine ve yalnızca temaya özgü olmasına, ölçülebilir olması açısından tek bir şeyi ölçecek şekilde ifade edilmesine ve temel ve alt göstergelerle somutlaştırılmasına, belediye hizmetlerinin verimliliğini ölçebilmek açısından başvuru ve memnuniyet oranlarına yer verilmesine, gerçekçi olabilmesi açısından engellilik alanına ilişkin olarak belediyelerin etki edemeyeceği konulara yer verilmemesine, uluslararası literatürde ve uygulamalarda yer verilen bazı göstergelerin ulusal düzeyde gerçekçi olabilecek şekilde uyarlanmasına özen gösterilmiştir.

Engellilik alanına ilişkin göstergeler oluşturulurken yöntemsel olarak izlenen yol, öncelikle Türkiye'de insan hakları çalışması için RWI tarafından oluşturulan bilimsel çalışma grubu göstergeleri ve notlarının incelenmesiyle başlamıştır. Bilimsel çalışma grubunda yer alan tema uzmanlarının, belirlenen her bir temaya ilişkin görüş ve önerileri ile İHKP kapsamında düzenlenen çalıştaylara katılanların geribildirimleri, göstergelerin oluşturulması ve geliştirilmesinde destek sağlamıştır.

Bu somutlaştırmanın yapılabilmesi açısından, yukarıda da yer vermiş olduğumuz literatürde yer alan bilgilerin ve gösterge örneklerinin incelenmesinin ve ilk taslağın hazırlanmasının ardından öncelikle belediyelerin yetki ve sorumlulukları, engellilik alanına ilişkin yerel yönetimlerin uygulamaları ve İHKP kapsamında yer alan belediyelerin engellilik alanına ilişkin faaliyetleri incelenmiştir. Ayrıca, siyasi partilerin tüzüklerinde, programlarında, eylem planlarında ve faaliyet raporlarında yer verdikleri engellilik alanına ilişkin uygulamalar incelenmiştir. Bu süreçte, göstergelerin oluşturulmasında Büyükşehir ve ilçe belediyelerinin farklı görev ve yetkilerinin göz önünde bulundurulmasına, yükümlülük sahiplerinin ve hak sahiplerinin yapabilirliklerinin göz önünde bulundurulmasına ve engelliliğe ilişkin literatürde geçen evrensel tasarım, makul ölçütler, erişilebilirlik, kentsel mekan düzenlemeleri gibi terimlerin soyut kalmaması için belediyelerin hizmetlerine yönelik somut örneklerle alt göstergeler şeklinde ifade edilmesine dikkat edilmiştir. Ek olarak, bilimsel çalışma grubu ile bir araya gelinerek, belediyelerin doğrudan yetki ve sorumluluğunda olan ve olmayan gösterge konuları ilgili belgeler ışığında netleştirilmiş, farklı belediyelerin yetkililerinden görüş alınmıştır.

Bu noktada, İHKP kapsamında temalara özgü göstergelerin oluşturulmasında temel oluşturan Amartya Sen (1999)'in işlevsellik-yapabilirlik yaklaşımı önemli bir yere sahiptir. Ayrıca Burchardt, T. ve Vizard, P. (2011), Fukuda-Parr, S. (2011),

Vizard, P. (2007) gibi araştırmacılar da çalışmalarında yapabilirlik yaklaşımından nasıl yararlanılabileceğine ilişkin çeşitli açıklamalar getirmişlerdir. Engelli bireylerin iyilik hali/dirliliği açısından kendilerine sunulan olanaklar ile bireylerin bu olanakları gerçekleştirebilme durumları arasındaki bağlantının ortaya konabilmesi açısından bu yaklaşım göz önünde bulundurulmuştur. Göstergelerin hazırlanması sürecinde, belediyelerin yalnızca bir hizmeti sunup sunmadığının değil, aynı zamanda o hizmete engelli bireylerin ulaşma olanaklarının da belirlenmesi ve izlenmesi gereği ön planda tutulmuştur. Örneğin belediyede bir engelli biriminin olup olmadığına ilişkin bir gösterge, yalnızca sunulan hizmetin varlığını ortaya koyacak, ancak bu hizmetten yararlanabilme durumuna ilişkin bilgi vermeyecektir. Bu nedenle söz konusu engelli biriminin erişilebilirliğine ilişkin göstergelerin yer alması da önemlidir.

Temalara özgü göstergelerin, erişilebilirlik, katılım ve güvenlik bağlamında ele alınmasının İHKP kapsamında bir ortaklaşma sağlayacağı düşünüldüğünden, engellilik temasına ilişkin göstergeler bu üç konu bağlamında yapabilirlikler çerçevesinde geliştirilmiştir. Bu çerçevede, belediyelerde engelli bireylerin erişilebilirliğine, katılımına ve güvenliğine ilişkin uygulamaların öncelikle var olup olmadığına, ardından bunlardan ne ölçüde yararlanılabildiğine ilişkin göstergelere yer verilmiştir.

Engellilik temasına ilişkin göstergelerde hem hizmetlerden yararlanabilen kişilerin sayısını veya oranını anlamaya yönelik niceliksel göstergelere, hem de yararlandıkları veya yararlanamadıkları hizmetlerin içeriğine ilişkin niteliksel göstergelere yer verilmiştir.

Aynı zamanda bu göstergeler Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarının gerçekleştirilebilmesini içinde barındırmaktadır. Göstergelerde, Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları açısından önemli yere sahip olan konular, katılım, erişilebilirlik ve güvenlik bağlamında yerini bulmuştur. Engelli bireylerin yoksulluk ve açlık yaşamamaları için örneğin istihdam olanaklarına erişimlerinin sağlanması, sağlıklı yaşama, temiz suya ve gıdaya erişimleri, eğitim olanaklarına erişimleri, eşit, adil ve barış içinde ayrımcılıkla karşılaşmadan yaşayabilmeleri, üretime katkı verebilmeleri için topluma eşit ve tam katılım sağlayabilmeleri, iklim değişimlerine ve diğer afetlere karşı güvenliklerinin sağlanması gibi konular bunların başında gelmektedir.

Erişilebilirlik bağlamında, engelli bireylerin ve farklı engel gruplarının belediyelerde yer alan bir engelli hizmet biriminden yararlanabilme durumlarını, kendilerine ne gibi haklarına karşılık gelecek hizmetlerin sunulduğunu ve bu hizmetlerden ne kadar yararlanabildiklerini, hizmet veren personelin bilgi ve bilinç durumunu, eğitim, sağlık, sosyal yaşam olanaklarına erişim olanaklarını ve bunlara ilişkin yapabilirliklerini anlamaya yönelik göstergelere yer verilmiştir.

Katılım bağlamında, engelli bireylerin ve farklı engel gruplarının kendilerini ve tüm toplumu ilgilendiren konularda karar alma süreçlerine aktif ve eşit katılabilme durumunu, olumlu veya olumsuz düşünce ve görüşlerini ifade edebilmelerine yönelik olanaklarının olma durumunu ve bunlara ilişkin yapabilirliklerini anlamaya yönelik göstergelere yer verilmiştir.

Güvenlik bağlamında ise, engelli bireylerin ve farklı engel gruplarının doğal veya beşeri afet, şiddet, zehirlenme, kaza, hijyen koşulları nedeniyle sağlık sorunları yaşama gibi durumlara karşı güvenliklerinin sağlanmasına ilişkin hizmetlerden yararlanma durumlarını anlamaya yönelik göstergelere yer verilmiştir.

Engellilik temasına ilişkin göstergelerin hazırlanmasında göz önünde bulundurulmuş diğer önemli özellik ise, bu göstergelerin farklı engelli gruplarını (bedensel engelliler, zihinsel engelliler, ruhsal engelliler ve süregelen hastalığı olanları) kapsamıdır. Engelli kavramı birbirinin aynı özelliklere ve gereksinimlere sahip bireyleri ifade etmediği gibi, her engel grubunun kendi içinde farklılaşan özellikleri ve gereksinimleri bulunmaktadır. Bu nedenle göstergelerin ele alınmasında farklı engel gruplarının özelliklerinin ve gereksinimlerinin ön planda tutulmasına önem verilmiştir ve bu engel gruplarının erişilebilirlik, katılım ve güvenlik bağlamında yapabilirlikleri anlaşılmasına çalışılmıştır.

Göstergelerin literatürde yer alan bilgiler, mevzuat, alandaki uygulamalar, belediyelerin yetki ve sorumlulukları, faaliyetleri, siyasi partilerin tüzükleri, programları, eylem planları ve faaliyet raporları ışığında hazırlanmasının ve bilimsel çalışma grubu ile birlikte tartışılarak son halinin verilmesinin ardından, İHKP kapsamındaki belediyelerden biri olan Çankaya Belediyesi (Ankara) ile iletişime geçilmiş ve bir toplantı talep edilmiştir. Proje kapsamında Ankara İli'nde Altındağ ve Çankaya olmak üzere iki belediye kapsama alınmış olup ön görüşmeler için biri ile iletişime geçmenin bu aşamada yeterli olacağı düşünülmüştür. Bu toplantıda, belediyenin sosyal yardım işleri ve dış ilişkiler birimlerinin yetkilileri ile hazırlanan her bir gösterge ile ilgili olarak tek tek görüşülmüş, var olan duruma ilişkin görüşleri, göstergelerin gerçekçi ve işlevsel olma durumuna yönelik fikirleri alınmış, eklemek istedikleri önerilerin ardından göstergelerin son hali verilmiştir. Bu toplantıda belediye yetkililerinin konuya ilgiyle yaklaşmaları ve katkı verme çabaları göstergeleri netleştirmemizi sağlamıştır.

Göstergelerin oluşturulması sürecinde farklı grupların yaşadıkları farklı sorun alanlarının daha somut biçimde görünür hale gelmesinin, belediyelerin daha somut uygulama ve hizmetler oluşturmasının ve sunmasının ve böylelikle kentlerin engelli bireylerin haklarını gözeterek yaşam alanları olmasının sağlanması temel amaçlarımızdandır.

Kaynaklar

Andersen, E. A. ve Sano, H. - O. (2006). Human rights indicators at programme and project level: Guidelines for defining indicators monitoring and evaluation. Copenhagen: Danish Institute for Human Rights.

Burchardt, T. ve Vizard, P. (2011). Operationalizing the capability approach as a basis for equality and human rights monitoring in twenty-first-century Britain, *Journal of Human Development and Capabilities*, 12 (1), s. 91-119.

Campbell, F. (2001). Inciting legal fictions: Disability's date with ontology and the ableist body of the law. *Griffith Law Review*, 10 (1), s. 42– 62.

Disability Indicators for the SDG. (2015). https://www.cdc.gov/nchs/data/washington_group/meeting15/WG15_Session_7_5_Martinho.pdf; Erişim tarihi: 08.02.2019.

Dünya Engellilik Raporu. (2011). Dünya Sağlık Örgütü-Dünya Bankası. <https://static.ohu.edu.tr/uniweb/media/portallar/engelsizuniversite/duyurular/1345/diwnu3i5.pdf>; Erişim tarihi: 12.04.2019.

European comparative data on Europe 2020 & People with disabilities: Report 2016-2017. Academic Network of European Disability Experts (ANED). <https://www.disability-europe.net/theme/eu2020?country=european-union>; Erişim tarihi: 12.02.2019.

Fukuda-Parr, S. (2011). The Metrics of Human Rights: Complementarities of the Human Development and Capabilities Approach, *Journal of Human Development and Capabilities*, 12 (1), 73-89.

Ho, A. (2008). The individualist's model of autonomy and the challenge of disability. *Journal of Bioethic Inquiry*, 5, s. 193–207.

International Classification of Functioning, Disability and Health (ICF). (2001). Dünya Sağlık Örgütü. <https://www.who.int/classifications/icf/en/>; Erişim tarihi: 06.03.2019.

OHCHR-UN. (2012). Human Rights Indicators: A Guide to Measurement and Implementation. New York and Geneva: United Nations.

Sen, A. (1999). *Development as Freedom*. Oxford: Oxford University Press.

Vizard, P. (2007). Specifying and Justifying a Basic Capability Set: Should the International Human Rights Framework be given a more Direct Role?, *Oxford Development Studies*, 35 (3), s. 225-250.

Tablo 4. Engellilik Göstergeleri

ENGELLİLİK GÖSTERGELERİ	
KATILIM	1. Belediyede engelli bireylere ve ailelerine sunulan hizmetler için ayrılacak bütçe kalemleri konusunda engelli bireylerin görüşleri alınmakta mıdır?
	2. Belediyede, engelli bireylere yönelik sosyal, kültürel, sportif etkinliklere karar verilmesi ve bu etkinliklerin düzenlenmesi sürecinde engelli bireylerin kendileri aktif olarak yer almakta mıdır? 2.1 Farklı engel gruplarına göre belediyede, engelli bireylere yönelik sosyal, kültürel, sportif etkinliklerin karar verilmesi ve düzenlenmesi sürecinde aktif olarak yer alma oranı (%) 2.1.1. Bedensel engelli 2.1.2. Zihinsel engelli 2.1.3. Ruhsal engelli 2.1.4. Süreğen hastalığı olan
	3. Belediyede, mimari yapıların ve ortak yaşam alanlarının tasarlanması sürecinde engelli bireyler aktif olarak yer almakta mıdır? 3.1 Farklı engel gruplarına göre belediyede, mimari yapıların ve ortak yaşam alanlarının tasarlanması sürecinde engelli bireylerin aktif olarak yer alma oranı (%) 3.1.1. Bedensel engelli 3.1.2. Zihinsel engelli 3.1.3. Ruhsal engelli 3.1.4. Süreğen hastalığı olan
	4. Belediyede engellilik alanına ilişkin çalışmalara dair fikir birliğinin sağlanmasına, kararların alınmasına ve izlenmesine yönelik akademisyenlerden, meslek elemanlarından ve engelli bireylerden oluşan bir Engelli Danışma Kurulu var mı?
	5. Belediye Meclisinde engelli temsiliyet oranı (%)
	6. Belediyede, engelli örgütleri ile birlikte ortak yürütülen çalışmalar var mı?
	7. Farklı engel türlerine sahip bireylerin memnuniyetlerinin alınabileceği mekanizmalar var mı? 7.1. Belediyede kendilerine yönelik hizmetlere ilişkin memnuniyet belirten engelli bireylerin farklı engel gruplarına göre oranı (%) 7.1.1. Bedensel engelli 7.1.2. Zihinsel engelli 7.1.3. Ruhsal engelli 7.1.4. Süreğen hastalığı olan 7.2. Engelli bireylerin aldıkları hizmetlere ilişkin olarak belirttikleri memnuniyet konuları (ilk 5 konu)
	8. Farklı engel türlerine sahip bireylerin şikâyetlerinin alınabileceği mekanizmalar var mı? 8.1. Belediyede kendilerine yönelik hizmetlere ilişkin şikâyet belirten engelli bireylerin farklı engel gruplarına göre oranı (%)

ENGELLİLİK GÖSTERGELERİ

KATILIM	<p>8.1.1. Bedensel engelli</p> <p>8.1.2. Zihinsel engelli</p> <p>8.1.3. Ruhsal engelli</p> <p>8.1.4. Süreğen hastalığı olan</p> <p>8.2. Engelli bireylerin aldıkları hizmetlere ilişkin şikayetlerinin konularına göre oranı (%)</p> <p>8.2.1. Ekonomik</p> <p>8.2.2. Eğitim</p> <p>8.2.3. Sağlık</p> <p>8.2.4. İstihdam</p> <p>8.2.5. Ulaşım</p> <p>8.2.6. Danışmanlık</p> <p>8.2.7. Rehabilitasyon</p> <p>8.2.8. Sosyal ve kültürel etkinlikler</p>
	<p>9. Belediyede engelli bireylerin gönüllü olarak hizmet verebilecekleri/çalışmalar yapabilecekleri olanaklar var mı?</p>
ERİŞİLEBİLİRLİK	<p>10. Belediyeye bağlı engelli bireylere yönelik hizmet veren bir birim var mı?</p> <p>10.1. Bu birimde çalışan personelin, belediyede çalışan toplam personel sayısına oranı (%)</p> <p>10.1.1. Bu birimde çalışan ve işaret dili bilen personelin, bu birimde çalışan toplam personel sayısına oranı (%)</p> <p>10.1.2. Belediyede çalışan ve işaret dili bilen personelin, belediyede çalışan toplam personel sayısına oranı (%)</p> <p>10.2. Bu birimin hizmetlerinden yararlanan engelli bireylerin kentteki toplam engelli bireylerin sayısına oranı (%)</p> <p>10.3. Bu birimin hizmetlerinden son 1 yıldır yararlanan bireylerin engel türlerine göre oranı (%)</p> <p>10.3.1. Bedensel engelli</p> <p>10.3.2. Zihinsel engelli</p> <p>10.3.3. Ruhsal engelli</p> <p>10.3.4. Süreğen hastalığı olan</p>
	<p>11. Engelli Hizmet Birimi belediyenin diğer birimleri ile iletişim ve koordinasyon halinde mi?</p>
	<p>12. Belediyenin sağladığı eğitim kursları hizmetlerinden yararlananların sayısına engelli bireylerin oranı (%)</p> <p>12.1. Yaygın eğitim</p> <p>12.2. Beceri kursları</p> <p>12.3. Meslek edindirme kursları</p> <p>12.4. İşaret dili</p> <p>12.5. Braille alfabesi</p> <p>12.6. Bağımsız yaşam becerileri</p>
	<p>13. Belediyede engelli bireylere ve ailelerine yönelik psikolojik danışmanlık hizmetleri verilmekte midir?</p> <p>13.1. Belediyenin sağladığı psikolojik danışmanlık hizmetlerinden yararlanan toplam kişi sayısına, engelli yararlanıcıların oranı (%)</p>

ENGELLİLİK GÖSTERGELERİ

ERİŞİLEBİLİRLİK	<p>14. Belediyenin hizmet alanı içinde engelli bireylerin ulaşımına yönelik hizmetler var mı?</p> <p>14.1. Engelli bireylerin ulaşımına özel amaçla ayrılmış araç sayısı (ambulans, diyaliz servisi, sağlık kurumu servisleri)</p> <p>14.2.100 engelli başına düşen özel amaçlı araç sayısı</p> <p>14.3. Engelli bireylerin kullanımına uygun olarak tasarlanmış toplu taşıma araçlarının sayısı</p>
	<p>15. Engelli bireylerin belediyenin hizmetlerinden yararlanmalarını kolaylaştırıcı bilgi ve iletişim teknolojileri (internet erişimi, mobil uygulamalar, çağrı servisleri, sosyal medya) var mı?</p>
	<p>16. Belediyenin hizmet alanı içinde, engelli bireylere yönelik kentsel mekân düzenlemelerine ilişkin çalışmalar gerçekleştirilmekte midir?</p> <p>16.1. Ortak alan ve yeşil alanlarda (park, bahçe) yer alan ve engelli bireylere yönelik hazırlanmış görsel ve işitsel uyarılar ve yönlendirmelerin tüm uyarı ve yönlendirmelere oranı (%)</p> <p>16.2. Engelli bireylerin kullanımına uygun umumi tuvalet oranı (%)</p> <p>16.3. Yaya yollarında ve kaldırımlarında yer alan dinlenme olanaklarının (bank vb.) birbirine mesafesi (Her 100 m.de bir olma durumu)</p> <p>16.4. Otoparklardaki engelli bireylere ayrılan alan oranı (%) (Olması gereken 1/30)</p>
	<p>17. Belediyenin sağladığı evde bakım hizmetinden yararlanan engelli birey oranı (%)</p>
	<p>18. Kentte istihdam edilme gereksinimi duyan engelli nüfus içinde, Belediyeye bağlı birimlerde istihdam edilen engelli bireylerin farklı engel gruplarına göre oranı (%)</p> <p>18.1. Bedensel engelli</p> <p>18.2. Zihinsel engelli</p> <p>18.3. Ruhsal engelli</p> <p>18.4. Süreğen hastalığı olan</p>
	<p>19. Engelli bireyler belediyenin sağladığı boş zaman etkinliklerinden ve spor etkinliklerinden yararlanmakta mıdır?</p> <p>19.1. Farklı engel gruplarına göre belediyenin sağladığı boş zaman etkinliklerinden ve spor etkinliklerinden yararlanma oranı (%)</p> <p>19.1.1. Bedensel engelli</p> <p>19.1.2. Zihinsel engelli</p> <p>19.1.3. Ruhsal engelli</p> <p>19.1.4. Süreğen hastalığı olan</p>
	<p>20. Belediyenin son 1 yıl içinde düzenlediği, engellilik alanına yönelik eğitim, kongre, toplantı, çalıştaylara katılanların sayısına engelli katılımcıların oranı (%)</p>
	<p>21. Belediyenin son 1 yıl içinde düzenlediği eğitim, kongre, toplantı, çalıştaylara katılım gösteren engelli bireylerin farklı engel gruplarına göre oranı (%)</p> <p>21.1. Bedensel engelli</p> <p>21.2. Zihinsel engelli</p> <p>21.3. Ruhsal engelli</p> <p>21.4. Süreğen hastalığı olan</p>

ENGELLİLİK GÖSTERGELERİ

ERİŞİLEBİLİRLİK	22. Belediyenin engellilik alanına yönelik hizmetleri hakkında karar vericiler/politika yapıcılar bilgi sahibi midir? 22.1. Belediyenin engellilik alanına yönelik hizmetlerinden karar vericileri/politika yapıcıları bilgilendirme yöntemleri
	23. Belediyede engelli bireylerin yararlanabilecekleri kent haritaları var mı? 23.1. Kent haritalarını kullanmaya yönelik engelli bireylere eğitim verilmekte midir?
	24. Belediyede engelli bireylerin yararlanabilecekleri kent rehberliği hizmetleri var mı?
	25. Belediyede, engelli bireylere yönelik cinsel sağlık ile üreme sağlığına ilişkin hizmetler var mı?
	26. Belediyede çalışan personele yönelik engellilik alanına ilişkin eğitimler var mı? 26.1. Her yeni başlayan personele bu eğitimler verilmekte midir? 26.2. Engelli bireylerin haklarına ilişkin eğitimler 26.3. Engelli bireylerle iletişime ilişkin eğitimler
	27. Belediyede engellilere yönelik olarak sunulan yardım ve hizmetlerin istatistiki verileri raporlarla sunulmakta mıdır?
	28. Belediyede engelli bireylerin katılım gösterebilecekleri sanat, edebiyat, felsefe, eğlence, turistik gezi, spor gibi etkinlikler düzenlenmekte midir?
	29. Belediyede, yoksulluk sınırı altında olan ve sosyal yardıma gereksinimi olan engelli bireylerin içinde sosyal yardım alan engelli bireylerin oranı (%)
	30. Belediyede görme engelli bireylerin rehber köpek kullanmalarına yönelik çalışmalar var mı?
	31. Belediyede imarla ilgili planlamalarda ve mimari projelerde engelliliğe dair kriterlerin göz önünde bulundurulmasının sağlanmasına yönelik yapı ruhsatı konusunda önlemlerin alınmakta mıdır?
	32. Belediyenin engelli bireylere yönelik olarak sağladığı hizmetler konusunda bilgilendirme yolları 32.1. Kitapçık/broşür dağıtma 32.2. Sivil toplum örgütleri aracılığıyla duyurma 32.3. Muhtarlıklar aracılığıyla duyurma 32.4. Radyo aracılığıyla duyurma 32.5. Gazete aracılığıyla duyurma 32.6. İnternet ve sosyal medya aracılığıyla duyurma 32.7. Siyasi partilerin il/ilçe örgütleri aracılığıyla duyurma

ENGELLİLİK GÖSTERGELERİ

GÜVENLİK	33. Belediyede, ani iklim değişiklikleri, doğal veya beşeri afetler karşısında engelli bireylerin zarar görme ihtimalinin göz önünde bulundurulmasıyla hazırlanmış koruyucu-önleyici hizmetler var mı?
	34. Belediyede, şiddete (fiziksel, cinsel, psikolojik, ekonomik; aile içi, akran zorbalığı) maruz kalan engelli bireylerin kentteki/ilçedeki tüm engelli bireylere oranı (%)
	35. Belediyede engelli bireylere yönelik şiddetin önlenmesine ilişkin eğitim çalışmaları var mı?
	36. Belediyede besin engeli/alerjisi (nadir hastalıklar kapsamında) bulunan bireylere yönelik gıda güvenliğine ilişkin önlemler alınmakta mıdır? (restoran, lokanta, kafe gibi mekanların yiyecek-içecek menülerinin ayrıntılı açıklamalara yer vermesi, besin engeli/alerjisi konusunda bireylerin bilgilendirilmesine ve bilinçlendirilmesine yönelik eğitim çalışmalarının yapılması gibi)
	37. Belediyede, engelli tuvaletlerinin bakım ve hijyeni denetlenmekte midir?

Yaşlanma Göstergeleri

Özgür Arun

Arka Plan

Son yüzyılda toplumların nüfus yapısında üç önemli dönüşüm yaşandı. Doğum oranları düştü. Her yaş grubunda ölüm oranları azaldı. Kırdan kente doğru hızlı bir göç süreci yaşandı. Tüm bu dönüşümler kentlerde yeni bir yaşam kurulmasına neden oldu. Nüfus yapısında yaşanan dönüşüm bununla da sınırlı kalmadı. Toplumlar kırsal alanlardan daha hızlı biçimde kentlerde yaşlanmaya başladılar. Küresel düzeyde yerel yönetimler, yaşlı sakinlerinin ihtiyaçlarına nasıl yanıt verebilecekleri konusundaki sorularla karşı karşıya kaldı. Yetkilerin merkezi hükümetlerden yerele doğru devri eşitsizlikleri çözmek

üzere geliştirilen önemli bir stratejiydi (Arun & Holdsworth, 2018). Ne var ki, yerel yönetimlerin yeterli hazırlığı bulunmadığı; hukuki, teknik, teknolojik ve insan kaynağı açısından altyapısı eksik olduğu için, yerele yetki ve sorumluluk devrini öngören bu strateji, hizmetlerin parçalanmasına, dağılmasına neden oldu. Bu süreçte yaşlanan toplumların hızla artan ihtiyaçlarını karşılayabilmek için temel bir perspektife ihtiyaç duyuldu. *Yaşlı dostu kentler, yaşanabilir topluluklar* gibi kavramsallaştırmalarla gerçekleştirilen tartışmalar (Pollak, 2000) henüz kapsayıcı bir çare sunamadılar. Yaşlanmaya ilişkin ortaya çıkan yeni sorunları çözebilmek ve yaşam seyri içinde yaşam kalitesini sürdürülebilir kılmak üzere öngörü geliştirilmesi gerekiyordu. Dünya Sağlık Örgütü (WHO) yaş dostu kentler ve çevreler bağlamında yerel yönetimlerin kendilerine bir yol haritası çıkarabilmeleri için bir dizi gösterge geliştirdi (WHO, 2002). Yaş dostu kentler ağı da izleyen süreçte hayata geçirildi¹.

Yaş Dostu Çevre Göstergeleri

WHO'nun ortaya koyduğu göstergeler ve yapabilirlikler temel olarak 8 ana alanda düzenlemeler, iyileştirmeler ve/veya geliştirmeler yapılmasını öngörmekteydi. Ana alanlardan ilk üçü dış mekanlar ile yapıları, ulaşım ve konutları kapsamaktaydı. Bu üç alandaki temel vurgu; hareketlilik, kazalardan ve suçtan korunma, kişisel sağlık ve kişisel güvenliğin korunması ve sosyal katılımın sağlanması üzerinedir. Ana alanlardan diğer üçü ise topluma katılımı ve refahı belirleyen sosyal ve kültürel çevreyle ilgiliydi. Toplumsal yaşama katılım, sosyal içerme ile diğerlerine saygı, yönetime katılım ve istihdam temel hak alanları olarak vurgulanıyordu. Son iki ana alan ise, bilgi ve iletişim ile sağlık hizmetlerini kapsamaktaydı.

Sıralanan bu göstergeler ve yapabilirlikler, bir kentin yapılarını, çevresini, hizmetlerini ve politikalarını kapsamaktadır. Tüm ana alanlar dikkate alındığında, WHO tarafından yaş dostu toplum ve çevreler bağlamında ortaya konan göstergeler ve yapabilirliklerin aslında *aktif yaşlanma* prensibine dayandığı görülebilir. Aktif yaşlanma, aynı zamanda *üretken, sağlıklı ve başarılı* yaşlanma gibi kavramlarla ilişkilendirilmektedir. Bu iki bakımdan oldukça sorunludur. İlk, aktif yaşlanmayı odaklayarak sıralanan tüm yapabilirlikleri ve göstergeleri çapraz kesen toplumsal cinsiyet ve sınıf ihmal edilmektedir. İkincisi, aktif yaşlanmak bir *başarı* olarak tanımlandığında; işsizler, dul yaşlı kadınlar, engelliler, mülteciler ve nihayetinde yoksullar başta olmak üzere toplumsal yaşama katılımı yapısal olarak engellenmiş insanların tamamı *başarısız* sayılmaktadır.

¹ Bu ağa ulaşmak ve nasıl dahil olunacağı hakkındaki bilgiler için; <https://extranet.who.int/agefriendlyworld/who-network/>

Yaşlanmaya İlişkin Yeni Gösterge Setleri için Temel Perspektif Ne Olmalı?

Bu bağlamda, yaşlanmayı, *yaşam seyri perspektifi*yle ele alıp onu kategorik biçimde basitçe *sorun* olarak değerlendirmeyen bir yaklaşıma ve öznelere kurbanlaştırmayan bir yönetime dayalı olarak geliştirilecek yeni göstergelere ve yapabilirlik setlerine ihtiyaç duyulmaktadır. Zira, aktif yaşlanmak basitçe sağlık ve üretkenlikle ilişkilendirilemez. Yaşam seyri içinde yapısal eksikliklerden kaynaklı ortaya çıkan dezavantajlar da kişisel başarısızlık olarak ele alınamaz. Yoksulluktan kurtulamadığı için yoksulları, ezildiği için ezilenleri suçlamak; bu nedenle örneğin okuryazar olmayan yaşlı dul kadınların, entegre olamadığı iddia edilen etnik azınlıkların, anormal ve uyumsuz olarak değerlendirilen LGBTİ+ ile mevsimlik işlerde çalışan sınıf altı kesimlerin ve prekaryanın başarısız yaşlandığı varsayımıyla hizmet ve politika geliştirmek; bu paradigmaya dayanan yaşlı dostu, engelli dostu, göçmen dostu, çocuk dostu, LGBTİ+ ya da kadın dostu gibi kavramlarla kentte eksik olan bir şeyi tamamlamaya çalışmak, günümüzde kentlerde toplumsal yaşama anlamlı bir katkı sunamayacaktır. Böylesi bir yaklaşıma odaklanmış politikaları geliştirmek ve uygulamak, aynı zamanda öznelere kurbanlaştırmak anlamına da gelir.

Yaşlanmak yaşam boyu devam eden bir süreçtir. Yaşlılık da yaşamın çocukluk, gençlik ve yetişkinlik gibi çeşitliliğin olduğu dönemlerinden birisidir. Yaşamın ilk evrelerinde ortaya çıkan eşitsizlikler, ilerleyen yıllara olumsuz bir miras bırakabileceği gibi, yaşamın ilk evrelerindeki kazanımlar da ilerleyen yıllarda avantajların birikmesiyle kişisel refahı güçlendirebilir. Bu perspektifle, yapısal eksiklikleri, sınıf ve toplumsal cinsiyet kesişimiyle ortaya çıkan avantajları ya da dezavantajları da dikkate alarak geliştirilecek gösterge ve yapabilirlikler, insan hakları kentlerinde sadece yaşlılar için değil, tüm yaşlananlar için yaşam kalitesini sürdürülebilir kılmak üzere katkı sunabilir.

Göstergelerin Nitelikleri Nedir? Uygulayıcılar Kimlerden Oluşur?

İHKP'de Yaşlanma göstergeleri erişim, katılım ve güvenlik olmak üzere üç temel yapabilirlik üzerine inşa edilmiştir (Tablo 5.). Bu alanlardaki göstergeleri ele aldıklarında, yerel yönetimler hizmetlerini yaşlananların gözünden bakarak değerlendirebileceklerdir. Göstergelerin dikkate alınmasıyla, yerel yönetimler için "Bir kent, nasıl insan hakları kenti olabilir?" sorusunun yanıtlarına ilişkin kavrayış ve

donanım sunulabilecektir. Yerel yönetimler, kendilerini güçlü buldukları alanlardan gelişime ihtiyaç duydukları tüm diğer alanlara kadar, geniş bir yelpazede, göstergeleri ele alarak, kentlin yapılarına, binalarına, çevresine ve hizmetlerine dair hem temel hem de ileri düzeyde katkı sunacak organizasyonu geliştirebilirler. Kadın, çocuk, engelli, mülteci ve yaşlı olmak üzere 5 tematik alandaki ortak göstergeler de, insan hakları kentleri için aynı zamanda evrenseldir. Tüm göstergeler, bir yerel yönetimin diğerlerine göre insan haklarına ilişkin ne kadar kuvvetli bir çevresi, hizmeti ya da yaklaşımı olduğunu kıyaslamak üzere üretilmemiştir. Yaşlanmaya ilişkin gösterge setleri bir yerel yönetimin kendisini yaşlanma bağlamında değerlendirmesini, yapısal ve kurumsal olarak, kapasitesini, çevresini ve hizmetlerini geliştirmesini sağlamak üzere bir yol haritası çıkarmasına imkan tanır. Yaşlanmaya ilişkin gösterge setlerini kullanarak oluşturulacak bir yol haritasıyla hayata geçirilen uygulamaların ve politikaların ilerlemesi, gelişimi de izlenebilecektir. Göstergeler, bu bağlamda atılan adımların izlenmesini yaparak ilerleme hakkında fikir de verebilecek biçimde değerlendirilebilir.

Göstergeleri, yerel yönetimlerin uzmanlarının, sunulan hizmetlere ilişkin uygulamaları ve politikaları değerlendirmek, geliştirmek ve izlemek üzere kullanmaları beklenmektedir. Göstergelerin uygulanma sürecinde yereldeki inisiyatifler ve sivil toplumla iş birliklerinin yapılması, kentteki aktörlerin süreçlere dahil edilmesi, kentteki çevrelerin ve hizmetlerin eksik yanlarını belirlemeyi kolaylaştırabileceği gibi, önde ya da ilerde oldukları noktalarda da hizmet ya da uygulamayı sürdürülebilir kılmayı sağlayabilecektir. Uzman desteğinin sivil toplum tarafından sunulması da bilhassa etkileşimi ve yerel yönetimlerin kapasitesini zenginleştirecek önemli bir rol olabilir. Her ne olursa olsun, yaşlanma göstergelerinde çeşitli yaş gruplarının sürece dahil edilmesi asgari düzeyde yeterli olmakla birlikte, yaşlıların bizzat ana aktörlerden birisi olarak, değerlendirme, geliştirme ve izleme aşamalarında yer almaları önemli bir başlangıç olacaktır. Bu bağlamda, yerel yönetimlerin yaşlı, çocuk ve genç meclisleri oluşturmaları, böylece yönetime farklı kuşakları dahil etmeleri ile katılım süreci içinde toplumsal cinsiyetin anaakımlaştırılması, göstergelerin etkileşimli biçimde ele alınmasını da sağlayacaktır. Bu etkileşimle, yaşlanma bağlamındaki yapabilirliklere içerden ve dışardan bakışı da katmak suretiyle, gösterge setleri arasındaki kesişim alanlarındaki gri noktaların netleştirilmesi sağlanabilecektir.

Yukarıda sıralanan yaklaşımın oluşturulmasında Antalya Muratpaşa Belediyesi'nin katkıları örnek bir çalışma olarak değerlendirilebilir. Bilhassa İHKP'nin başlangıcından itibaren yaşlanma göstergelerinin geliştirilmesi sürecinde, uzmanların önerileriyle belediye tarafından atılan adımların gerçek zamanlı olarak izlenmesi önemli bir katkı sağlamıştır. Muratpaşa Belediyesi, örneğin, bu süreç içinde hem çocuk meclisini

hem de yaşlı meclisini kurarak, farklı kuşakların yönetime katılımını sağlamayı kararlı biçimde taahhüt etmiştir. Bu bağlamda, bundan sonraki zamanda planlanan hizmetlerin farklı yaş gruplarının oluşturduğu meclislere sunulması, görüş ve değerlendirmelerin alınması, gerekli durumlarda hizmete ilişkin gözden geçirme ve yenilemenin yapılması, göstergelerin hayata geçirilme sürecinde izlenmelidir. Nitekim, diğer aktörlerin ve uzmanların yanı sıra, farklı yaş gruplarıyla birlikte yaşlıların da hizmetlerin ve uygulamaların hayata geçirilmesi sürecinde etkin varlığı, aynı zamanda onları güçlendirerek, yaşadıkları topluma saygın biçimde katılımın önündeki bariyerlerin kalkmasına zemin oluşturabilecektir.

Kaynaklar

Arun, Ö. (2013). International Spotlight: Developing a Gerontological Social Policy Agenda for Turkey. *The Gerontologist*, 53(6), 891-897.

Arun, Ö., & Holdsworth, J.K. (2018). Generational Care and Support Mechanisms in Turkey: Identifying at Risk Populations. In *Research on Family Structures in Turkey: Advanced Statistical Analysis*, 2018. The General Directorate of Family and Social Services: Ankara.

Pollak, P.B. (2000). *Liveable Communities: An Evaluation Guide*. Washington: AARP.

WHO. (2002). *Global Age-Friendly Cities – A Guide*. Geneva: World Health Organization.

Tablo 5. Yaşlanma Göstergeleri

YAŞLANMA GÖSTERGELERİ	
KATILIM	1. Yaşlılar için istihdam olanakları var mı? (E/H)
	2. Yönetimde yaşlılar temsil ediliyor mu? Yaşlı meclisi var mı? (E/H)
	3. Belediye meclisinde toplumsal cinsiyete göre yaşlı oranı kaçtır?
	4. Yaş ve toplumsal cinsiyete göre belediyedeki yöneticilerin oranı nedir?
	5. Belediyede Yaşlılık/Yaşlanma Daire Başkanlığı var mı? (Evet/Hayır)
	6. Belediyede Yaşlılık/Yaşlanma Daire Başkanlığı varsa bu birimlerde yaşlı K/E oranları (%)
	7. Belediyede Yaşlı/Yaşlılık/Yaşlanma Müdürlüğü var mı? (Evet/Hayır)
	8. Belediyede Yaşlı/Yaşlılık/Yaşlanma Müdürlüğü varsa bu birimlerde yaşlı K/E oranları (%)
	9. Yaşam boyu eğitim ile ilgili faaliyetler var mı? (E/H)
	10. Yaşam boyu eğitim ile ilgili faaliyetlerden yararlanan yaşlı sayısı kaçtır? (yaş ve toplumsal cinsiyete göre)
	11. Yaşlılara yönelik mesleki eğitimler düzenleniyor mu? (E/H)
	12. Yaşlılara yönelik mesleki eğitimlerden yararlanan sayısı kaçtır? (Yaş ve toplumsal cinsiyete göre)
	13. İş ararken, iş kurarken, belediye yaşlılara özel destek veriyor mu? (Evet/Hayır)
	14. İş ararken, iş kurarken, belediye yaşlılara özel destek veriyor ise bunların niteliği nedir?
	15. Yaşlılık başlığında faaliyet gösteren STÖ'lere belediye destek veriyor mu? (Evet/Hayır)
	16. Yaşlılık başlığında faaliyet gösteren STÖ'lere belediye destek veriyor ise bunların niteliği nedir?
	17. Yaşlılara yönelik iş geliştirme ve danışmanlık merkezi var mı? (Evet/Hayır)
	18. Yaşlılara yönelik iş geliştirme ve danışmanlık merkezi varsa faaliyet alanları nedir? (imalat sanayi, hizmetler, tarım)
	19. Belediyede yaş ayrımcılığına ilişkin hizmet içi eğitimleri verildi mi? (E/H)
	20. Belediyede yaşlılara yönelik hizmet sunanların yaş ayrımcılığına ilişkin farkındalıkları ölçüldü mü? (E/H)
	21. Belediye personeline yönelik emekliliğe hazırlık eğitimi/kursu var mı? (E/H)
	22. Son 1 yıl içinde yoksul yaşlılara sunulan nakdi destek miktarı nedir?
	23. Belediyedeki yaşlı hizmetleri ile ilgili memnuniyet anketi yapılıyor mu? (Evet/Hayır)
	24. Belediyedeki yaşlı hizmetleri ile ilgili memnuniyet anketi yapılıyorsa, yaşlı kadın ve erkek katılımcı oranı (K/kentteki K nüfus; K/E, %)
	25. Belediyeye yaşlanma/yaşlılık ya da yaşlı hizmetleriyle ilgili iletilen, en çok talep gelen 5 dilekçe konusu nedir?

YAŞLANMA GÖSTERGELERİ

KATILIM

26. Yaşlanma/yaşlılık çalışması yapan örgütlerle gerçekleştirilen proje (etkinlik, iş birliği) sayısı nedir?
27. Stratejik Plan hazırlığından sorumlu ekibin içinde yaşlı kadın ve erkek oranı nedir? (Ekibin içindeki yaşlı kadın sayısı / Toplam ekip üyesi)
28. Yıllık personel eğitimi içinde yaşlı hakları ve yaş ayrımcılığıyla ilgili eğitim oranı nedir?
29. Yıllık personel eğitimi içinde yaşlı hakları ve yaş ayrımcılığı eğitimlerine personelin katılım oranı nedir? (genç/toplam ve yaşlı/toplam %)?
30. Belediye kentte yaşlı hakları ve yaş ayrımcılığına yönelik eğitim çalışması yapıyor mu? (Evet/Hayır)
31. Belediye kentte yaşlı hakları ve yaş ayrımcılığına yönelik eğitim çalışması yapıyorsa, bu eğitimlere katılım oranları nedir (Katılan kişi/ kentteki ilgili hedef kitle (polis, mahalle sakinleri...) (%)?)
32. Mahallede dinlenme noktaları/banklar var mı? (E/H)

ERİŞİLEBİLİRLİK

33. Yaşlı kullanımına uygun otobüs sayısı kaçtır (toplam otobüs sayısına oranla, %)?
34. Toplu taşıma güzergah düzenlemesinde yaşlılar dikkate alınmış mı? (E/H)
35. Araçların içinde ve dışında yaşlılar için özelleştirilmiş hizmetler var mı? Örneğin toplu taşımada önceliklendirilmiş yolcu koltukları var mı? (E/H)
36. Duraklarda oturma ünitesi var mı? Yeterli mi?
37. Yaş dostu konut ve konut içi mekan dönüşümleri için tadilat hizmetleri veriliyor mu? (E/H)
38. Yaşlı Konutları için bakım ve onarım hizmetleri veriliyor mu? (E/H)
39. Yaşlıların yalnızlık ve sosyal izolasyona karşı sosyal iletişim uygulamaları/destekleri var mı? (E/H)
40. Kentte temiz suya erişimi olmayan yaşlı hane sayısı/toplam hane (%) nedir?
41. Kentte elektriğe erişimi olmayan yaşlı hane sayısı/toplam hane (%) nedir?
42. Kentte kanalizasyona erişimi olmayan yaşlı hane sayısı/toplam hane (%) nedir?
43. Sportif faaliyetler düzenlenirken yaş ve toplumsal cinsiyet dikkate alınıyor mu? (E/H)
44. Sportif faaliyetlere katılan yaşlıların toplumsal cinsiyete göre bileşimi (K/K yaşlı, E/E yaşlı, %) nedir?
45. Kültürel faaliyetler düzenlenirken yaş ve toplumsal cinsiyet dikkate alınıyor mu? (E/H)
46. Kültürel faaliyetlere katılan yaşlıların toplumsal cinsiyete göre bileşimi (K/K yaşlı, E/E yaşlı, %) nedir?
47. Sportif ve kültürel faaliyetlere katılım için katılımcılar tarafından sağlanacak özel bir ekipman/ malzeme vb. gerekli mi? (E/H)
48. Aile üyesi bakım verenler için sosyal/kültürel/sportif faaliyetler var mı? (E/H)
49. Belediye sınırları içinde okur yazar olmayan yaşlı kadın ve erkek sayısı nedir?

YAŞLANMA GÖSTERGELERİ

ERİŞİLEBİLİRLİK

50. Varsa, Belediyenin düzenlediği beceri kurslarından yaşlıların yararlanma oranı nedir (K/K yaşlı, E/E yaşlı, %)?
51. Varsa, Belediyenin düzenlediği hobi kurslarından yaşlıların yararlanma oranı nedir (K/K yaşlı, E/E yaşlı, %)?
52. Belediyece düzenlenen yaşlıların katılabileceği gönüllülük hizmetleri var mı? (E/H)
53. Varsa, bu hizmete katılan yaşlı nüfus oranı nedir (K/K yaşlı; E/E yaşlı; K/E, %)?

GÜVENLİK

54. Yaşlılara Evde sağlık hizmetleri var mı? (E/H)
55. Yaşlılara Evde bakım hizmetleri var mı? (E/H)
56. Yaşlılara Evde bakım hizmetlerinde çeşitlilik (hafif ev işleri için destek, ağır ev işleri için destek, günlük yaşam aktiviteleri için destek, finansal okuryazarlık için destekler) var mı? (E/H)
57. Mahallelerde yaşlılara yönelik destek merkezi/ağı var mı? (E/H)
58. Evinde yaşlanamayanlar için kurumsal bakım hizmetleri var mı? (E/H)
59. Kurumsal bakım hizmetlerinde çeşitlilik var mı? (E/H)
60. Demans/Alzheimer danışma/buluşma merkezi/bilgi hattı var mı? (E/H)
61. Huzurevi var mı? (E/H)
62. Huzurevinin kapasitesi ne kadar? (K ve E için ayrı ayrı oda sayıları kaçtır? Tek kişilik ve çift/üç kişilik oda sayıları kaçtır?)
63. Huzurevinin kapasitesi yeterli mi? (E/H)
64. Sağlıklı yaşlılar için buluşma merkezi (yaşlı evi vb.) sayısı kaçtır?
65. Yaşlı aile üyesi bakım verenler için kapsayıcı sağlık hizmetleri var mı? (E/H)
66. Yaşlı aile üyesi bakım verenler için psiko-sosyal destek sunuluyor mu? (E/H)
67. Yaşlı bakımı (sosyal ve sağlık bakım hizmetleri) için gönüllülük hizmetleri var mı? Gönüllü ağı oluşturulmuş mu? (E/H)
68. Belediyede Yaşlı nüfusa yönelik acil durum hizmetleri var mı? Kriz iletişim planı var mı?(E/H)
69. Şiddet, ihmal ve istismar mağduru yaşlılar için sığınma evi var mı? (E/H)
70. Şiddet, ihmal ve istismar mağduru yaşlılar için Belediyede hukuk desteği var mı? (E/H)
71. Şiddet, ihmal ve istismara ilişkin hem belediye içinde hem de topluma yönelik farkındalık çalışmaları var mı? (E/H)

HAKLAR

72. Yaşlı haklarına ilişkin olarak Belediyede hak savunuculuğu birimi var mı? (E/H)
73. Miras hukuku, özel hukuk vb. konularında yaşlılar için Belediye destek hattı var mı? (E/H)

Mülteci Göstergeleri

Ulaş Sunata

Kent Hakkı ve Mülteciler

Kent hakkı terimini ilk kez kullanan Henri Lefebvre (1967) kent yaşamına göre dönüşen ve yenilenen hak olarak ortaya koyar ve bir tartışmayı, bir arayışı başlatır. Lefebvre'e göre, kent hakkı temellük hakkı ve katılımcılık hakkını içerir. Kent hakkının vazgeçilemez ve devredilemez niteliğiyle (Boer&Vries, 2009) kapsayıcılığın altını çizdiği açıktır. Kent hakkına kimin sahip olduğu ve kent hakkını kimin talep edebileceği tartışmasına da odaklanan Lefebvre'nin bu hakkın ulusal vatandaşlıktan bağımsız olarak tüm kent sakinlerini kapsadığı üzerinde durulur (Brown, 2013). Bir diğer deyişle, kent hakkı o kenti kullanan, o kentte yaşayan herkesin sahip olabileceği haktır. Bazen hemşehrlik bağlamında, genelde temel olarak kullanılan ikametgâh kavramının kendisi kent hakkı sahibi olmanın çerçevesi olarak betimlenebilir (Brown, 2013). İkamet üstünden hak sahipliği bile bazı ilgili grupları içermekte yetersiz kalabilmektedir; öyle ki kâğıtsız/düzensiz göçmenler, geçici statüde veya güvensiz koşullarda kayıt-dışı ekonomi içindeki işçiler tartışmaya dâhil edilememektedir. Hatta ikamet üzerinden tanımın yetersizliği kentin banliyösünde ikamet eden ama mesai saatleri boyunca kent nüfusunu büyüten önemli sayıda kişiyi göz ardı edişinden de anlaşılabilir. Hâlbuki Lefebvre kent hakkının kent ile ilişkisi olan, kent mekânını kullanan ve üretebilen herkesin olduğunu işaret eder. O halde neden bu arayışa yerel, ulusal ve uluslararası tüm göçmenleri dâhil etmeyelim?

Dünyada yetersiz ulusal göç politikaları göçmenlerin ihtiyaçlarının karşılanmasında önemli sıkıntılara yol açabilmektedir. Milli egemenlik bağlamında göç konusunda temel karar verici ulus-devletler olsa da, İkinci Dünya Savaşı sonrası uluslararası sözleşmelerle zorunlu göç çerçevesinde hak temelinde düzenlemeler yapılmıştır. Önce İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (1948) ile sığınma hakkı¹ ve ardından 1951 Birleşmiş Milletler Cenevre Sözleşmesi ile mültecilik tanımı² getirilmiştir. Adem-i merkezîyetçi politikalar uluslararası göç bağlamındaki etkileri idare etme bakımından doğrudan veya örtük yerel yönetimleri görevlendirir (Balbo, 2008). Gönüllü ve zorunlu göç çok uzun zamandır insanlık ile birlikte olmasına rağmen, günümüzde halen çoğu kentin uluslararası göç ile ilgili açık bir politikası yoktur (Balbo, 2005; UN-Habitat, 2004).

Balbo (2008) göç olgusunun özelliklerine göre yerel göç politikası üretmenin önemli olduğunu vurgular. Biliyoruz ki, göç bağlamında son yıllarda yaşanan ani ve yoğun mülteci akışları kilit öneme sahiptir. Bu yüzden uluslararası arenada özellikle sorumluluk paylaşımı bağlamında büyük tartışmalar halen devam etmektedir. Aslen mültecilik iltica ettiği ülke tarafından endişeleri haklı bulunan kişinin hukuki statüsü olarak tanımlansa da, aynı zamanda bir insanlık durumu ve sosyal bir gerçekliktir. Bu yüzden halen hukuki süreçteki tartışmalar ve statü muğlaklıkları mülteciliği dünya konjonktüründe *de jure* bir durum olarak değil, *de facto* bir durum olarak değerlendirme gerekliliğini ortaya koymaktadır. Çoğunlukla fiili kent mültecisini karşılayan ve ona cevap vermesi beklenen yerel yönetimler ve yerel idarelerdir.

Dolayısıyla mülteciye hizmet götürmek onun kent hakkını okumak ile mümkün olacaktır ve bu konuda çözüm kent ölçeğindedir. Uluslararası yükümlülüklerin yerele yansımaları ve nitel ve nicel küresel kent mülteciliğinin artan önemi ile mülteci teması İnsan Hakları Kentleri Projesinin (İHKP) ana temalarından biri olmuştur.

İHKP Mülteci Teması

İHKP mülteci teması bağlamında, Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları'ndan Amaç 11 "Sürdürülebilir şehir ve yaşam alanları" başlığı şehirlerin ve insan yerleşimlerinin kapsayıcı, güvenli, dayanıklı ve sürdürülebilir kılınması ve Amaç 10 "Eşitsizliklerin azaltılması" başlığı ülkeler içinde ve arasında eşitsizliklerin azaltılması doğrudan ilişkilidir. Mülteci temasıyla özel olarak kesişen Amaç 10.7 "Planlı ve iyi yönetilen göç politikalarının uygulanmasıyla insanların sistemli, güvenli, düzenli ve sorumlu göçlerinin ve yer değiştirmelerinin kolaylaştırılması" şeklinde ifade edilmiştir.

Uluslararası insan hakları çerçevesi ayırım gözetmeksizin tüm göçmenlerin siyasi katılım ve hareket özgürlüğü ile ilişkili birkaç sınırlı örnek hariç tüm insan haklarının olduğunu vurgular (Cernadas, LeVoy, and Keith, 2015, s.1). Nitekim Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar üzerine Birleşmiş Milletler Komitesi (CESCR, 2009, s.30) uluslararası sözleşmeye dayalı iktisadi, toplumsal ve kültürel hakların, mülteci, sığınmacı, vatansız, göçmen işçi, insan ticareti mağduru gibi yasal statü ve belgesinden bağımsız vatandaş-olmayanlar dâhil herkes için olduğunu belirtir. Fakat maalesef özellikle göçmenlerin oturumu veya göçmen statüsü düzensiz olduğunda veya sistematik ayrımcılığın ve insan haklarının ihlaline maruz kalma durumlarında göçmenlerin "hakları olma hakkı" sürekli sorgulanır olmaktadır. "Mülteci dostu kent" örneklerinden gördüğümüz esas dayanışma politikası ve hoşgeldin politikasının açık ve kurumsal hale kavuşmuş olmasıdır.³ Bu bakımdan "sosyal kapsama" adına insan hakları göstergeleri belirlemede tematik yaklaşımın önemini vurguladığımız İHKP içinde Belediyelerin ilgili temaya gösterdikleri ilgi ve isteklilikleri son derece önemlidir. Veriye erişim, finansal kaynak ve insan kaynağı gibi kurumsal kapasite artırımı buna bağlı olarak geliştirilebilir.

İnsan hakları göstergeleri sadece mevcut kapasitenin değerlendirmesi şeklinde değil, kapasite geliştirmeye yöneliktir (Green, 2001). Birçok ülkede kent yönetimleri göç/mülteci konusunda maddi, finansal ve yasal uygulamalar bağlamlarında ulusal hükümetlere son derece bağımlıdırlar (UNESCO, 2016, s.47). Buna rağmen, belediyeler mevcut bütçe, personel, donanım ve organizasyon yapısını kalıcı ve sürdürülebilir yerel göç politikaları yönünde geliştirebilirler. İnsan hakları göstergeleri, zorunlu olarak veya sadece kalkınma göstergelerinin mümkün bir tanımı olan bireylerin temel ihtiyaçlarına erişiminin ne derece yapıldığını belirleme aracı değildir (Green, 2001, s.1091). Bunun yerine, göstergelerin insan hakları zorunluluklarının kanunda,

1 Sığınma hakkı: (İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, Madde 14) Herkesin zulüm altında başka ülkelere sığınma ve sığınma olanaklarından yararlanma hakkı vardır. Gerçekten siyasal nitelik taşımayan suçlardan veya Birleşmiş Milletlerin amaç ve ilkelerine aykırı eylemlerden doğan kovuşturma durumunda bu haktan yararlanılamaz.

2 Mülteci: "ırkı, dini, milliyeti, belli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri nedeniyle zulüm göreceği konusunda haklı bir korku taşıyan ve bu yüzden ülkesinden ayrılan ve korkusu nedeniyle geri dönmeyen veya dönmek istemeyen kişi" (BM Cenevre Sözleşmesi, 1951)

3 Barselona örneği için bakınız Hansen (2019).

politikada ve uygulamada nasıl işlevselleştirileceği ve yürürlükte olan uygulamaların nasıl takip edileceğini sağlayan araçlar olarak değerlendirilmesi önemlidir (OHCHR, 2012,s.2). Böylelikle İHKP mülteci temasının göstergeleriyle aşağıdan yukarı insan hakları bağlamında gelişmenin izlenmesi ve sağlanması hedeflenmektedir.

Mülteci Temasının Yerelleşmesi

Mülteci teması diğer tüm temalarla kesişimselliği (intersectionality) olan bir temadır: mülteci çocuk, engelli mülteci, yaşlı mülteci, mülteci kadın. İHKP’nde mülteci teması ile bu kesişimsellikler bağlamında çocukluk, engellilik, yaşlılık ve toplumsal cinsiyet temalarındaki mevcut göstergelerde kişilerin vatandaşlığına veya yasal statüsüne bakılmaksızın yerelde sosyal hizmet almaları bakımından kent hakkını temel alıyoruz. Belediyeler alıcısının kimliğinden bağımsız hizmet sunmalıdır, yani herkese eşit yaklaşmak temel prensiptir. Mevcut toplumsal eşitsizlikleri gidermek için dezavantajlı gruplar özelinde çalışmak değerlidir. Bu bağlamda “Belediye sosyal hizmet almak üzere başvuran ve hizmet alan kişinin göçmenliğini/mültencililiğini sorgulamaz” taahhüdünü veri olarak yolumuza devam ediyoruz.

Türkiye genelinde yerel yönetimlerin mültecilere sunduğu hizmetler değişkenlik gösterse de, genelde acil durum yönetimi çerçevesinde yoksul ve ihtiyacı olana yardım özelinde değerlendirilmektedir. Bazı belediyeler sadece mültecilerin ihtiyaçlarını karşılamak ile yetinmemekte, entegrasyona ve sosyal uyuma dair çok çeşitli ve yenilikçi çözümler geliştirerek model olma çabasıdadır. Belediyeler mülteci krizinin akut zamanlarında özellikle Suriyeliler-sonrası maruz kaldıkları mülteci akınına geçici durum olarak değerlendirerek kısa vadeli, günü kurtaran muğlak çözümler yoluna gitmişlerdir. Ama geçen zamanla durumun kalıcılığı ve Belediyelerin göç ve mülteci olgusuyla her zaman karşılaşacağına farkına varılmasıyla özverili, iyi yapılandırılmış, uyum-odaklı ve uzun vadeli programlar geliştirmenin önemli olduğu anlaşılmıştır. Belediyeler yerel halkın olumsuz reaksiyonunu kontrol edebilecek, genel olarak göç konusunu yerelde yönetebilecek stratejiler geliştirmeye başlamıştır.

Türkiye’de Belediye sınırları içindeki Suriyeli mülteci topluluğun büyüklüğü ve belediye başkanının veya çalışanlarının mülteci konusuna bireysel ilgileri/tutumları veya siyasi iradeleri, belediyenin konuya müdahalesinin kalitesini ve kapsamını belirlemektedir (Eliçin, 2018:84,90-91). Belediyelerin çözümleri de, konuyla ilgilenen birim seçimleri veya Belediye içinde özel olarak göç/mülteci birimi kurmaları da

farklılık göstermektedir.⁴ Balbo (2008) göçmen gruplarının taleplerini karşılamının sıklıkla belediyede tek bir birimin kapasitesine bırakıldığını belirterek eleştirse de; bu birimlerin varlığı mültecilere ilginin, özellikle ani ve yoğun mülteci akını karşısında yeniden organize olabilme adına, bir ön göstergesi olarak okunabilir. Bu konuda saha gözlemleri, sosyal uyumu artırma perspektifi içerecek şekilde sosyoekonomik fırsatların hem mülteciye hem de birlikte yaşadığı yerel halka sunulması gerektiğini göstermektedir. Fakat tüm sorunları çözme de uygun bir bütçe geliştirilmesi kritik önemdedir.

Türkiye’de Belediye Kanunu 5393 13.madde “hemşehri” tanımı vatandaş-olmayanları da içeren yorumuyla belediyelerin mülteci nüfusa hizmet vermesi bakımından bir fırsat ve bir zorunluluk zemini yaratır. Öte yandan, 6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK), Belediyelere İçişleri Bakanlığı’na bağlı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nün (GİGM) faaliyetlerine öneri ve katkı sunmak olarak basitçe tanımlayabileceğimiz çok sınırlı bir rol tanımlamıştır. 96.madde ve 104.madde GİGM’ne kamu kurumları, üniversiteler, yerel yönetimler, Sivil Toplum Örgütleri (STÖ), özel sektör ve uluslararası organizasyonlar ile iş birliği ve koordinasyon kurma konusunda yetki verir. Mülteci konusunda üniversiteler, STÖ’ler, uluslararası organizasyonlar ile çalışan Belediyeler daha önemli adımlar atmakta ve bu iş birliğini önemli bir araca dönüştürebilmektedirler. Özellikle bir Belediyenin mülteci temasında iş yapmasında bir STÖ ile çalışması bir zorunluluk teşkil etmektedir, bu bağlam ele alındığında, Türkiye’de iyi örnek olarak en çok göze çarpan Sultanbeyli Belediyesi’nin uygulama deneyimidir. Sultanbeyli Belediyesi 2014 yılında Sultanbeyli’de Belediye ile organik bağ içinde kurulan Mülteciler ve Sığınmacılar Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği ile ülkesinden ayrılmış, başta Suriyeliler olmak üzere uluslararası koruma ihtiyacı olan insanların sorunlarına çözüm arama konusunda önemli iş birlikleri tecrübe etmiştir. Hukuka uygun müstenidat (yasal dayanağı olması) ve finansal kaynaklar (belediyenin kapasitesinin olması) dışında, Türkiye’de mülteci nüfus için faaliyetler bağlamında belediyelerin karşılaştığı temel zorluk doğru bilgi (güvenilir ve geçerli veri) eksikliğidir (Eliçin, 2018:79-80). Bir yerleşim birimindeki genel olarak göçmen ve özelde mülteci oranını bilmek o yerleşim biriminin konuya mevcut veya potansiyel (olması gereken/ ilerideki) ilgisini göstermesi bakımından önemlidir. Buradaki kilit iki nokta uluslararası göçmenlerin ve mültecilerin oranı ile ilgili grubun arka-planlarındaki çeşitliliktir. Arka-plan çeşitliliği yerleşim biriminin farklı göçmen profilleri barındırması durumunda

4. Bazı belediyelerde Sosyal Hizmetleri Birimi ilgilenirken, bazı belediyelerde birden fazla birim birlikte çalışma yürütmektedir, nadiren Göç Birimi kurulmuştur. Örneğin, Zeytinburnu Belediyesi’nde Aile Kadın Destekleme ve Engelliler Merkezi (AKDEM) Sosyal Hizmetler Müdürlüğü altında 2007 yılında kurulmuş ve mültecilere hizmet vermede etkin rol almaktadır, Suriyeli mülteci akını sonrası AKDEM altında Kente Uyum Birimi başlıklı alt bir yapı kuruldu. Sıra dışı bir diğer örnek olarak Sultanbeyli Belediyesi’nde Strateji Birimi mülteciler için hizmetleri tayin ve organize etmektedir. Strateji Birimi bu alanda daha önceden bir birikimi olmamasına rağmen, sivil toplumla birlikte çalışmaları kendilerine özgü bir yaklaşım ve örgütlenme modeli geliştirme bakımından önemli görünmektedir (Eliçin, 2018:84-85). Şişli’de Sosyal Hizmetler Müdürlüğü altında 2015 yılında bir Göç Birimi kuruldu.

farklılıkları göz ardı etmeme ve kapsamı önemlidir. Öte yandan, arka-plan tek tipleşmiş ise bunun arkasındaki sebepleri basmakalıp kategorileştirme (stereotyping) riski ile değerlendirilebilir. Mülteciler diğer kırılğan sosyal gruplara göre daha hareketli gruplar olduğundan her yerleşim birimi için sabit bir oran yoktur. Türkiye son yıllarda başta Suriye olmak üzere aldığı mülteci akınlarıyla dünyanın en çok fiili mülteci barındıran ülkesi olmuştur. Aralık 2019 verilerine göre sadece geçici koruma altında bulunan Suriyelilerin Türkiye ülke nüfusuna oranı yüzde 4,4'tür. Türkiye'de göçmen oranı (uluslararası koruma altındakiler ve düzensiz göçmenler dahil) yaklaşık yüzde 5 seviyesindedir. Belediyeler belli bir alanda/bölgede belirli bir nüfusa hizmet veren yerel yönetimler/mahalli idarelerdir. Yerelde kayıtlı olmayan mülteciler sebebiyle tam sayı bulmak zor olabilmektedir.⁵ Belediyeler için dinamik ve hareketli bir nüfus olan mültecilere ilişkin güvenilir bilgi eksikliğini gidermek yerelde göçü yönetmek için aşılması gereken engellerdendir.

Türkiye'de Belediyelerin yasal yükümlülükleri ve sorumlulukları mültecilerin yapabilirlikleri açısından değerlendirilebilir. Belediye Kanunu'nun belli anlamlarda yoruma açık olmasının projenin Belediyelerin mültecilerin insan haklarını geliştirmesi için fırsat olacağı düşünülmektedir. Çünkü bu bize sadece mevzuat ile sınırlı olmak yerine uygulamalar bakımından çeşitlenilebileceğini göstermektedir. Nitekim iyi örnekler yol açıcı olabilmektedir. Burada kritik olan Belediye'nin taahhüt vermesi, "bunu yaparım" demesidir.

İHKP Mülteci Teması Göstergeleri

Göstergelerin yerelleşmesi kadar bir diğer önemli konu da evrensel mütakabiliyeti (karşılıklılık) kaybetmemektir. Belediyeler için Stratejik Planlama Rehberi'nde yer alan Belediyelerin strateji geliştirme ve performans göstergeleri belirlemelerine dair kriterler (girdi, çıktı, sonuç, kalite ve verimlilik) üzerinden çalıştık (sp.gov.tr). SMART Kent göstergelerini; spesifik (belirli), gerçekçi, ölçülebilir, ulaşılabilir ve zamanlı bakımından değerlendirdik. İnsan haklarına ilişkin geliştirilen uluslararası düzeydeki ölçeklerin belediye ve yerel yönetimler bağlamında kent ölçeğine çekilmesi ve hatta bazı durumların analizi için mahalle ölçeğinde somutlanması görüşü üzerinden ilerledik (Danışman Kurul toplantısı, 3 Ağustos 2018). Bir de ölçülebilir, aciliyet, uygulanabilir, anlaşılabilir, gereklilik temel alındı. Hizmetin etkisini görmek için ilgili birimin varlığı

⁵ Sadece kayıtlı mültecilere hizmet vermek konusunda yasal zeminleri olduğuna dair perspektif geliştiren Belediyeler olabilmektedir (Erdoğan, 2017:77).

(evet/hayır) veya sunulan hizmet sayısı yerine hizmetin yerini/önemini tespit etmeye yönelik daha açıklayıcı göstergeler üzerinde duruldu. Buna göre kent yaşamında mültecilerin yaşamını iyileştirmeye yönelik öneri göstergeler yükümlülükten ziyade yapılabirlik açısından (i) erişilebilirlik, (ii) güvenlik, (iii) katılım üzerinden ele alındı (Tablo 6.). Ayrıca İHKP çerçevesinde örnek göstergeler oluştururken öncelikle Türkiye'deki mevcut yerel durum sahadan katılımcıların görüşleri alındı.⁶ Kentte mülteci yaşamına ilişkin göstergeler için önem arz eden başlıklar barınma ve yerleşim, sağlık ve halk sağlığı, eğitim, istihdam, sosyal uyum ve ayrımcılıklarla mücadele olarak özetlendi. Ardından mülteci temasında dikkate alınması gereken başlıkların tümü eşitlik, ayrımcılıkla mücadele, katılımcılık ve sosyal içerme başlıkları masa başında çalışıldı.⁷ Son olarak, (i) ayrımcılık karşıtı ve eşit muamele, (ii) eğitim hakkı, (iii) sağlık hakkı ve (iv) insana yakışır işe erişim hakkı olmak üzere dört boyut üzerinden sistematik biçimde değerlendirildi.⁸ Örneğin; oluşturulan bir örnek güvenlik bağlamında ayrımcılık karşıtı ve eğitim hakkı boyutları üzerinden yapılabirlik nicel bir gösterge olarak belirlendi: "Son 3 yılda Belediye'nin okullarda yabancı düşmanlığını azaltma amacıyla uyguladığı program sayısı".

Literatürden ve sahadan katılımcılardan edinilen bilgiler ışığında geliştirilen göstergeler üzerine üç belediye ile çalışma planlandı: Mersin Büyükşehir Belediyesi, Şahinbey Belediyesi ve Zeytinburnu Belediyesi. Göstergelerin çalışırılığı Zeytinburnu Belediyesi'nde pilot çalışması ile test edildi.⁹

⁶ İHKP çerçevesinde 30-31 Mart 2018 tarihlerinde Antalya'da gerçekleşen Proje Geliştirme Çalıştay'ında (i) "sığınmacılar"ın kentte yaşadığı mevcut somut sorunların ifade edildiği, (ii) tarif edilen olumsuz durumu düzeltmek üzere Belediye'nin olası çözümleri ve (iii) ilgili çözüm önerileri hayata geçirirken İHKP projenin hangi katkıları sunabileceği konuştuk.

⁷ Mültecilerin kent hakları için beş önemli boyut vardır: (i) barınma, (ii) hareketlilik, (iii) güvenlik, (iv) kentsel hizmetlere erişim, ve (v) kentsel demokrasi-katılım.

⁸ KNOMAD (Global Knowledge Partnership on Migration and Development) göçmenler ve aileleri için insan hakları göstergeleri geliştirirken bu dört temel boyuttan yararlanır (Cernadas, LeVoy, and Keith, 2015).

⁹ Darıca Belediyesi'ne de gösterge setinin testinde verdikleri destekten dolayı teşekkür ederim.

Kaynaklar

Balbo M. (ed.), 2005, International Migrants and the City, UN-Habitat, Cooperazione Italiana, Università IUAV di Venezia

Balbo, M. (2008). International migrations and the “Right to the City”. UNESCO, 2008, 125-135.

Belediye Kanunu. (2005). Kanun Numarası: 5393, Kabul Tarihi: 3/7/2005, Yayımlandığı Resmî Gazete: Tarih: 13/7/2005 Sayı: 25874, Yayımlandığı Düstur: Tertip: 5 Cilt: 44.

Boer, R. W. J., & De Vries, J. (2009, November). The right to the city as a tool for urban social movements: The case of Barceloneta. In The 4th International Conference of the International Forum on Urbanism (IFoU), Amsterdam/Delft.

Brown, A. (2013). The Right to the City: Road to Rio 2010. International Journal of Urban and Regional Research, 37(3), 957-971.

Cernadas, Pablo Ceriani, Michele LeVoy, and Lilana Keith. (2015). Human Rights Indicators for Migrants and their Families. Knomad Working Papers 5.

Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR). (2009). General Comment No. 20: Non-Discrimination in Economic, Social and Cultural Rights. 2 July 2009.

Eliçin, Yeşeren. (2018) Refugee Crisis and Local Responses: An Assessment of Local Capacities to Deal with Migration Influxes in Istanbul. HKJU-CCPA 18(1):73-99.

Erdoğan, M. M. (Ed.). (2017). “Kopuş” tan “Uyum”a kent mültecileri: Suriyeli mülteciler ve belediyelerin süreç yönetimi: İstanbul örneği. Marmara Belediyeler Birliği Kültür Yayınları.

Green, Maria. (2001). “What We Talk about When We Talk about Indicators: Current Approaches to Human Rights Measurement”, Human Rights Quarterly, 23(4): 1062-1097.

Hansen, Bue Rübner. (2019). “Barcelona – City of Refuge and Migration” Draft of English version of Solidarische Städte (Rosa Luxemburg Stiftung 2019).

Lefebvre, H. (1967). Le droit à la ville. L’Homme et la société, 6(1), 29-35.

OHCHR (İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Ofisi). (2012). Human rights indicators: A guide to measurement and implementation. New York and Geneva: UN OHCHR.

UNESCO. (2016). Cities Welcoming Refugees and Migrants. Inclusive and Sustainable CITIES series.

UN-Habitat, 2004, The State of the World’s Cities 2004/2005, Earthscan, London.

MÜLTECİ GÖSTERGELERİ

MÜLTECİ GÖSTERGELERİ		
KATILIM	KATILIMCILIĞI DESTEKLEYİCİ MEKANİZMALAR, TAAHHÜT	<ol style="list-style-type: none"> 1. Belediyenin insan hakları kenti olma taahhüdünde mülteci teması (ile ilgili Meclis Kararı) var mı? (evet/hayır) 2. Belediyeye sosyal hizmet almak üzere başvuran ve hizmet alan kişinin göçmenliği/mülteciliği sorgulanmaz. (evet/hayır) 3. Belediyenin mülteciye yönelik yaklaşımı Stratejik Planda geçiyor mu? (evet/hayır) 4. Belediyenin mültecilere yönelik kolay iletişim veya danışmanlık hizmeti veren herhangi bir idari birim veya masa var mı? (evet/hayır) 5. Belediye içinde özel olarak göç/mülteci birimi var mı? (evet/hayır) 6. Belediyeye mülteciler için verilen ek bütçe var mı? (evet/hayır) Mültecilere ilişkin bir birim varsa, birim için ayrılmış bir bütçe var mı? 7. Kent Konseylerinde mülteci komisyonu var mı? (evet/hayır) 8. Mültecilere ilişkin ihtisas komisyonu varsa, ilgili STÖ’ler karar sürecine gözlemci olarak katılıyor mu? (evet/hayır) 9. Mülteciler bağlamında belediyenin kardeş belediyesi var mı? (evet/hayır) 10. Suriye krizi sonrası son dönemdeki büyük mülteci akınına karşılık Belediye bünyesinde kurumsal ayarlamalar, yeni inisiyatifler kuruldu mu veya kurulmuş olanlarda kapasite artırma oldu mu? (evet/hayır) 11. Mülteci ve göçmenler ile birlikte yaşamaya yönelik medya ve halkla ilişkiler stratejisi geliştirildi mi? (evet/hayır)
	SOSYAL UYUM	<ol style="list-style-type: none"> 12. Son 3 yılda Belediyenin farklı mülteci toplulukları ve yerel halkı bir araya getiren etkinliklerin/faaliyetlerin sayısı ve faydalanıcı sayısı 13. Son 3 yılda Belediyenin mültecilere ayrımcılık karşıtı ve eşit muamele üzerine yürütülen proje sayısı
	PROSEDÜREL VE SOSYAL HİZMETLERE ERİŞİM	<ol style="list-style-type: none"> 14. Belediye bünyesinde mültecilere yönelik çalışabilen personel sayısı 15. Belediye sınırlarında mültecilere hizmet verebilen toplum merkezinde çalışan personel sayısı 16. Son 3 yılda Belediyenin kamu kurumlarına, STÖ’lere veya alanda çalışanlara mülteci haklarına ilişkin verdiği eğitim programlarının sayısı ve eğitim alan kişi sayısı (Örneğin; kültürel çeşitlilik, uluslararası göç, ırkçılık ve yabancı düşmanlığını önleyici, mülteci hakları, kültürlerarası eğitim ve mültecilerin insan hakları üzerine sağlık çalışanlarına, öğretmenlere veya işverenlere)
	EĞİTİM	<ol style="list-style-type: none"> 17. Son 3 yılda Belediyenin mültecilerin insana yakışır iş hakkı için yürütülen proje sayısı
	ARACI PAYDAŞLAR İLE ÇALIŞMA, TAAHHÜT	<ol style="list-style-type: none"> 18. Belediye göçmen veya mülteciler ile ilgili STÖ’ler ile çalışma yapıyor mu? Evet ise, niteliği (iletişim/iş birliği/ortaklık/protokol) 19. Belediye göçmen veya mülteciler ile ilgili akademisyenler ile çalışma yapıyor mu? Evet ise, niteliği (iletişim/iş birliği/ortaklık/protokol) 20. Belediye göçmen veya mülteciler ile ilgili uluslararası organizasyonlar ile çalışma yapıyor mu? Evet ise, niteliği (iletişim/iş birliği/ortaklık/protokol)

MÜLTECİ GÖSTERGELERİ		
ERİŞİLEBİLİRLİK	PROSEDÜREL VE SOSYAL HİZMETLERE ERİŞİM	<p>21. Belediye bünyesinde uyum çalışmaları için görevlendirilen uzman sayısı (psikoloji, sosyal hizmet (sosyal çalışma), hukuk, sosyoloji, siyaset bilim, uluslararası ilişkiler alanında diploması olan)</p> <p>22. Belediye bünyesinde çalışan mültecilerin anadilinde hizmet verebilen çok dilli personel veya çevirmen sayısı</p> <p>23. Belediye hizmet ve faaliyetleri hakkındaki bilgilendirmelerin mevcut mülteci anadillerinde paylaşılmasına dair bir mekanizma var mı? (evet/hayır)</p> <p>24. Belediye bünyesinde yaşayan mültecilerin belediyeye ulaşabilecekleri anadillerinde ücretsiz mobil çağrı merkezi var mı? (evet/hayır)</p> <p>25. Belediye faaliyetlerine ilişkin ilgili mülteci grubuna doğrudan (telefon açılarak vb) bilgilendirme yapılıyor mu? (evet/hayır)</p> <p>26. Belediye personeline düzenli mülteci haklarına dair bilgilendirme eğitimi yapılıyor mu? (evet/hayır)</p>
	BARINMA	<p>27. Belediyenin mültecilere sağladığı barınma imkanı var mı? (evet/hayır)</p> <p>28. Belediye mültecilerin barınma sorunu ile ilgili sosyal yönlendirme yapıyor mu? (evet/hayır) Evet ise, niteliği nedir? (ucu açık)</p>
	SAĞLIK HİZMETLERİNE ERİŞİM	<p>29. Mültecilerin sağlık hizmetlerine erişimi ve bu bağlamda ayrımcılığı önlemek için savunuculuk yapma (yerelde yönlendirme ve takip) konusunda eğitim alan belediye personeli sayısı</p> <p>30. Son 3 yılda Belediyenin göçmenlerin/mültecilerin sağlık hakkına yönelik farkındalığı yaygınlaştırma eğitim programlarının sayısı</p> <p>31. Son 3 yılda cinsel ve üreme sağlığı, aile planlama ve doğum kontrol üzerine bilgilendirici/farkındalık programlarına katılan mülteci sayısı</p> <p>32. Belediye tarafından düzenlenen konserlerden yararlananların oranı (K/K nüfus; E/E nüfus; %)</p> <p>33. Belediye tarafından düzenlenen gösterilerden yararlananların oranı (K/K nüfus; E/E nüfus; %)</p>
	İSTİHDAM	<p>34. Son 3 yılda Belediye aracılığıyla mültecilerin iş piyasasına erişimini kolaylaştıracak programların sayısı</p> <p>35. Son 3 yılda Belediye bünyesindeki sertifikalı mesleki eğitim programlarını/tamamlayan mülteci sayısı</p> <p>36. Son 3 yılda Belediyenin mülteci topluluklarının çalışma haklarına ilişkin farkındalığı artırıcı programların sayısı ve katılımcı sayısı</p>
	EĞİTİM	<p>37. Mülteci çocukların örgün eğitime erişimi için yönlendirme yapan belediye personel sayısı</p> <p>38. Son 3 yılda Belediyenin açtığı yaygın eğitim programlarına katılan mülteci öğrenci sayısı</p> <p>39. Son 3 yılda Belediyenin bünyesindeki dil kurslarına katılan mülteci sayısı</p> <p>40. Son 3 yılda Belediyenin mülteci çocuk ve gençlere eğitim olanaklarına dair bilgilendirici program sayısı</p> <p>41. Son 3 yılda Belediyenin bünyesinde ücretsiz Türkçe kursunu başarıyla tamamlayan öğrenci sayısı</p> <p>42. Son 3 yılda Belediyenin ayrımcılık olmaksızın herkesin eğitim hakkından yararlanması üzerine yürütülen proje sayısı</p>

MÜLTECİ GÖSTERGELERİ		
GÜVENLİK	İSTİHDAM	43. Son 3 yılda Belediyenin iş yerlerinde mülteci işçilere karşı ayrımcılıkla mücadeleyi amaçlayan programların sayısı
	SOSYAL UYUM	<p>44. Belediyenin Şikayet Hattı veya Çözüm Merkezi yabancı düşmanlığı şikayetleri kabul ediyor ve gözlemliyor veya yönlendiriyor mu? (evet/hayır)</p> <p>45. Son 3 yılda Belediyenin okullarda yabancı düşmanlığını azaltma amacıyla uyguladığı program sayısı</p>

**RAOUL
WALLENBERG
INSTITUTE**